

Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw in 2011

LEI

WAGENINGEN UR

Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw in 2011

C.J.A.M. de Bont

W.H. van Everdingen

A. van der Knijff

H.A.B. van der Meulen

LEI-rapport 2011-063

December 2011

Projectcode 2275000262

LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag

Het LEI kent de volgende onderzoeksvelden:

Sector & Ondernemerschap

Regionale Economie & Ruimtegebruik

Markt & Ketens

Internationaal Beleid

Natuurlijke Hulpbronnen

Consument & Gedrag

**Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en
tuinbouw in 2011**

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen, A. van der Knijff en

H.A.B. van der Meulen

LEI-rapport 2011-063

ISBN/EAN: 978-90-8615-549-1

Prijs: € 39,00 (inclusief 6% btw)

207 p., fig., tab., bijl.

Project WOT-06-001-019, 'Actuele situatie'.

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het LNV-programma Wettelijke Onderzoekstaken; Thema: Economische informatievoorziening.

Foto's: Shutterstock

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, onderdeel van Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2011
Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Woord vooraf	8
	Samenvatting	10
	S.1 Belangrijkste uitkomsten	10
	S.2 Overige uitkomsten	11
	S.3 Methode	13
	Summary	14
	S.1 Key findings	14
	S.2 Complementary outcomes	15
	S.3 Methodology	17
1	Inleiding	19
	1.1 Doel	19
	1.2 Methoden en resultaten	19
2	Rundveehouderij	23
	2.1 Melkveebedrijven	23
	2.2 Geitenhouderij	40
	2.3 Schapenhouderij	42
	2.4 Vleeskalverenhouderij	44
3	Intensieve veehouderij	51
	3.1 Varkensbedrijven	51
	3.2 Pluimveebedrijven	71
4	Akkerbouw	91
	4.1 Actuele ontwikkelingen 2011	91
	4.2 Analyse resultaten 2010	98

5	Glastuinbouw	105
	5.1 Glasgroentebedrijven	105
	5.2 Snijbloemen	111
	5.3 Pot- en perkplanten	116
	5.4 Totaal glastuinbouw	121
	5.5 Analyse resultaten 2010	126
6	Opengrondstuinbouw	137
	6.1 Actuele ontwikkelingen 2011	137
	6.2 Analyse resultaten 2010	151
7	Agrarische sector	157
	7.1 Productiewaarde en -kosten	157
	7.2 Toegevoegde waarde en inkomen	161
	7.3 Agrarische sector versus het midden- en kleinbedrijf (mkb)	162
	7.4 Landbouw in de EU	165
8	Slotbeschouwing	168
	Literatuur en websites	176
	Bijlagen	
	1 Het Bedrijveninformatienet van het LEI	179
	2 Toelichting op indicatoren	182
	3 Invloed van prijswijziging op resultaten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven	190
	4 Betrouwbaarheid van de steekproefresultaten	192
	5 Invloed van vervallen bovengrens steekproefpopulatie	194
	6 Specificatie opbrengsten en kosten melkveebedrijven	196
	7 Specificatie opbrengsten en kosten fokvarkensbedrijven	197
	8 Specificatie opbrengsten en kosten vleesvarkensbedrijven	198
	9 Specificatie opbrengsten en kosten gesloten varkensbedrijven	199
	10 Specificatie opbrengsten en kosten leghennenbedrijven	200
	11 Specificatie opbrengsten en kosten vleeskuikenbedrijven	201
	12 Specificatie opbrengsten en kosten akkerbouwbedrijven	202

13	Specificatie opbrengsten en kosten zetmeelaardappelbedrijven	203
14	Specificatie van opbrengsten en kosten glastuinbouwbedrijven	204
15	Specificatie opbrengsten en kosten glasgroentebedrijven	205
16	Specificatie opbrengsten en kosten snijbloemenbedrijven	206
17	Specificatie opbrengsten en kosten pot- en perkplantenbedrijven	207

Woord vooraf

Elk jaar in december geeft het LEI informatie over actuele economische ontwikkelingen in de land- en tuinbouw. Het gaat vooral om de financiële resultaten die dat jaar zijn behaald, in vergelijking met eerdere jaren. De informatie betreft zowel de resultaten en inkomens van verschillende typen land- en tuinbouwbedrijven als van de totale sector land- en tuinbouw. Ook worden de resultaten van de agrarische sector vergeleken met het midden- en kleinbedrijf (mkb) in Nederland en met de land- en tuinbouwsector in andere EU-landen. Dit rapport bevat daarnaast een analyse van de bedrijfsresultaten in het voorgaande jaar, in dit geval 2010.

In deze rapportage is, zoals in eerdere jaren, voor de resultaten per type bedrijf gebruik gemaakt van het Informatienet van LEI. Voor de raming van de uitkomsten per type bedrijf en voor de gehele land- en tuinbouw in 2011 is actuele informatie over prijzen en volumes benut.

De rapportage en berekeningen zijn opgesteld door J.H. Jager (rundveehouderij), J.H. Wisman (intensieve veehouderij en vleeskalveren), R.W. van der Meer (akkerbouw en fruitteelt), A. van der Knijff en G.D. Jukema (glastuinbouw), P.X. Smit (boomteelt), R. Stokkers (groenten open grond en bloembollenteelt) en A.J. de Kleijn en A.D. Verhoog (agrarische sector).

De methodiek van de berekeningen van de resultaten van de bedrijven op basis van de uitgangspunten van het LEI is verzorgd door W.H. van Everdingen. J. Bolhuis leverde een bijdrage door de raming van prijzen en H.B. van der Veen door een analyse van de liquiditeitsontwikkeling. De coördinatie en redactie van dit rapport was in handen van C.J.A.M. de Bont met medewerking van W.H. van Everdingen en H.A.B. van der Meulen.

Bij de berekening van de bedrijfsuitkomsten zijn gegevens benut van de aan het Informatienet deelnemende agrarische ondernemers. Ook zijn gegevens benut van onder meer het CBS, de DLV, het EIM, Eurostat, Product- en Bedrijfschappen en Flora Holland. Wij danken de betreffende ondernemers en instellingen voor het beschikbaar stellen van de gegevens.

Een woord van dank gaat ook uit naar de begeleiders van het onderzoek vanuit de directie AKV van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, mw. P. Bonnier en de heren J. Klink, A. Nieuwenhuijse, A. van Straaten en F. Vink.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI

Drs. J.A. Boone
Hoofd CEI

Samenvatting

S.1 Belangrijkste uitkomsten

De Nederlandse land- en tuinbouw behaalt in 2011 een lager inkomensresultaat dan in voorgaand jaar. Binnen de agrarische sector zijn de verschillen dit jaar erg groot.

Melkveehouders zien het inkomen dit jaar, evenals in 2010 duidelijk verbeteren, na de ongekend forse terugval in 2009. Het inkomensherstel is vooral toe te schrijven aan de verdere stijging van de melkprijs. ([Zie hoofdstuk 2](#))

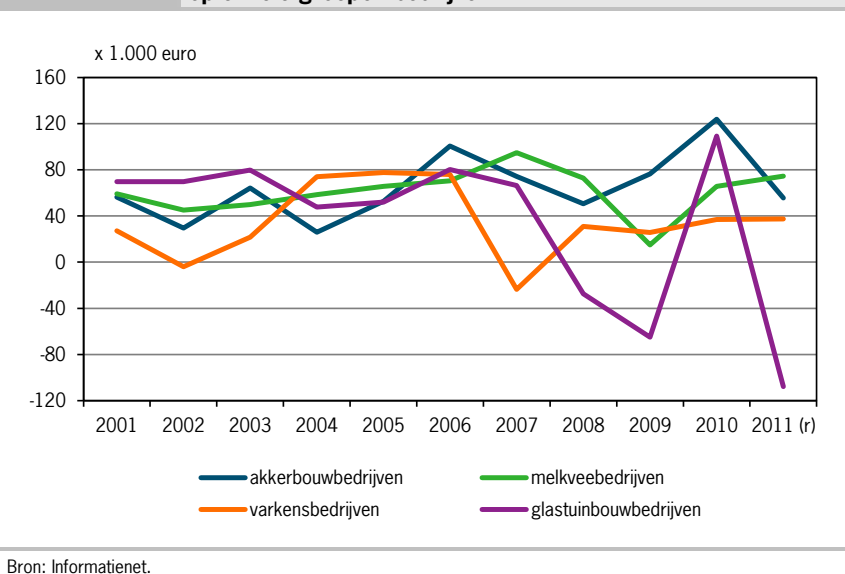
Varkenshouders hebben in 2011 gemiddeld een iets hoger inkomen, ondanks de sterke stijging van de voerprijzen. Binnen de varkenshouderij is de ontwikkeling verschillend, omdat de opbrengstprijzen van biggen daalden, terwijl die van vleesvarkens stegen. ([Zie hoofdstuk 3](#))

Akkerbouwers zien door lagere prijzen van aardappelen en uien het inkomen sterk dalen, nadat het op een goed niveau lag in 2010. Op bedrijven met zetmeelaardappelen blijft het inkomen ongeveer gelijk. ([Zie hoofdstuk 4](#))

In de glastuinbouw dalen in 2011 de inkomens. Voor de groentetelers is de daling, vooral als gevolg van de EHEC-crisis, zeer groot. De daling in 2011 volgt op een krachtig herstel van het inkomen in 2010, na een voor veel glastuinbouwbedrijven dramatisch slecht jaar 2009. ([Zie hoofdstuk 5](#))

Figuur S.1 toont de ontwikkeling van het totale inkomen per bedrijf, dus inclusief inkomen van buiten, in de hierboven genoemde sectoren van land- en tuinbouw.

Figuur S.1   **Ontwikkeling totaal inkomen (x 1.000 euro per bedrijf)
op enkele groepen bedrijven**

S.2 Overige uitkomsten

Tabel S.1 geeft een meer gespecificeerd overzicht van de uitkomsten in 2010 en 2011 per type bedrijf. Naast het inkomensniveau wordt hierin ook de rentabiliteit (opbrengsten-kostenverhouding) gepresenteerd. Aanvullend op de onder de belangrijkste uitkomsten al besproken groepen van bedrijven, is nog het volgende relevant.

Ook voor biologische melkveehouders stijgt het inkomen in 2011, maar iets minder sterk dan voor gangbare melkveehouders. Voor de vleeskalverenbedrijven blijft het inkomen dit jaar gelijk bij gelijkblijvende contractvergoedingen. Melkgeitenhouders zien ondanks een stijging van de prijs van deze melk het inkomen dalen. Voor schapenhouders stijgt het saldo per ooi.

Leghennhouders zien het inkomen in 2011 zeer sterk dalen, na de daling in voorgaand jaar, die volgde op een zeer goed 2009. De eierprijzen zijn in de loop van 2010 en 2011 fors gedaald. Binnen de legsector daalt het inkomen van de scharrelbedrijven sterker dan van de kooibedrijven. Het inkomen van beide groepen legbedrijven wordt enkele tonnen negatief.

Tabel S.1

Gemiddelde rentabiliteit en inkomen (x 1.000 euro) op agrarische bedrijven

	Opbrengst per 100 euro kosten		Inkomen uit bedrijf, per onbetaalde aje		Totaal inkomen per bedrijf		Mutatie a)
	2010	2011 (r)	2010	2011 (r)	2010	2011 (r)	
Totaal land- en tuinbouw	95	90	41	20	79	49	--
Melkveebedrijven	88	94	32	38	66	75	+
Vleeskalverenbedrijven	93	95	46	46	62	62	0/+
Varkensbedrijven	91	93	12	14	37	37	0/+
- fokvarkensbedrijven	89	86	6	-23	29	-12	--
- vleesvarkensbedrijven	92	100	21	50	43	68	++
- gesloten varkensbedrijven	92	95	9	14	34	40	+
Leghennenbedrijven	99	74	46	-113	80	-146	---
Vleeskuikenbedrijven	97	98	31	28	52	49	-/0
Akkerbouwbedrijven	111	87	94	29	124	56	---
- zetmeelaardappelbedrijven	99	100	52	53	83	86	0/+
Glastuinbouwbedrijven	101	89	58	-66	109	-108	---
- glasgroentebedrijven	106	81	112	-204	199	-343	---
- snijbloemenbedrijven	94	92	10	-8	29	-5	--
- pot- en perkplantenbedr.	101	98	67	22	116	41	---
Opengrondsgroentebedrijven	94	82	36	6	.	.	--
Fruitbedrijven	90	85	35	19	.	.	-
Bloembollenbedrijven	102	95	70	18	.	.	---
Boomkwekerijbedrijven	95	95	42	41	.	.	-/0

a) Mutatie totaal inkomen (voor de vleeskalveren en de laatste 5 groepen: mutatie inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje); -/0/+ = + of - maximaal 5.000 euro; - of + = 5.000-25.000 euro; -- of ++ = 25.000-50.000 euro; --- of +++ = >50.000 euro.

Bron: Informatienet.

Voor vleeskuikenhouders blijft het inkomen op ongeveer hetzelfde niveau. De forse stijging van de voerprijzen wordt gecompenseerd door hogere prijzen van de vleeskuikens.

In de glastuinbouw is er een inkomensdaling in alle drie sectoren. Vooral voor de glasgroentebedrijven is deze door de EHEC-problemen zeer fors. Het inkomen van de telers van bloemen en van pot- en perkplanten komt in 2011 ook veel lager uit en is onvoldoende om besparingen te realiseren.

In de tuinbouw open grond laten drie sectoren door lagere productprijzen een aanzienlijke inkomensdaling zien, namelijk de groenteteelt, de fruitteelt en de bloembollenteelt. Alleen in de boomteelt daalt het inkomen dit jaar niet of nauwelijks bij een matige afzet van de producten. ([Zie hoofdstuk 6](#))

Voor de gehele land- en tuinbouw valt het inkomen in 2011 terug na een jaar met een sterk herstel (2010), dat volgde op een jaar met een zeer matig inkomensniveau. De inkomensdaling in 2011 voor de gehele sector is voor een belangrijk deel het gevolg van sterk gestegen kosten, met name door hogere prijzen van veevoer, energie en kunstmest. De kosten stegen in 2011 met bijna 7%, terwijl de opbrengstwaarde van alle land- en tuinbouwproducten slechts met 2% steeg. Opmerkelijk zijn dit jaar de sterke stijging van de prijs van melk aan de ene kant en de forse daling van de prijzen van glasgroenten en van aardappelen en uien aan de andere kant. ([Zie hoofdstuk 7](#))

Vergeleken met de zelfstandigen in het mkb blijft het inkomen van de agrarische zelfstandigen in 2011 duidelijk achter. Voordat het agrarisch inkomen een opleving kende in 2010, was dit ook in 2008 en 2009 het geval.

In vergelijking met andere landen in de Europese Unie is de daling van het agrarisch inkomen in Nederland in 2011 opmerkelijk. In veel andere EU-landen stijgt het inkomen dit jaar, onder meer door hogere graan- en melkopbrengsten.

S.3 Methode

Het ministerie van EL&I vraagt het LEI jaarlijks een actueel beeld te geven van de ontwikkeling van de resultaten en het inkomen in de land- en tuinbouwsector als geheel en per bedrijfstype. Daarnaast is er behoefte aan een analyse van de resultaten van de bedrijven in voorgaande jaren.

Voor de ramingen van het inkomen per type van bedrijven wordt gebruik gemaakt van de (voorlopige) resultaten van het voorgaande jaar van de bedrijven die deelnemen in het Informatienet van het LEI en de beschikbare informatie over de ontwikkeling van kosten en opbrengsten dit jaar.

De analyse van de resultaten van bedrijven in voorgaande jaren betreft onder meer de spreiding en de verandering van het inkomen en de balans en de investeringen van de bedrijven. Voor enkele bedrijfstypen wordt daarnaast met het model FES zicht gegeven op de liquiditeitspositie van bedrijven.

Voor de raming van het inkomen van de gehele land- en tuinbouw wordt uitgegaan van de sectorrekening van het CBS voor het voorgaande jaar en van gegevens over de mutatie van volumes en prijzen in het lopende jaar.

Summary

Recent developments in results and incomes in the agricultural and horticultural sectors, 2011

S.1 Key findings

In 2011, the Dutch agricultural and horticultural sector earned a lower bottom line income than in the previous year. The differences within the agricultural sector this year are extreme.

Dairy farmers are seeing a pronounced improvement in their income this year (as they did in 2010), after the unprecedented crash in that segment in 2009. The recovery here can be attributed primarily to rising milk prices, and this trend looks set to continue.

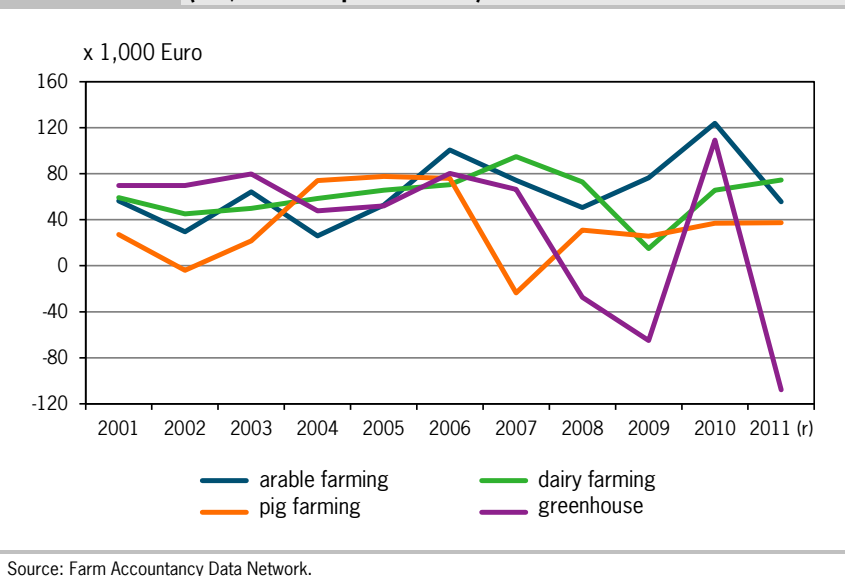
In 2011, pig farmers have seen slightly higher incomes on average despite sharp increases in feed prices. Within the pig farming segment, developments are moving in different directions because the prices for piglets fell even as prices for fattening pigs rose.

In the arable farming segment, after a fairly solid 2010 lower prices have brought down the incomes of potato and onion farmers. Farmers of starch potatoes have managed to keep their incomes generally stable.

Incomes are falling in the greenhouse horticulture segment. This decline is being felt in the extreme by vegetable growers, primarily due to the EHEC crisis. The drop in 2011 follows the robust income recovery of 2010 after what was for many greenhouse horticultural producers a catastrophic 2009.

Figure S.1 shows the trends in total income per company (including external income) in the agricultural and horticultural segments discussed above.

Figure S.1 Recent developments in the results and incomes realised in the agricultural and horticultural sectors, 2011 (x 1,000 Euro per business)

S.2 Complementary outcomes

Table S.1 gives a more detailed picture of the results in 2010 and 2011 by type of company. In addition to income level, this table also shows profitability (as revenues-to-cost ratio). In supplement to the groups of companies already discussed under the most significant income results, the following is also relevant.

Organic dairy farmers also saw a rise in income in 2011, but less than conventional dairy farmers. For veal farms, income this year remained constant with steady contracted prices. Milk goat farmers are seeing their incomes fall, despite an increase in the price of goat's milk. For sheep farmers, the price per animal is rising.

Egg producers are facing a sharp drop in income in 2011, after a drop last year which followed a very good 2009. Egg prices have fallen sharply over the course of 2010 and 2011. Within the egg segment, the income of free-range farms is falling faster than that of battery farms. The income from both groups of layer farms is in the negative at a level of several hundred thousand euros.

For broiler farms, income has remained roughly constant. Sharp rises in feed prices have been offset by higher animal prices.

Table S.1		Profitability and income (x 1,000 euros) on agricultural holdings						Change (a)
	Revenue per 100 euro costs		Farm income per unpaid AWU		Total income per holding			
	2010	2011 (r)	2010	2011 (r)	2010	2011 (r)		
Total, agriculture and horticulture	95	90	41	20	79	49	--	
Dairy farms	88	94	32	38	66	75	+	
Veal farms	93	95	46	46	62	62	0/+	
Pig farms	91	93	12	14	37	37	0/+	
- pig breeding farms	89	86	6	-23	29	-12	--	
- pig fattening farms	92	100	21	50	43	68	++	
- integrated pig farms	92	95	9	14	34	40	+	
Laying-hen farms	99	74	46	-113	80	-146	---	
Broiler farms	97	98	31	28	52	49	-/0	
Arable farms	111	87	94	29	124	56	---	
- starch potato farms	99	100	52	53	83	86	0/+	
Greenhouse horticultural holdings	101	89	58	-66	109	-108	---	
- greenhouse vegetable holdings	106	81	112	-204	199	-343	---	
- cut flower holdings	94	92	10	-8	29	-5	--	
- pot-plant and bedding-plant holdings	101	98	67	22	116	41	---	
Open-air vegetable holdings	94	82	36	6	.	.	--	
Fruit farms	90	85	35	19	.	.	-	
Bulb growing businesses	102	95	70	18	.	.	---	
Tree nurseries	95	95	42	41	.	.	-/0	

(a) Change in total income (for veal calves and last five groups: change in income from operations per unpaid AWU; -/0/+ = + or - max. 5,000 euros; - or + = 5,000-25,000 euros; -- or ++ = 25,000-50,000 euros; --- or +++ = >50,000 euros.
Source: Farm Accountancy Data Network.

In greenhouse horticulture, incomes have fallen in all three segments. Greenhouse vegetable growers have been hit very hard by the EHEC crisis. Income of growers of flowers, pot plants and bedding plants has also been much lower in 2011 and is insufficient to build any savings.

In the open-air growing sector, three segments (vegetables, fruit and flower bulbs) are facing considerable income drops due to lower product prices. Only flower growers can count on a relatively constant income this year in the face of falling sales of the products.

Across the entire agricultural and horticultural sector, incomes are dropping in 2011 after a year of robust recovery (2010) that followed a year of very low incomes. To a large degree, falling incomes in the entire sector are due to sharp rises in costs, particularly due to the higher prices of feed, energy and fertiliser. Costs in 2011 rose by nearly 7%, while the realisable value of all agricultural and horticultural products rose by just 2%. Notable trends this year were the sharp increase in the price of milk on the one hand, and the sharp drop in prices for greenhouse vegetables and potatoes/onions on the other.

In the broad spectrum of independents in the small and medium-sized enterprise segment, the income of agricultural independent businesses remained at the low end of the scale in 2011. Prior to the takeoff in agricultural income that we saw in 2010, this was also the case in previous years (2008 and 2009).

The fall in agricultural income in the Netherlands in 2011 is in contrast to other countries in the European Union, many of which saw rising incomes this year, in part due to higher grain and milk revenues.

S.3 Methodology

The Ministry of Economic Affairs, Agriculture and Innovation asks the LEI to compile an annual report of the trends in results and income for the agricultural-horticulture sector as a whole and for each type of business. They also request an analysis of the results of the businesses in previous years.

The LEI estimates the income per category on the basis of the available results or (provisional results where definitive results are not available) of the previous year for the various businesses in the LEI Farm Accountancy Data Network and the available information on the development of costs and income for this year.

The analysis of the results of businesses in previous years relates, amongst other things, to income spread and change and balance sheet and investments. In some cases, the FES model is applied to provide insight into the development and liquidity position.

The income estimate for the whole agricultural-horticulture sector is based on the sector calculations of Statistics Netherlands for the previous year and information on changes to volumes and prices in the current year.

1 Inleiding

1.1 Doel

Het LEI rapporteert met regelmaat over bedrijfsuitkomsten in de land- en tuinbouw en over de ontwikkeling van het inkomen van de agrarische sector. Elk jaar wordt in december een raming gepresenteerd. De raming geeft een actueel beeld van de te verwachten bedrijfsresultaten en inkomens in het lopende, bijna afgesloten jaar 2011.

Dit rapport is een nieuwe editie in deze reeks. De hoofdstukken 2 tot en met 6 geven per bedrijfstype inzicht in de ontwikkeling op bedrijfsniveau op basis van gegevens uit het Bedrijveninformatienet van het LEI (bijlage 1). Bij de resultaten van de groepen bedrijven gaat het vooral om opbrengsten, kosten en inkomen. Centrale kengetallen zijn de opbrengst per 100 euro kosten (rentabiliteit), het inkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid (aje) en het totaalinkomen per bedrijf. Bijlage 2 geeft de uitgangspunten en definities van de kengetallen weer. De hoofdstukken 2 tot en met 6 bieden per bedrijfstype voorts een analyse van de resultaten van bedrijven in voorgaande jaren. Naar aanleiding van de kredietcrisis wordt vanaf 2009 ook ingegaan op de liquiditeitspositie van bedrijven. Hoofdstuk 7 schetst de ontwikkeling van productie, prijzen en inkomen van de totale land- en tuinbouwsector in 2011. De opzet van de sectorraming komt overeen met de op EU-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen die voor Nederland door het CBS worden opgesteld. De gegevens voor de jaren tot en met 2010 zijn afkomstig van het CBS. De raming voor 2011 is, in overleg met het CBS, opgesteld door het LEI. Door de in EU-verband geharmoniseerde methode van raming voor de sector kunnen de uitkomsten voor Nederland worden vergeleken met die van andere EU-landen. In hoofdstuk 7 wordt hier op ingegaan.

1.2 Methoden en resultaten

In dit rapport staan de raming van het resultaat in 2011 en de analyse van uitkomsten in 2010 centraal. De resultaten per bedrijf in de jaren tot en met 2010 zijn gebaseerd op de gegevens van de bedrijven die deelnemen aan het Informatienet. De resultaten voor 2010 hebben nog een voorlopig karakter (v), omdat nog niet alle bedrijven volledig zijn verwerkt. Overigens kunnen de voor het

jaar 2009 in dit rapport opgenomen resultaten ook nog afwijken van de gegevens die eerder zijn gepubliceerd.

Er wordt voor alle groepen gerapporteerd over een kalenderjaar. Bij de vaststelling van prijzen van de bewaarproducten, zoals aardappelen, wordt wel rekening gehouden met de te verwachten verkoopresultaten na 31 december 2011. Dit wijkt af van de systematiek van de EU in de landbouwrekeningen, die in hoofdstuk 7 wordt gevolgd. Hierdoor geeft dit rapport voor deze producten verschillende prijsontwikkelingen.

Van het lopende jaar 2011 zijn nog geen bedrijfsgegevens beschikbaar. De opbrengsten- en kostenontwikkelingen worden geraamd op basis van volume- en prijsgegevens uit externe bronnen, zoals het CBS, Productschappen, Flora-Holland en bedrijven in de agrarische toelevering, verwerking en afzet. Ook de agrarische prijzen die LEI Wageningen UR verzamelt, zijn een belangrijk gegeven voor de raming. De in rekening gebrachte prijzen van de verschillende producten en productiemiddelen zijn door LEI Wageningen UR afgestemd op het prijspeil zoals dat thans bekend is en voor de akkerbouw en opengrondsteelten voor de resterende maanden van het oogst- en afzetjaar 2011/2012 te verwachten is. Gezien het moment van presentatie hebben de gegevens van het jaar 2011 het karakter van een raming (r).

In 2010 is in EU-verband een verandering doorgevoerd in de wijze waarop de (economische) omvang van bedrijven wordt vastgesteld en bedrijven worden ingedeeld in typen. De grondslag is niet langer de bss (brutostandaardsaldo) met de nge-normen en de NEG-typering, maar de SO (standaardopbrengst) met de NSO-typering (bijlagen 1 en 2). Bij deze overstap is ook de bovengrens die gesteld was aan de steekproefpopulatie van het Informatienet vervallen (zie bijlagen 1 en 5).

Naast de gemiddelde resultaten per bedrijfstype wordt voor enkele typen ook de spreiding in het inkomen uit bedrijf gepresenteerd. Bij de gepresenteerde resultaten geldt per bedrijfstype een bepaalde standaardfout (bijlage 4). Dit wijst erop dat de nu gepresenteerde gemiddelde resultaten voor een jaar in een per bedrijfstype uiteenlopende mate kunnen afwijken van de werkelijke situatie.

De in deze publicatie gepresenteerde resultaten worden in de loop van 2012 aangepast met de dan beschikbare nadere informatie en gepubliceerd op de website van het LEI (Binternet) en mogelijk ook in het *Landbouw-Economisch Bericht*. In *Agri-Monitor* wordt met regelmaat verslag gedaan van onder meer de ontwikkeling van opbrengsten, kosten, inkomen en financiële positie van bedrijven. Voor een aantal bedrijfstypen worden op de website (www.lei.wur.nl) via de *Barometer Agrarische Sectoren* ook resultaten per maand gepresenteerd.

2 Rundveehouderij

Kernpunten

Melkvee: inkomen stijgt verder door hogere melkprijs

Melkvee: hoge besparingen, weinig liquiditeitsproblemen

Biologische melkveebedrijven: hoger inkomen en geringe besparingen

Geen duidelijk verschil inkomen weidegang tegenover stalvoeding

Inkomen Nederlandse melkveehouders nog bovengemiddeld in de EU

Geiten: lager inkomen ondanks hogere melkprijs

Schape: hoog saldo

Vleeskalveren: gelijkblijvend inkomen voor blankvees- en hoger saldo voor roséveesproducenten

2.1 Melkveebedrijven

2.1.1 Actuele ontwikkelingen 2011

Structuur

Het aantal melkveebedrijven in Nederland is in 2011 minder gedaald dan in voorgaande jaren (tabel 2.1). In 2011 liep het aantal melkveebedrijven met 1,6% terug. Dit is ruim 1% minder dan het langjarig gemiddelde. Vergeleken met het jaar 2000 zijn er nu ruim 25% minder melkveebedrijven. Het totaal aantal bedrijven met melkvee daalde nog sterker, met meer dan een derde.

Tabel 2.1	Ontwikkeling aantal melkveebedrijven en aantal melkkoeien				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met melkkoeien	29.470	20.280	19.810	19.250	-2,8
Aantal melkveebedrijven	23.280	17.820	17.520	17.240	-1,6
Aantal melkkoeien (x 1.000)	1.504	1.489	1.479	1.470	-0,6
vv. op melkveebedrijven (%)	87	93	93	94	
Koeien/bedrijf op melkveebedrijven	56,5	77,6	78,7	80,0	+1,7

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Door schaalvergroting nam het aantal koeien per bedrijf toe van circa 55 in 2000 naar 80 in 2011. Daarnaast steeg de melkproductie per koe. Tot en met 31 augustus 2011 was de stijging ten opzichte van 2010 volgens de Coöpera-

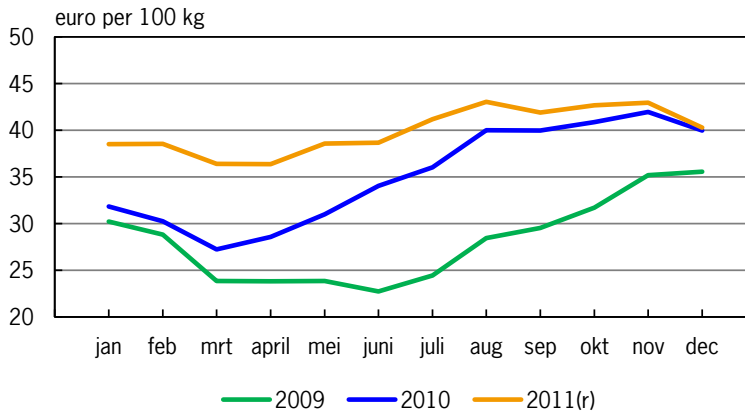
tie Rundveeverbetering 0,5%. De gemiddelde melkproductie bedraagt in 2011 680.000 kg melk per melkveebedrijf.

Opbrengsten en kosten

De melkprijs is naar verwachting in 2011 gemiddeld 41 euro per 100 kg. Dit is ruim 11,5% hoger dan in 2010 en ruim 40% hoger dan in 2009 (tabel 2.2). De prijsstijging in 2010 werd versterkt door een hogere nabetaling en een ruime verdubbeling van de prestatietoeslag (samen 6%). Daarnaast waren de gehalten van met name vet ook hoger dan in 2009. De LEI melkprijs, die vastgesteld wordt bij werkelijke gehalten, wordt hier positief door beïnvloed. In 2011 is, afgezien van heffingen en toeslagen, de melkprijs per maand maximaal 2,50 euro per 100 kg aan verandering onderhevig geweest (figuur 2.1). De hogere melkprijs wordt versterkt door een goedkopere euro ten opzichte van de dollar (circa -6%). Omdat het eerste halfjaarcijfer over 2011 van FrieslandCampina een 20% lagere winst laat zien, zal de nabetaling (inclusief prestatietoeslag) naar verwachting dalen naar bijna 5%. Maar deze ligt hiermee nog boven het langjarig gemiddelde. Het totale uitvoervolume aan zuivelproducten is tot en met augustus lager, maar de waarde is 7,2% hoger. De export van kaas en geconden-seerde melk buiten de EU-27 neemt meer toe dan de export naar de EU-27. De totale uitvoerwaarde van melk en zuivelproducten wordt tot en met augustus 2011 voor bijna de helft bepaald door kaas. Hiervan is de uitvoerwaarde met 6% toegenomen. De uitvoerwaarde van mager melkpoeder nam fors toe, namelijk met 46%. In bijlage B3.1 is weergegeven hoeveel het inkomen per bedrijf verandert bij een verandering van de prijzen.

Per bedrijf zal naar verwachting in 2011 door schaalvergroting 2% meer melk geproduceerd worden dan in 2010. Daarbij is rekening gehouden met het feit dat per 1 april 2011 het quotum met 1% is verruimd en dat volgens gegevens van het Productschap Zuivel de melkaanvoer in 2011 tot en met september bijna gelijk is met die in dezelfde periode van 2010.

De totale opbrengst van het verkochte rundvee is per gemiddeld aanwezige koe met 11% toegenomen. Slachtkoeien brengen bij verkoop 590 euro op (+17%). De opbrengstprijs van nuchtere kalveren is in 2011 6% hoger dan in 2010 en komt hiermee uit op 106 euro per kalf. Dit is onder andere het gevolg van een 2% geringere aanbod van (stier)kalveren in de EU. De totale omzet van vee is op bedrijfsniveau 2.000 euro hoger dan in 2010. De aanwas bedraagt ongeveer 2.000 euro vanwege de groei van de veestapel. Bovenstaande ontwikkelingen resulteren in een toename van de totale opbrengsten per bedrijf met 32.000 euro tot circa 346.000 euro (tabel 2.3). Deze opbrengststijging is voor 95% het gevolg van de hogere melkprijs.

Figuur 2.1   **Ontwikkeling van de melkprijs (inclusief btw)**

Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Tabel 2.2   **Ontwikkeling van prijzen en hoeveelheden in de melkveehouderij, gemiddeld per jaar**

	2009	2010	2011	Mutatie (%)
<i>Hoeveelheden</i>				
Melkproductie per koe	8.090	8.170	8.210	0,5
Melkkoeien per ha	1,68	1,72	1,72	0,1
Krachtvoergif per koe	2.070	2.050	2.060	0,5
<i>Prijzen</i>				
Melk (per 100 kg)	29,10	36,75	41,00	11,6
Biologische melk (per 100 kg)	38,00	45,15	49,65	10,0
Nuchtere kalveren (per stuk)	108,00	99,50	105,75	6,3
Slachtvee (per kg)	2,05	2,05	2,40	17,1
Krachtvoer (per 100 kg)	22,34	22,90	27,50	20,1
Biologisch krachtvoer (per 100 kg)	34,06	28,7	34,40	19,9
Kunstmest-N (per 100 kg)	1,04	0,92	1,32	43,5

Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.

Na een zeer zonnige, droge en zachte lente brak een koele, sombere en natte zomer aan. Vanaf de 2e helft van juni viel er veel regen, scheen de zon in 14 jaar niet zo weinig en waren de temperaturen ook lager dan normaal. September en oktober waren echter wel warm, droog en zonnig. De voorjaarskuilen

bevatten weinig structuur, veel suiker en hebben een hoge voederwaarde. De zomerkuilen hebben veel structuur en een lagere voederwaarde. De kuilen vullen elkaar dus goed aan.

De voerkosten nemen op bedrijfsniveau, na een geringe stijging in 2010, in 2011 met 11.000 euro toe door sterk gestegen prijzen. De krachtvoergif zal, naar verwachting, nauwelijks toenemen (tabel 2.2). De totale voerkosten per koe zijn dan ook met 20% toegenomen. De prijzen van het ruwvoer zijn in 2011 gestegen door het droge voorjaar en begin van de zomer en de te natte nazomer. De melkproductie per koe neemt met +0,5% minder toe dan in 2010. De lagere melkaanvoer in de nazomer door het natte weer en de mindere kwaliteit van het gras liggen hieraan ten grondslag.

De kosten van quota nemen toe door schaalvergroting (zie bijlage 2). In deze kosten is opgenomen de afschrijving over een deel van het aanwezige quotum. Er wordt afgeschreven over de waarde van het melkquotum per 1-1-2009. Een prijsdaling van het quotum heeft dus geen effect op afschrijving hierover. Deze afschrijvingskosten bedragen in 2011 gemiddeld 18.500 euro per bedrijf.

Tabel 2.3	Resultaten en inkomens van melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011
Aantal bedrijven	17.730	17.410	17.140
Aantal melkkoeien	79	82	83
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	48,19	48,90	49,60
Aantal onbetaalde aje	1,50	1,50	1,50
Opbrengsten	245	314	346
Betaalde kosten en afschrijvingen	248	265	289
Inkomen uit bedrijf	-3	48	57
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-2	32	38
<i>Idem exclusief afschrijving melkquotum</i>	-2	44	50
Inkomsten buiten bedrijf	18	18	18
<i>Totaal inkomen</i>	15	66	75
Besparingen	-38	18	28
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	70	88	94
Bron: Informatienet.			

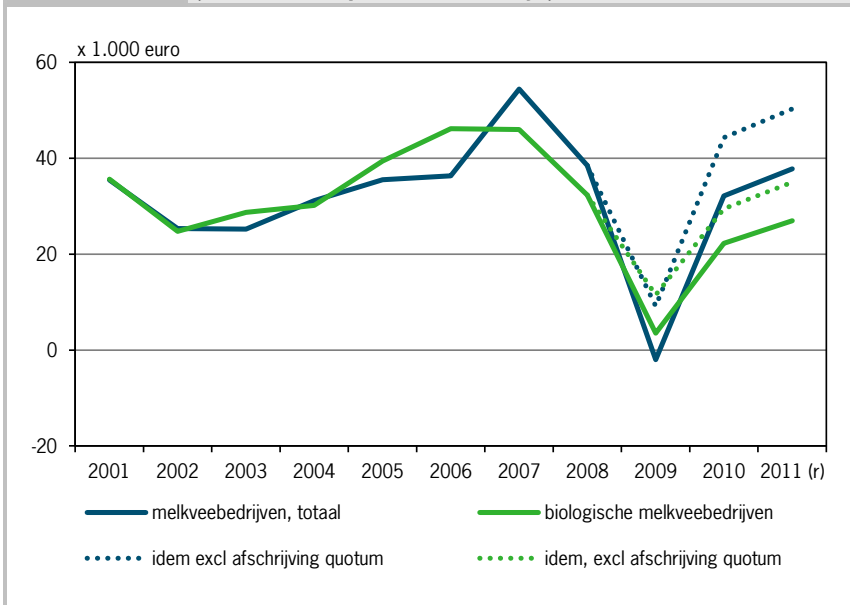
De kosten van grond, gebouwen en werktuigen zijn op bedrijfsniveau onveranderd. De afschrijvingen zijn, door de forse investeringen over de jaren 2008 en 2009 wel toegenomen maar de rente over deze materiële activa is gedaald.

De melkveehouders kochten in 2011 tot en met oktober evenveel quotum als in dezelfde maanden van 2010. Er wordt wel iets meer gehuurd. In verband met de afschaffing van het quotumsysteem in 2015 zijn de kooprijzen in 2011 met bijna 20% gedaald. De totale betaalde kosten (inclusief afschrijvingen) nemen met 9% toe tot 289.000 euro per bedrijf (tabel 2.3).

Resultaten en inkomen

Het inkomen uit het bedrijf neemt met 9.000 euro toe door vooral de hogere melkprijs en komt uit op 57.000 euro. De kosten nemen toe door met name het in prijs gestegen kracht- en ruwvoer. Op het gemiddelde melkveebedrijf zijn 1,5 onbetaalde aje (arbeidsjaareenheid) aanwezig. Per onbetaalde aje is het inkomen met 6.000 euro gestegen tot 38.000 euro. Hiermee ligt het inkomen 7.000 euro boven het gemiddelde van de laatste 10 jaar (figuur 2.2). Indien geen rekening wordt gehouden met de afschrijving over het melkquotum is het inkomen per onbetaalde aje in 2011 12.000 euro hoger.

Figuur 2.2   **Ontwikkeling van het inkomen uit bedrijf op melkveebedrijven**
(x 1.000 euro per onbetaalde aje)

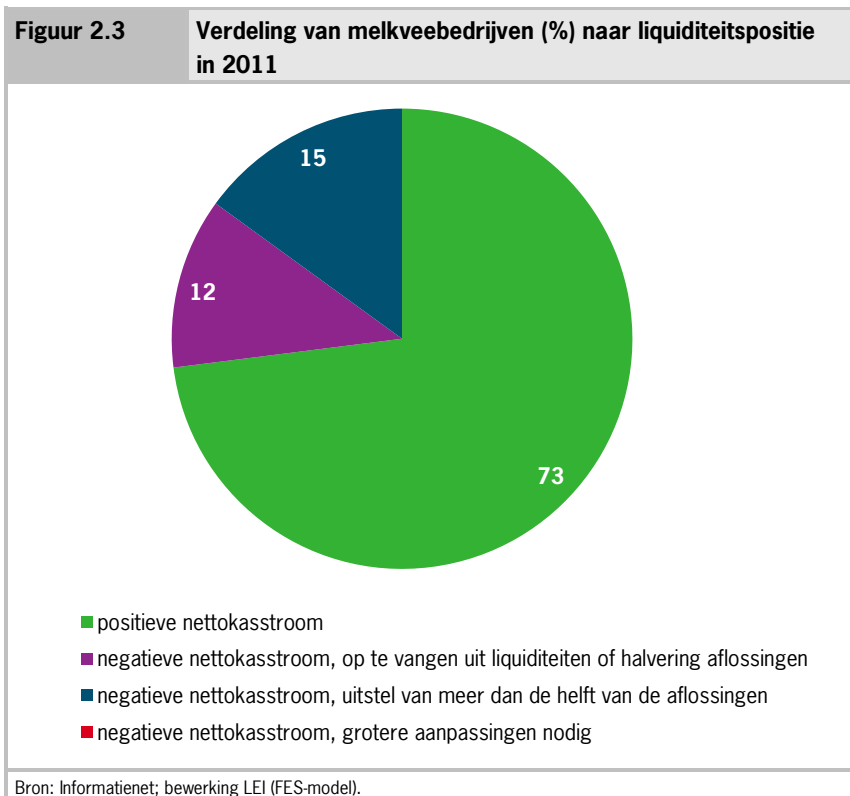
Bron: Informatienet.

In 2010 zijn de inkomsten buiten het bedrijf niet veranderd, door een daling van het inkomen uit arbeid maar een stijging van de (sociale) uitkeringen. Dit blijft, naar verwachting, in 2011 gelijk (tabel 2.3). De melkveebedrijven betaalden in 2010, door een negatief inkomen in 2009, minder inkomstenbelasting dan in de voorgaande jaren, als gevolg van het hoge inkomen in 2007 en 2008 meer. In 2011 zal het belastingbedrag naar verwachting gelijk blijven. De besparingen zijn door het hogere inkomen in 2011 gemiddeld hoog, 28.000 euro per bedrijf.

Ondanks goede melkprijs zijn er bedrijven met liquiditeitsproblemen

Na het slechte jaar 2009 zijn onder invloed van de hogere melkprijs de ontvangsten op de melkveebedrijven in 2010 en 2011 flink aangetrokken. Toch hoeft dat niet te betekenen dat alle bedrijven er even goed voor staan. Zo zal de stijging van de voerprijs voor sommige bedrijven harder doortikken dan voor andere en ook de schuldenpositie verschilt sterk tussen bedrijven. Met behulp van het Financieel-Economisch Simulatiemodel (FES) zijn de individuele bedrijven uit het Informatienet van 2010 doorgerekend om te bepalen in hoeverre ze in 2011 te maken kunnen hebben met liquiditeitsproblemen (zie voor methoden en uitgangspunten bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in vier categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. In 2010 was bij nagenoeg alle melkveebedrijven de brutokasstroom positief: op alle bedrijven was na aftrek van de uitgaven geld beschikbaar om aan aflossingen te besteden. Ook in 2011 is dat het geval. Voor 2011 wordt voorzien dat zonder aanpassingen aan het uitgavenpatroon bij 73% van de bedrijven de ontvangsten voldoende zullen zijn om alle aflossingsverplichtingen na te komen: de nettokasstroom is dan positief (figuur 2.3). De aflossingsverplichtingen zijn voor melkveebedrijven normatief gesteld op 6,5% van de waarde van de langlopende leningen. Bij de overige 27% van de bedrijven zal een tekort ontstaan, dat op één of andere manier opgevangen moet worden. Bij een deel (12%) van die bedrijven zal dat redelijk eenvoudig kunnen door te besparen op de uitgaven, hetzij voor privé hetzij voor het bedrijf, het inzetten van eigen liquide middelen (zoals spaargeld) of de aflossingen tot minimaal de helft te beperken. Voor 15% van de bedrijven zal dat niet toereikend zijn en moet meer dan de helft van de aflossingen worden uitgesteld of extra kredieten worden aangetrokken. Dat zijn uiteraard aanpassingen die niet echt duurzaam zijn en ook opvallend zijn bij deze toch relatief hoge melkprijs. Uit het Informatienet blijkt echter ook dat er elk jaar bedrijven zijn die min of meer noodgedwongen onderdelen van het bedrijf (quota, grond) moeten verkopen. De bedrijven die in 2011 moeite hebben met hun betalingsverplichtingen beschikken gemiddeld over een nettokasstroom van ruim 45.000 euro negatief.

Ze zijn wat groter dan gemiddeld, maar hebben een slechtere rentabiliteit. De schulden, en daarmee ook de betaalde rente en berekende aflossingen zijn relatief hoog, wat sterk drukt op de nettokasstroom. Gemiddeld zouden de opbrengsten van deze bedrijven 12% hoger moeten zijn om een positieve nettokasstroom te behalen.

Resultaten biologische melkveebedrijven

Ook op de biologische melkveebedrijven nemen de opbrengsten in 2011 ten opzichte van 2010 verder toe. De gemiddelde melkprijs voor deze bedrijven komt naar verwachting uit op ruim 49,50 euro per 100 kg (tabel 2.2). Gemiddeld produceren de biologische bedrijven in 2011 circa 1,5% meer melk dan in het voorgaande jaar door de quotaverruiming en groei van de bedrijven. De meerprijs van biologische melk is in 2011 circa 8,50 euro. Deze meerprijs is iets minder hoog dan in 2008 en 2009; de melkproductie per biologische koe is gemiddeld 20% lager dan per gangbare koe. De voerkosten per koe zijn 25%

lager omdat er 1/3 minder krachtvoer wordt verbruikt. Per kg melk zijn de voerkosten hierdoor 5% lager. Door zowel een gunstige prijsontwikkeling als een lagere krachtvoeropname zijn de voerkosten op biologische bedrijven in 2010 per 100 kg melk sterk gedaald terwijl deze op de gangbare bedrijven licht zijn gestegen. Doordat de bedrijfsvoering extensiever is, zijn de vaste lasten per kg melk hoger dan op de gangbare bedrijven. In 2011 zal het inkomen uit bedrijf naar verwachting met 7.000 euro toenemen tot 40.000 euro. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje komt uit op 28.000 euro. Indien geen rekening wordt gehouden met de afschrijving over het melkquotum is dit inkomen 36.000 euro. Door het verdere inkomensherstel komt er een einde aan de 3 jaren van nauwelijks tot negatieve besparing. In 2011 besparen de biologische melkveebedrijven gemiddeld 10.000 euro, terwijl de gangbare bedrijven gemiddeld 28.000 euro aan besparing realiseren.

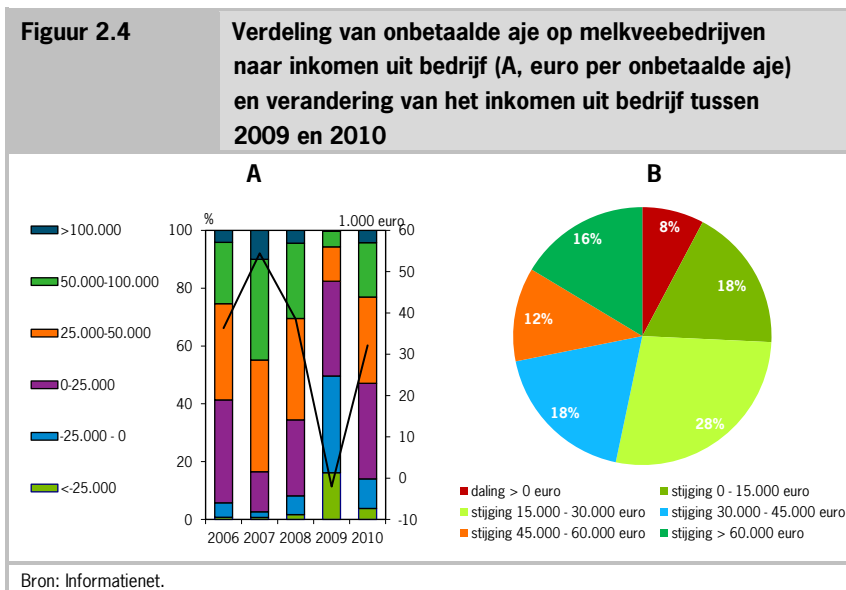
Tabel 2.4	Resultaten en inkomens van biologische melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011
Aantal bedrijven	300	310	310
Aantal melkkoeien	65	68	70
Aantal onbetaalde aje	1,38	1,46	1,46
Opbrengsten	225	244	268
Betaalde kosten en afschrijvingen	220	210	227
Inkomen uit bedrijf	5	33	40
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	4	22	28
<i>Idem per onbetaalde aje, exclusief afschrijving melkquotum</i>	4	30	36
Inkomsten buiten bedrijf	19	17	17
<i>Totaal inkomen</i>	23	50	58
Besparingen	-29	2	10
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	70	82	87
Bron: Informatienet.			

2.1.2 Analyse resultaten 2010

Inkomensverschillen tussen bedrijven

Het inkomen per onbetaalde aje is in 2010 bijna 35.000 euro verbeterd ten opzichte van 2009 (figuur 2.4A). Rond het gemiddelde inkomen is een grote spreiding. Ongeveer 1/7 deel van de melkveebedrijven heeft een negatief inkomen per aje. Bijna 1 op de 25 bedrijven heeft een inkomen van meer dan

100.000 euro per aje. De verbetering van het inkomen in 2010 deed zich niet op alle bedrijven in gelijke mate voor. Ongeveer een zesde van de onbetaalde arbeidskrachten had te maken met een verbetering van het inkomen met meer dan 60.000 euro (figuur 2.4B). Ongeveer 1 op de 12 onbetaalde aje onderging echter een geringe inkomensdaling.

Balans

De leningen zijn in 2010, door investeringen, gemiddeld per bedrijf met 50.000 euro sterk toegenomen (tabel 2.5). Op de grotere bedrijven zijn de schulden naar verhouding groter dan op de kleine bedrijven. Dit verklaart de verschillen in solvabiliteit. De schulden nemen toe maar de solvabiliteit blijft stabiel omdat door met name de herwaardering van de grond ook het eigen vermogen is toegenomen. De grondprijs is volgens DLG in 2010 47.000 euro per ha en is hiermee met 4,5% gestegen ten opzichte van 2009 (alle land- en tuinbouwbedrijven). Een deel van de stijging op de balans wordt veroorzaakt door een toename van de bedrijfsomvang en een klein deel door een toename van het aandeel hectare in eigendom. Daarnaast is de grondprijs op gespecialiseerde melkveebedrijven meer gestegen dan landelijk. De totale toename van de waarde van grond op de balans is 11%.

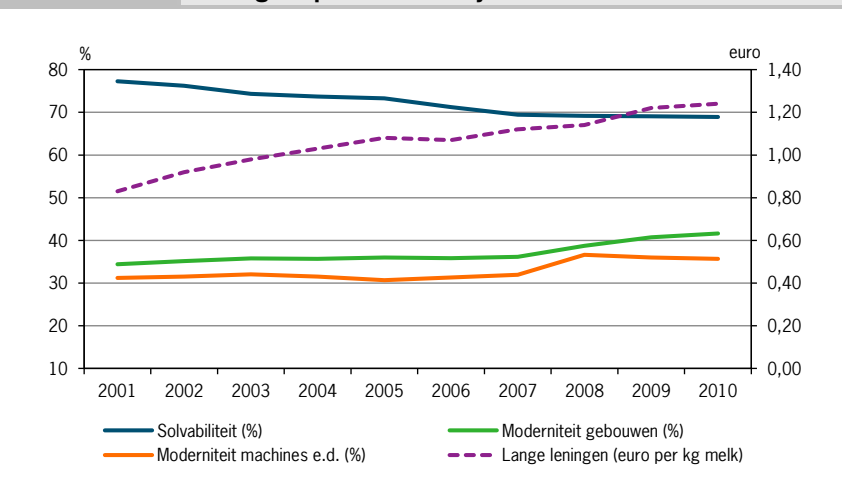
Tabel 2.5 Balans van melkveebedrijven, per einde boekjaar
(x 1.000 euro per bedrijf)

	2009	2010		
		totaal	kleinere bedrijven a)	grotere bedrijven b)
Grond	1.280	1.430	610	3.360
Gebouwen en glasopstanden	240	260	80	670
Overige materiële vaste activa	350	340	180	720
Immateriële vaste activa c)	670	620	220	1.630
Overige activa	310	380	310	860
<i>Balanstotaal</i>	<i>2.850</i>	<i>3.030</i>	<i>1.400</i>	<i>7.240</i>
Eigen vermogen	1.830	1.960	1.170	3.980
Langlopende leningen	780	830	150	2.630
Ander vreemd vermogen	240	240	80	630
wv. belastinglatentie	200	184	65	490
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>69,1</i>	<i>68,9</i>	<i>87,8</i>	<i>59,1</i>

a) Bedrijven <150 so; b) Bedrijven >500 so; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

Door grote investeringen in 2008 en 2009 (figuur 2.6) is de moderniteit van gebouwen en machines in deze jaren toegenomen (figuur 2.5). Ondanks de gunstige bedrijfsresultaten in 2007 en 2008, zijn deze investeringen deels gefinancierd met leningen. De langlopende leningen laten in de tijd een gestage toename zien die in 2009 iets hoger is dan gemiddeld. Omdat de lange leningen sterker stijgen dan het totale vermogen neemt de solvabiliteit geleidelijk af.

Figuur 2.5   **Ontwikkeling van solvabiliteit, moderniteit en vreemd vermogen op melkveebedrijven**

Bron: Informatienet.

Spreiding enkele kengetallen

Het gemiddeld inkomen per onbetaalde aje is in 2010 uitgekomen op 32.000 euro maar uit tabel 2.6 blijkt dat 20% van de bedrijven een inkomen heeft onder de 5.000 euro en 20% boven de 55.000 euro. Het verschil in ontwikkeling en het stadium waarin een bedrijf zich bevindt (kort na een overname of vlak voor het beëindigen van het bedrijf), heeft veel invloed op de moderniteit en solvabiliteit en financieringsdruk van het bedrijf. De moderniteit kan rond de 20% liggen maar ook rond de 50%. De langlopende leningen kunnen een halve euro per kg melk zijn maar ook ruim drie keer zoveel.

Tabel 2.6

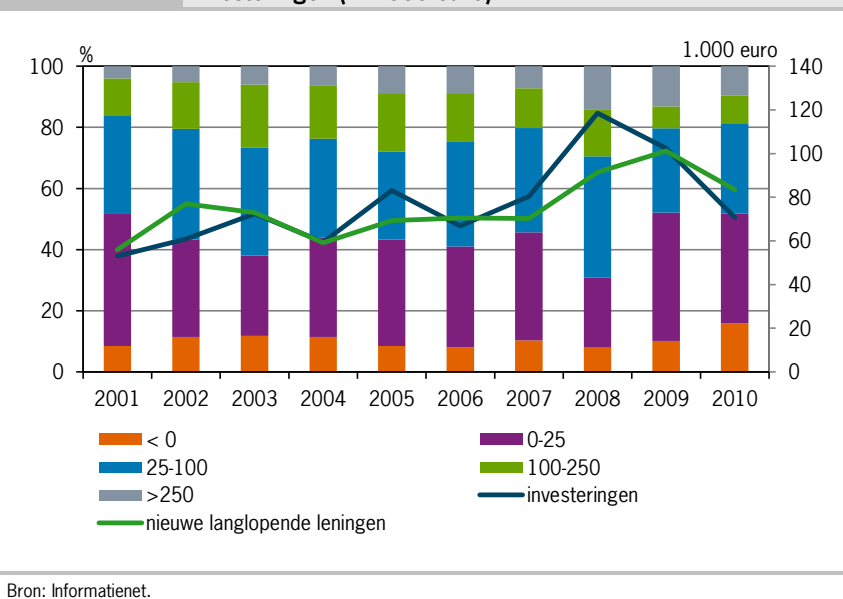
Uitkomst en spreiding van enkele kengetallen op melkveebedrijven a)

	2009 gemid- deld	2010			
		gemid- deld	P20	P50	P80
<i>Bedrijfsopzet</i>					
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	48,2	48,9	28,5	43,0	65,7
Standaardopbrengst (x 1.000 euro)	246	270	157	227	375
<i>Bedrijfsresultaten</i>					
Inkomen uit bedrijf (€ per onbetaald aje)	-2.010	32.150	5.050	26.120	55.020
Rentabiliteit (%)	70	88	74	85	96
<i>Balans (per 31 december)</i>					
Solvabiliteit (%)	69	69	56	73	86
Moderniteit gebouwen (%)	41	42	18	34	53
Moderniteit wtg en installaties (%)	36	36	22	31	45
Langlopende leningen (€ per kg melk)	1,22	1,24	0,54	1,11	1,67
a) P20, P50 en P80: de 20%, 50% en 80% waarneming per kengetal.					
Bron: Informatienet.					

Investerings

Na twee jaren met hoge investeringen zijn deze in 2010 met een kwart teruggelopen (figuur 2.6). De investeringen liggen hiermee op het gemiddelde niveau van de jaren voor 2008. Ongeveer de helft van de melkveebedrijven heeft minder dan 25.000 euro geïnvesteerd. Het aandeel van de bedrijven dat niet heeft geïnvesteerd, is over de laatste 10 jaren nog niet zo hoog geweest (16%). De investering in melkquotum bedroeg in 2010 8.000 euro; in 2005 lag dit bij bijna 3x zo hoge quotumprijzen op een topniveau van 39.000 euro.

Figuur 2.6 Verdeling van melkveebedrijven (%) naar hoogte van investeringen (x 1.000 euro)

Bron: Informatienet.

De investeringen in machines en werktuigen zijn, na de piek in 2008, afgenomen tot 23.000 euro in 2009 en 2010. Over het eerste halfjaar van 2011 is, volgens het CBS, de waarde van de verleende bouwvergunningen voor melkveebedrijven (schuren en stallen) een kwart lager dan over dezelfde periode van 2010.

Tussen beweiding en opstallen is geen duidelijk verschil in inkomen

Weidegang is een belangrijk onderwerp in de melkveehouderij. Maatschappelijk is het gewenst om de koe in de wei te houden. De indruk is ook dat weidegang voordeliger is dan zomerstalvoeding, al kunnen er ook bedrijfssituaties zijn, bijvoorbeeld bij een slechte verkaveling, waar dat niet zo is. Bij zomerstalvoeding zijn de omstandigheden waarin de koe zich bevindt beter te sturen en zou de koe beter kunnen presteren en is de mineralenstroom beter beheersbaar. De tendens van de afgelopen jaren is dat steeds meer melkveehouders hun koeien de gehele weideperiode op stal houden. Uit gegevens van het Informatienet blijkt dat die melkveehouders daar bewust voor gekozen hebben en de hele strategie erop hebben afgestemd. Veelal gaat het samen met een sterke groei van het bedrijf in melkproductie, terwijl er geen grond wordt aangekocht.

Uit deze vergelijking blijkt dat er geen duidelijk¹ verschil in inkomen is in 2009 en 2010 per bedrijf en per 100 kg melk tussen de groep zomerstalvoeders en een selectie van bedrijven met weidegang (tabel 2.7). De zomerstalvoeders hebben over de gehele periode 2005-2009 hun koeien opgesteld. Daarnaast is er een groep die in deze periode is omgeschakeld naar zomerstalvoeding: de omschakelaars. De groep weidegang is samengesteld op basis van bedrijven met dezelfde oppervlakte cultuurgrond als gemiddeld van beide groepen zomerstalvoeders. Bovendien moeten de koeien zoveel mogelijk in de wei lopen (hoog percentage weide-uren). Biologische bedrijven zijn niet in de analyse betrokken, omdat zij een afwijkende melkprijs en kostenopbouw hebben.

De zomerstalvoederbedrijven zijn intensiever, behalen meer melk per koe produceren, houden veel meer koeien, hebben een hogere moderniteit² en een lagere solvabiliteit. Verder is de kritieke melkprijs (zie bijlage 2 voor de omschrijving ervan) hoger evenals het opvolgingspercentage. De niet-melkproducenten per kg zijn bij weidegangbedrijven hoger. Dit komt door hogere opbrengsten uit de akkerbouw, meer bedrijfstoelagen, hogere omzet en aanwas en meer overige opbrengsten (alle per kg melk). Niet alle genoemde verschillen zijn even duidelijk door een grote spreiding tussen de bedrijven.

De verschillen met de groep omschakelaars zijn groter. Deze hebben, waarschijnlijk tijdelijk, een duidelijk lager inkomen (per bedrijf en per kg) dan de al eerder op zomerstalvoeding overgeschakelde bedrijven. Andere duidelijke verschillen tussen de beide groepen zomerstalvoeders zijn de moderniteit van de gebouwen en de kosten voor aankoop van het quotum. De omschakelaars kenmerken zich verder door forse uitbreiding en investeringen in gebouwen en quotum en hebben weinig opbrengsten anders dan melk. Bij een (relatief hoge) melkprijs van 2011 zullen de zomerstalvoeders hier meer van profiteren doordat zij een hogere melkproductie hebben. Het inkomensvoordeel ten opzichte van de weidegangbedrijven loopt dan bij een 7 cent hogere melkprijs op naar circa 30.000 euro per bedrijf (door de ruim 4 ton extra melk).

Concluderend, de grotere en intensievere zomerstalvoeders behielden in 2009 en 2010 geen hoger inkomen dan een groep beweiders met dezelfde oppervlakte grond. Voor de bedrijven die kort geleden zijn omgeschakeld naar zomerstalvoeding valt het inkomen lager uit, maar dit is waarschijnlijk tijdelijk.

---

¹ Duidelijk is in dit geval statistisch significant: de spreiding in de groepen mag niet te groot zijn in vergelijking met de spreiding tussen de groepen.

² Moderniteit: balanswaarde gedeeld door de nieuwwaarde (zie bijlage 2).

Het lagere inkomen vloeit voor een belangrijk deel voort uit de forse groei en de hiermee gepaard gaande kosten. Op meer dan de helft van deze omschakelaars is een opvolger aanwezig.

Tabel 2.7 Kenmerken van bedrijven met zomerstalvoeding en bedrijven met veel weidegang (gemiddeld 2009-2010)					
	Selectie weidegang (a)	Zomerstalvoeding blijvers (b)	Omschakelaars	Significantie (a) en (b)	Versil b/a
Aantal mensjaren	2,5	2,9	2,5	-	18
Opvolging %	31	42	53	-	35
% weide-uren	77	0	0	***	-100
Kostprijs melk	46,1	44,6	46,9	-	-3
Kritieke melkprijs	38,3	41,4	42,8	-	8
Melkprijs	33,4	34,2	32,8	-	2
Aantal koeien	85	117	106	*	38
Aantal ha	64	68	58	-	6
Melkproductie (ton)	610	1.034	887	***	70
Kg melk per koe	7.197	8.818	8.360	***	23
Melk per ha (ton)	10	15	15	***	60
Moderniteit gebouwen	33	42	57	-	27
Moderniteit machines	31	41	47	**	34
Solvabiliteit	68	56	59	***	-17
Inkomen per oaje	14.223	12.472	-7.191	-	-12
Per 100 kg melk:					
Totaal opbrengsten	46,6	44,7	39,7	-	-4
Toegerekende kosten	13,2	14,2	12,6	-	8
Afschrijvingen	9,6	11,0	11,7	-	15
Betaalde rente	5,3	5,1	5,2	-	-3
Totale kosten	41,2	41,5	40,6	-	1
Inkomen	5,5	3,3	-1,0	-	-39
Betrouwbaarheid van het verschil: * 90%; ** 95%; *** 99%; - niet significant. Bron: Informatienet.					

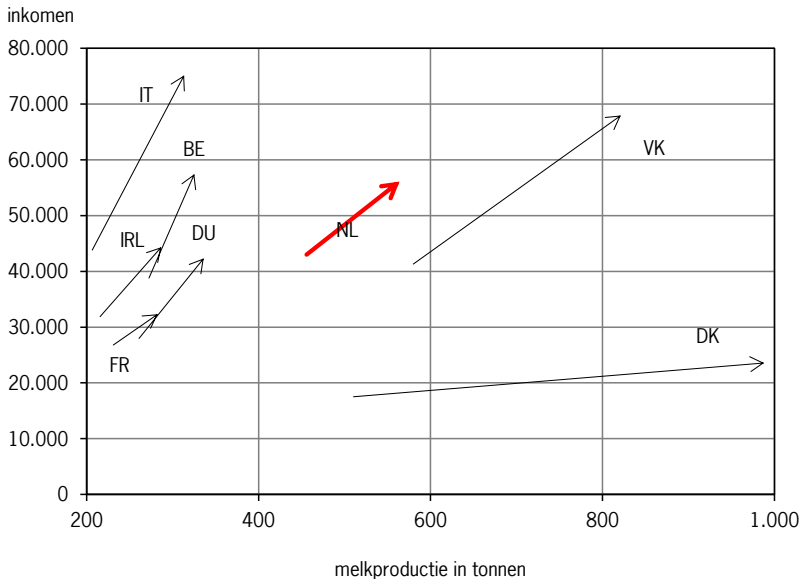
Melkveehouderij in Europees perspectief

De omvang van melkveebedrijven in Nederland is tussen 2000 en 2007 (het meest recente jaar bij Eurostat) minder toegenomen dan in Denemarken (tabel 2.8).

Tabel 2.8	Aantal melkkoeien, bedrijven en specialisatiegraad van de melkveehouderij, 2000 en 2007							
	NL	BE	DU	DK	FR	VK	IRL	IT
Aantal bedrijven met koeien 2007 (x 1.000)	24,5	13,3	101,1	5,4	93,1	28,1	21,3	62,8
Ontwikkeling 2007 ten opzichte van 2000 (%/jaar)	-5	-4	-6	-10	-4	-2	-6	-4
Aantal melkveebedrijven 2007 (x 1.000)	18,9	6,6	74,3	4,5	55,0	17,8	19,3	26,1
Ontwikkeling 2007 ten opzichte van 2000 (%/jaar)	-5	-4	-3	-9	-4	-5	-4	-10
Aantal koeien per gespecialiseerd melkveebedrijf '07	71	50	41	113	43	99	52	43
Ontwikkeling 2007 ten opzichte van 2000 (%/jaar)	4	2	4	9	3	3	4	6

Bron: Eurostat; bewerking LEI.

Van de landen in figuur 2.7 zijn de melkveebedrijven gemiddeld in Nederland het grootst na die in Denemarken en het VK. In Italië was de melkproductie per bedrijf in de uitgangssituatie laag en is relatief veel gestegen. Terwijl in Denemarken de melkproductie per bedrijf het meest steeg, is het (al lage) inkomen er het minst toegenomen. In Italië is het inkomen het meest toegenomen. In Frankrijk is de schaalvergroting wat minder sterk en mede hierdoor stijgt het inkomen over dezelfde periode weinig. Ook in België is er minder schaalvergroting maar is het inkomen sterker gestegen dan in Nederland. In Nederland ligt het inkomen in 2006-2008 (de meest recente beschikbare jaren uit het Europese boekhoudnet) boven het gemiddelde mede door de grotere bedrijfsomvang in vergelijking met Duitsland en Frankrijk.

Figuur 2.7**Inkomen uit bedrijf en melkproductie per bedrijf per land tussen 2000-02 en 2006-08 van melkveebedrijven in een aantal EU-landen**

Bron: FADN.

Het beeld is voor melkveebedrijven in dezelfde landen anders indien een vergelijking plaatsvindt in dezelfde grootteklasse (40-100 ege). Nederland heeft, zowel in de beginjaren als in de eindjaren, een vrij laag inkomen per 100 kg melk (tabel 2.9). Denemarken is het enige land met ook hierin een lager inkomen dan Nederland. In Italië wordt per 100 kg melk een inkomen behaald dat ruim het dubbele is van dat in Nederland. Ierland en België volgen op afstand maar met een inkomen per 100 kg melk dat in 2006-08 gemiddeld circa 80% hoger ligt dan in Nederland. Opgemerkt moet worden dat in Nederland een minderheid (39%) van de melkveebedrijven in deze grootteklasse zit. Veel andere landen hebben relatief meer bedrijven in deze grootteklasse, behalve Denemarken met 20% en Italië met 23%. Daarom is ook de grootteklasse van melkveebedrijven groter dan 100 ege in tabel 2.9 vermeld. Nederland laat dan een iets gunstiger beeld zien. De grotere melkveebedrijven in het VK doen het minder goed dan in Nederland en ook minder goed dan in de kleinere collega-melkveehouders in het VK. Het inkomen per 100 kg melk is op de grootste bedrijven in Ierland, Denemarken en Duitsland ook lager dan op de bedrijven tussen de

40 en 100 ege. Omdat de verschillen in geproduceerde hoeveelheid melk op deze grote bedrijven nogal uiteenlopen, kunnen de verschillen in inkomen per bedrijf nog groter zijn.

Tabel 2.9	Inkomen in euro per 100 kg melk van melkvee bedrijven naar omvang in een aantal EU landen tussen 2000-02 en 2006-08							
	NL	BE	DU	DK	FR	VK	IRL	IT
<i>40-100 ege</i>								
inkomen per 100 kg melk 2000-02	8	14	11	5	11	8	15	22
inkomen per 100 kg melk 2006-08	9	17	13	7	11	10	16	24
ontwikkeling (2000-2002=100)	113	120	125	130	100	128	108	113
<i>>100 ege</i>								
inkomen per 100 kg melk 2000-02	10	15	8	3	12	7	11	19
inkomen per 100 kg melk 2006-08	10	18	10	4	12	8	12	23
ontwikkeling (2000-2002=100)	102	121	125	157	98	113	109	123
Bron: FADN; bewerking LEI.								

2.2 Geitenhouderij

In 2010 is voor het eerst in dit rapport ingegaan op de melkgeitenhouderij. Tot 2010 nam het aantal gespecialiseerde bedrijven toe en werden deze in een hoog tempo groter van omvang. Omdat het Informatienet van het LEI nog onvoldoende melkgeitenbedrijven omvat, is gebruik gemaakt van de informatie over 2010 van een accountantsbureau (ABAB, 2011). Dit vormt de basis voor de raming, na aanpassing naar het gemiddeld aantal dieren in de Landbouwtelling van 2011. Voor de raming zijn voorts LEI- en andere gegevens over de ontwikkeling van opbrengstprijzen en kosten in 2011 benut.

Structuur

Van het totale aantal bedrijven met geiten is 10% een gespecialiseerd geitenbedrijf: in 2011 zijn dit er 359 (tabel 210). Dit aantal is de laatste jaren niet meer toegenomen, mede door de Q-koorts. Het gemiddelde aantal geiten op de geitenbedrijven is, na de Q-koorts, in 2011 hersteld en bedraagt 880 stuks. Hiervan produceren er ruim 600 melk. Ongeveer 16% van de geitenbedrijven is biologisch. Omdat de biologische geitenbedrijven gemiddeld duidelijk kleiner zijn, is het aandeel biologische geiten ruim 8%.

Tabel 2.10		Ontwikkeling aantal geiten en aantal bedrijven met geiten			
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met geiten	3.800	3.920	3.720	3.540	-4,8
Aantal geiten	178.570	374.180	352.830	380.350	+7,8
Aantal melkgeiten	98.080	274.060	247.980	250.790	+1,1
<i>Gespecialiseerde geitenbedrijven</i>					
Aantal bedrijven	287	358	368	359	-2,4
Idem in % van totaal	8	9	10	10	
vv. biologisch (%)	15	18	17	16	
Aantal geiten per bedrijf	438	897	815	883	+8,4
Aandeel biologische geiten (%)	9	9	9	8	
Aantal melkgeiten per bedrijf	278	692	607	610	+0,6

Bron: CBS-Landbouwelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Maatregelen tegen Q-koorts versoepeld

De dalende tendens van het aantal meldingen van Q-koortspatiënten zet dit jaar onverminderd voort. Vorig jaar waren er 504 meldingen van patiënten met O-koorts maar dit jaar is de teller voorlopig blijven steken op 81 (23-11-2011 RIVM). Het aantal besmet verklaarde bedrijven is verder afgenomen. In november 2011 waren er nog 44 bedrijven (VWA) besmet verklaard. Op 7 bedrijven is de besmetting dit jaar vastgesteld. Op basis van het advies van het Bestuurlijk Afstemmingsoverleg zoönosen, het deskundigenadvies en het feit dat alle melkgeiten- en melkschapenbedrijven aan de vaccinatieplicht hebben voldaan zijn een aantal maatregelen tegen Q-koorts versoepeld. Het landelijk uitbreidingsverbod voor melkgeiten- en melkschapenbedrijven is onder meer ingetrokken (27-10-2011). Provincies en gemeenten houden wel hun eigen bevoegdheden om te beslissen over de uitbreiding van bedrijven. Zo heeft de provincie Brabant laten weten eerst het advies van de Gezondheidsraad af te wachten.

Sterke stijging voerkosten

De melkgeitenhouderij wordt dit jaar geconfronteerd met sterk stijgende kosten. De stijgende tendens van de krachtvoerprijzen, waarvan in de tweede helft van 2010 al sprake was vanwege de hogere graanprijzen, heeft zich dit jaar voortgezet. De prijzen bereikten in augustus hun top en zijn sindsdien enigszins gedaald. De gemiddelde krachtvoerprijs zal circa 18%, ruim 4 euro, hoger liggen dan in 2010. Vanwege de weersomstandigheden is er dit jaar minder stro geoogst in ons land en de omliggende landen. De prijzen lagen in het begin van het jaar al op een hoog niveau maar zijn in de tweede helft van het jaar door het krappe aanbod nog verder gestegen. Afhankelijk van de strosoort en de kwaliteit zal de aankoopprijs van het stro circa 45% hoger zijn dan in 2010. Ook voor hooi en snijmais moet in vergelijking met vorig jaar aanzienlijk meer worden betaald.

Melkprijs in herstel

In de eerste maanden van het jaar lag de melkprijs nog onder het niveau van de vergelijkbare periode van vorig jaar. Gaandeweg het jaar is het negatieve verschil met vorig jaar echter omgeslagen in een plus. De stijgende melkprijs is vooral gerealiseerd door de betere afzetmogelijkheden op de kaasmarkt. In oktober 2011 was het verschil met vorig jaar opgelopen tot ruim 6 cent. Over heel dit jaar zal de melkprijs waarschijnlijk ruim 3 cent hoger liggen dan vorig jaar. Volgens de landbouwtelling van het CBS is het aantal lammeren ten opzichte van vorig jaar aanzienlijk toegenomen. Een deel van de bedrijven zal wat extra inkomsten genereren door de verkoop van lammeren maar door het tegenvallende rendement in de sector staan de marktprijzen van de dieren onder druk. Daarnaast zijn ook de opfokkosten gestegen waardoor de marges afnemen.

De hogere melkopbrengsten zijn dit jaar niet voldoende om de sterk gestegen kosten te compenseren waardoor de inkomens lager uitvallen dan vorig jaar en veel geitenbedrijven wederom, met een negatief inkomen, in de rode cijfers komen.

2.3 Schapenhouderij

De bedrijven met schapen hebben vaak een gemengd karakter. De schapenhouderij maakt dan maar een klein deel uit van het totale bedrijf. Om die reden wordt de weergave van de resultaten beperkt tot de opbrengsten, toegerekende kosten en het saldo per gemiddeld aanwezige ooi. De voerkosten betreffen uitsluitend de betaalde kosten. Het gras of hooi van eigen bedrijf wordt niet ge-

waardeerd, terwijl het meeste opgenomen voer wel uit deze eigen producten bestaat. De bedrijfsresultaten worden geraamd voor bedrijven met meer dan 25 ooien. De resultaten voor 2011 zijn berekend aan de hand van externe prijs- en volumeontwikkelingen. Door de invoering van de toeslagrechten is de ooi-premie vervallen en uit de opbrengsten en daarom ook uit de saldoberekening gehaald.

Structuur

Het aantal bedrijven met ooien blijft teruglopen. In 2000 waren er volgens de CBS-Landbouwtelling 17.200 bedrijven met schapen in Nederland (tabel 2.11). In 2011 waren dit er 12.400, een afname van 2,7% ten opzichte van 2010. Over een langere periode is de gemiddelde afname circa 3% per jaar. De laatste jaren is de daling geringer. Van de bedrijven met ooien heeft 58% minder dan 25 ooien per bedrijf. De 5.200 bedrijven in 2011 met meer dan 25 ooien hebben gezamenlijk 84% van de ooien. Het aantal ooien per bedrijf is in 2011 nauwelijks toegenomen (+0,6%).

Tabel 2.11 Ontwikkeling aantal schapen en aantal bedrijven met ooien					
	2000	2008	2009	2010	Mutatie (%)
<i>Alle bedrijven</i>					
Bedrijven met schapen	17.270	13.140	12.800	12.460	-2,7
Bedrijven met ooien	17.190	13.080	12.770	12.430	-2,7
Aantal schapen, inclusief ooien a)	1.304	1.137	1.129	1.088	-3,6
Aantal ooien a)	680	547	558	546	-2,1
Ooien per bedrijf	40	42	44	44	0,6
<i>Bedrijven met meer dan 25 ooien</i>					
Bedrijven met meer dan 25 ooien	7.490	5.550	5.430	5.200	-4,1
Aantal schapen, inclusief ooien a)	1.067	947	939	905	-3,6
Aantal ooien op deze bedrijven a)	568	461	471	461	-2,1
Ooien per bedrijf	76	83	87	89	2,2
a) x 1.000.					
Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2010 zijn voorlopig.					

Opbrengsten, toegerekende kosten en saldo

In 2011 was het saldo hoger door hoge prijzen van de lammeren en ooien (tabel 2.12). Op de 36 bedrijven met meer dan 25 ooien uit het Informatienet van het LEI zijn in 2010 minder ooien en lammeren verkocht dan in 2009.

De Nederlandse export van levende schapen (inclusief geiten) is in 2011 tot en met september circa 10% hoger dan in 2010. Ook wordt een stijging van de hoeveelheid geëxporteerd vlees verwacht. Het aantal slachtingen in Nederland is tot en met augustus 2011 2% hoger dan in 2010, maar laat de laatste jaren een dalende tendens zien door een kleinere schapenstapel (-4%). Voor 2011 blijkt bovendien dat door het natte weer in de (na)zomer de dieren minder zijn gegroeid. De EU-import, die met name vanuit Nieuw-Zeeland komt, is tot begin november nog een kwart lager dan 2010. Er mag worden verwacht dat deze uiteindelijk 10 à 15% onder het niveau van 2010 zal uitkomen.

Door bovengenoemde oorzaken zijn in 2011 zowel de slachtschapen (+18%) als de slachtlammeren (+10%) duurder. De opbrengsten nemen hierdoor met 13 euro per ooi toe. De kosten van voer nemen verder toe. Dit geldt voor zowel het kracht- als het ruwvoer (respectievelijk 23 en 29%). De totale toegerekende kosten per ooi nemen hierdoor met 7 euro toe. Het saldo per ooi neemt in 2011 met 6 euro toe tot 90 euro. De hogere prijzen kunnen een negatieve invloed hebben op de consumptie van lamsvlees. Deze neemt de laatste jaren af.

Tabel 2.12		Ontwikkeling van prijzen, hoeveelheden en saldo in de schapenhouderij (inclusief btw)			
	2009	2010	2011 (r)	Mutatie (%)	
<i>Prijzen</i>					
Ooien, uitstoot (per stuk)	71	81	95	18	
Overige schapen (per stuk)	81	85	93	10	
Krachtvoer (per 100 kg)	24,70	24,00	29,60	23	
<i>Saldo per ooi</i>					
Opbrengsten	112	132	145	10	
Voerkosten	21	24	30	24	
Overige toegerekende kosten	19	24	25	15	
Saldo	72	84	90	8	
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.					

2.4 Vleeskalverenhouderij

Structuur

Volgens de Landbouwtelling 2011 is het aantal vleeskalveren ruim 2% gedaald naar 906.000 stuks. De daling kwam voor rekening van de witvleeskalveren (blank vlees), waarvan er 31.000 minder zijn geteld in 2011. Echter, het aantal

rosékalveren nam met 3% toe tot 304.000. Het totaal aantal bedrijven was wel veel lager dan in 2010 (tabel 2.13). Zowel het totaal aantal bedrijven met vleeskalveren als het aantal gespecialiseerde bedrijven is ruim 6% gedaald. De laatste groep heeft een stabiel productieaandeel van 90%.

De schaalvergroting zet door. In 2011 hadden de gespecialiseerde bedrijven gemiddeld 24% meer kalveren per bedrijf dan in 2000. De rosékalveren worden in kleinere eenheden gehouden dan witvleeskalveren. Gemiddeld houden de gespecialiseerde bedrijven 400 rosévleeskalveren in 2011. Bij de witvleeskalveren ligt dat aantal op 750 kalveren per gespecialiseerd bedrijf.

Tabel 2.13		Ontwikkeling aantal bedrijven met vleeskalveren en aantal vleeskalveren				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met vleeskalveren	2.880	2.060	2.060	1.930	-6,5	
Aantal vleeskalverenbedrijven	1.610	1.430	1.430	1.340	-6,5	
wv. witvleeskalverenbedrijven	1.310	850	840	770	-8,4	
Totaal vleeskalveren (x 1.000)	783	894	928	906	-2,3	
wv. wit	637	625	634	603	-4,9	
rosé	146	269	294	304	+3,3	
Vleeskalveren op vleeskalveren-bedrijven (x 1.000)	684	806	834	819	-2	
Totaal aantal kalveren per bedrijf	424	562	582	611	+5	
wv. aantal witvleeskalveren/ gespecialiseerd witvleesbedrijf	453	703	712	746	+5	
aantal rosévleeskalveren/ gespecialiseerd rosévleesbedrijf	266	335	361	398	+10	

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Markt en prijzen

Het grootste deel van de witvleeskalveren wordt in Nederland op contractbasis gehouden. De gecontracteerde kalverenhouders ontvangen op basis van afgesloten contracten een vergoeding voor de geleverde arbeid, gebouwen en overige kosten. De contractgever levert de nuchtere kalveren en het voer aan de kalverenhouders en bepaalt het tijdstip van afleveren van de slachtrijpe kalveren. Ook de verdere verwerking en vermarkting is in handen van de contractgevers c.q. integraties.

In de eerste drie kwartalen van 2011 werden ruim 1,1 mln. vleeskalveren geslacht (+0,4%), waarvan 960.000 kalveren jonger dan 8 maanden. Ruim 80%

van de uitvoer van kalfsvlees gaat naar Italië, Duitsland en Frankrijk, waarvan Italië de belangrijkste afnemer is. Veel nuchtere kalveren voor de kalversector komen uit het buitenland.

De markt voor rosé vlees is duidelijk verschillend van wit vlees. Sinds juli 2009 moet vlees van rosékalveren ouder dan 8 maanden jong rundvlees genoemd worden. Daarom leveren steeds meer rosékalverenhouders de kalveren af voor 8 maanden ('jong rosé'). Op jaarbasis zijn de prijzen van rosé vlees 15% hoger geraamd dan in 2010 (tabel 2.14). De prijsstijging van wit vleeskalveren was iets kleiner (+13%).

Tabel 2.14	Ontwikkeling van prijzen in de vleeskalverenhouderij (inclusief btw)			
		2009	2010	2011 (r)
Nuchtere kalveren a)	123	115	123	+7
Vleeskalveren wit b)	4,15	4,35	4,90	+13
Vleeskalveren rosé c)	2,80	2,95	3,40	+15
Prijs rosébrosk (euro/100 kg)	22,60	23,50	29,10	+24
Prijs snijmais (euro/1.000 kg)	41	45	59	+31
Melkpoeder (index 2000=100)	90	104	121	+17

a) Stierkalveren per stuk, zwartbont 1e kwaliteit 45 kg, van Nederlandse afkomst; b) Euro per kg geslacht gewicht, 2e kwaliteit; c) Euro per kg geslacht gewicht.
Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Voor de rentabiliteit van de gehele sector waren de hogere opbrengstprijzen ook hard nodig want de productiekosten gingen fors omhoog. Dat gold voor de prijzen van rosébrosk en snijmais als belangrijke kostenposten voor de rosékalveren. Bij de wit vleeskalveren was vooral de prijsstijging van melkpoeder verantwoordelijk voor hogere kosten. Melkpoeder bepaalt voor een belangrijk deel de productiekosten van wit kalfsvlees en daarmee de rentabiliteit van de hele integratieketen. Voor beide sectoren kwamen daar ook nog duurdere nuchtere kalveren bij. De vrije mesters (vooral rosékalvermesters) moeten die prijsstijgingen zelf betalen, maar daar staat tegenover dat zij ook direct profiteren van hogere opbrengstprijzen. Geschat wordt dat het saldo per afgeleverd rosékalf ongeveer 20 euro hoger wordt dan in 2010. Dat is vooral te danken aan de 15% hogere opbrengstprijzen die de hogere kosten voor nuchtere kalveren en vooral voor ruimschoots compenseren. Deze schatting geldt overigens alleen voor vrije mesters. Ongeveer 20% van de rosé vleeskalveren wordt op contract gehouden.

Resultaat en inkomen

De ontwikkeling van de contractvergoedingen is sterk bepalend voor de opbrengsten per kalverplaats, omdat vooral veel witveeskalveren in integratieverband worden gehouden. De gemiddelde contractvergoeding zal nauwelijks veranderen in 2011. Er zijn wel grote verschillen tussen bedrijven, afhankelijk van de voorwaarden. De contractvergoeding varieert van 200 tot 210 euro per kalverplaats inclusief btw en het deel van de bedrijfstoeslag dat de mester zelf mag houden. Die bedrijfstoeslag is gebaseerd op de gemiddelde slachtpremie van twee jaren uit de referentiejaren 2006, 2007 en 2008. Gemiddeld lag in die periode de toeslag op 39 euro per witveeskalf en circa 69 euro per roséveeskalf. In 2010 zijn de slachtpremies uit die referentieperiode omgezet naar vaste bedrijfstoelagen, onder voorwaarde dat de helft van dat aantal kalveren ook daadwerkelijk wordt geproduceerd. De kalverenhouders hebben met integraties vaak contracten afgesloten voor meerdere ronden.

Tabel 2.15	Resultaten en inkomens van vleeskalverenbedrijven met witveeskalveren met contractproductie, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010 (v)	2011 (r)
Aantal bedrijven	850	840	770
Aantal vleeskalveren	671	655	685
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1
Opbrengsten	150	178	185
Betaalde kosten en afschrijvingen	110	126	132
Inkomen uit bedrijf	41	52	52
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	37	46	46
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	83	93	95

Bron: Informatienet.

De bedrijfsresultaten en inkomens van de gespecialiseerde vleeskalverenbedrijven in tabel 2.15 gelden alleen voor bedrijven met witveeskalveren op contract. Bedrijven die (rosé)kalveren voor eigen rekening houden zijn dus niet opgenomen in die cijfers. De opbrengsten-kostenverhouding wordt in 2011 geraamd op 95%, dat is 2 procentpunten hoger dan in 2010. De opbrengsten per bedrijf zullen (in euro) iets meer toenemen dan de kosten. Zowel de opbrengsten als betaalde kosten per bedrijf stijgen vooral als gevolg van een groter aantal vleeskalveren per bedrijf. De totale opbrengsten bestaan grotendeels uit ontvangen contractvergoedingen en bedrijfstoelagen. Aan de kostenkant zijn

voor de kalverenhouders slechts enkele posten van belang, omdat de nuchtere kalveren en het voer worden betaald door de contractgevers. Vooral de kosten voor energie en huisvesting zijn hoger geworden. De post berekende rente is wel duidelijk lager dan in 2010, vooral door de lagere rentevoet voor overige activa. Dat geeft een belangrijke bijdrage aan de hogere kostendekking. Het inkomen uit het bedrijf is uiteindelijk gelijk gebleven op 52.000 euro per bedrijf in 2011.

3 Intensieve veehouderij

Kernpunten

- Fors lagere inkomens van fokvarkensbedrijven
- Beter resultaat vleesvarkensbedrijven
- Sterke verslechtering van inkomens leghennenhouders
- Kleine daling inkomen van vleeskuikenhouders
- Besparingen in 2011 alleen bij vleesvarkensbedrijven
- Grote inkomensverschillen tussen varkens- en pluimveebedrijven
- Ook grote verschillen in kostprijzen varkens en kosten antibioticagebruik

3.1 Varkensbedrijven

3.1.1 Actuele ontwikkelingen 2011

Structuur

Het aantal bedrijven met varkens is verder gedaald (tabel 3.1). In 2011 zijn er nog 6.500 bedrijven met varkens in Nederland, 7% minder dan in 2010. Het aantal gespecialiseerde varkensbedrijven nam 6% af tot 4.250 in 2011. Die vermindering in aantal bedrijven was redelijk verdeeld over de drie groepen, maar relatief het sterkst bij de fokvarkensbedrijven

Het totaal aantal varkens in 2011 is ruim 1% gestegen naar 12,4 mln. stuks, grotendeels door meer getelde biggen. De stijging van de varkensstapel in de afgelopen jaren is vooral te danken aan de grotere biggenproductie per zeug. Het aantal zeugen daalde licht en het aantal vleesvarkens bleef vrijwel gelijk. In 2011 wordt 89% van alle varkens gehouden op gespecialiseerde varkensbedrijven. De schaalvergroting is in het afgelopen decennium indrukwekkend geweest. Het gemiddelde aantal zeugen per fokvarkensbedrijf steeg van 260 in 2000 tot bijna 500 per bedrijf in 2011. En het gemiddeld aantal vleesvarkens per vleesvarkensbedrijf steeg van 770 in 2000 naar ruim 1.400 per bedrijf in 2011. In beide gevallen bijna een verdubbeling van de bedrijfsomvang. De grootste bedrijven zitten ver boven dat gemiddelde. De 290 grootste fokvarkensbedrijven houden gemiddeld 1.100 zeugen per bedrijf en de 276 grootste vleesvarkensbedrijven hebben gemiddeld 5.000 vleesvarkens per bedrijf.

Tabel 3.1	Ontwikkeling aantal varkensbedrijven en aantal varkens (x 1.000 stuks)				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met varkens	14.520	7.580	7.030	6.530	-7
Aantal varkensbedrijven, wv.	7.670	4.740	4.510	4.250	-6
- fokvarkensbedrijven	2.390	1.340	1.290	1.190	-8
- vleesvarkensbedrijven	3.560	2.390	2.270	2.160	-5
- gesloten varkensbedrijven	1.720	1.020	960	900	-6
Aantal varkens (inclusief biggen)	13.118	12.187	12.255	12.429	+1,4
Aantal zeugen, wv.	1.129	985	984	978	-0,5
- op fokvarkensbedrijven (%)	55	59	61	61	
- op gesloten varkensbedrijven (%)	30	31	31	31	
Aantal vleesvarkens, wv.	6.505	5.873	5.904	5.905	+0
- op vleesvarkensbedrijven (%)	42	50	51	52	
- op gesloten varkensbedrijven (%)	26	29	30	30	

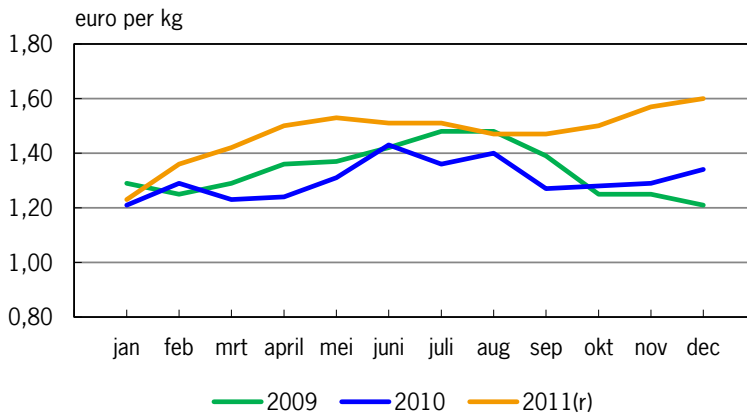
Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Markt en prijzen

In de Europese Unie steeg de productie in 2010 ruim 1%. Het aanbod van varkensvlees werd vooral groter in Duitsland, Denemarken, Nederland en België. Productiedalingen kwamen vooral voor in Spanje en Frankrijk. In Oost-Europa stabiliseerde de productie zich. De zelfvoorzieningsgraad van de EU is met 1 procentpunt toegenomen naar 109%, bij een consumptie van bijna 41 kg varkensvlees per hoofd van de bevolking. Voor 2011 wordt het aanbod van slachtvarkens in de EU-27 ongeveer 1,6% hoger geraamd dan in 2010, vooral in het eerste halfjaar. De stijging is met name in Spanje, Duitsland en België groter dan gemiddeld. Dalingen zijn vooral te zien in enkele Oost-Europese landen. In Nederland wordt de productie een half procent hoger geraamd dan in 2010.

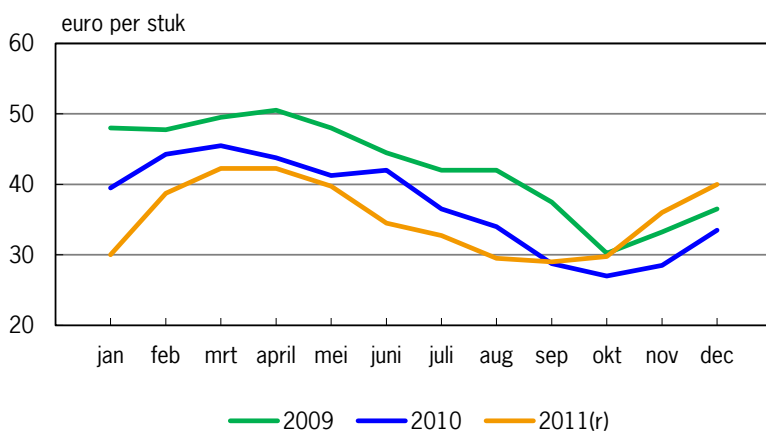
De uitvoer van Nederlandse levende varkens nam tot en met oktober af van 3,4 mln. naar 3,1 mln. dieren. De grootste daling kwam voor rekening van Duitsland en Hongarije. Het aantal binnenlandse slachtingen is in dezelfde periode wel met 5% toegenomen. Tot en met oktober zijn 5,4 mln. biggen uitgevoerd. Dat zijn er bijna 70.000 meer dan vorig jaar. De export naar Polen en Spanje is sterk teruggelopen, maar de afzet naar Duitsland is aanzienlijk toegenomen tot ruim 3 mln. stuks. Wel krijgen de Nederlandse exporteurs steeds meer concurrentie van Deense biggen op de Duitse markt.

Figuur 3.1   **Ontwikkeling van de prijs van vleesvarkens (per kg geslacht gewicht, inclusief btw)**

Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Vooral door het grote aanbod op de EU-markt begon 2011 slecht voor de varkenssector. De marktprijzen van biggen en vleesvarkens stonden flink onder druk. Dat kwam tijdelijk ook door de dioxinecrisis in Duitsland. In de loop van januari gingen de prijzen hard onderuit; in Duitsland in een week tijd met 23 cent omlaag (17%). In Nederland was de daling kleiner en bedroeg 9 cent per kg. Om de crisis te bestrijden heeft de EU vanaf 1 februari tijdelijk een particuliere opslagregeling voor varkensvlees opengesteld. Samen met het terugkerende consumentenvertrouwen in Duitsland leidde dat tot een prijsherstel (figuur 3.1). Na enige tijd van consolidatie daalden de prijzen in het derde kwartaal weer door de grotere concurrentie op de Duitse markt. Pas in oktober heeft de varkensprijs de opgaande lijn weer te pakken. Op jaarbasis worden de varkensprijzen 12% hoger geraamd dan in 2010.

Figuur 3.2**Ontwikkeling van de biggenprijs (euro per stuk, inclusief btw)**

Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

De biggenprijzen leden onder de grotere productie in 2011. De prijzen van biggen waren het grootste deel van het jaar lager dan in 2010. In de slechte afzetmarkt werd een klein deel van de biggen als slachtbig verkocht. Vanwege de prijsverschillen met vrije biggen stonden bestaande afspraken onder druk. De moeizame afzet leidde tot een verdere daling van de biggenprijzen in juli en augustus (figuur 3.2). Pas in september boog de dalende trend en stegen de biggenprijzen. Naar verwachting zal het prijsniveau aan het einde van het jaar hoger zijn dan in het derde kwartaal. Op jaarbasis zijn de biggen gemiddeld 5% goedkoper dan in 2010.

Opbrengsten en kosten zeugenhouderij

Het saldo van de zeugenhouderij is in 2011 bijna gehalveerd, vooral door hogere voerprijzen en lagere biggenprijzen (tabel 3.2). De biggenprijs is voor 2011 bijna 5% lager geraamd op gemiddeld 39 euro per stuk. Dat veroorzaakte een lagere omzet en aanwas, ondanks hogere prijzen voor de verkochte slachtzeugen. Het saldo is ook sterk gedaald door hogere voerkosten. De gemiddelde voerprijs in 2011 wordt 24% hoger geraamd dan in 2010, waarbij biggenvoer het meest in prijs is gestegen. Dat is nog het gevolg van de hoge graanprijzen na de oogst van 2010. In de tweede helft van 2011 zijn de mengvoerprijzen licht gedaald. De voerkosten zijn in 2011 met ruim 130 euro per zeug per jaar gestegen. Daarnaast werden de energiekosten hoger, vooral aardgas. De big-

genproductie per zeug wordt iets hoger geraamd. Het saldo is vooral door hoge voerprijzen en lagere biggenprijzen vrijwel gehalveerd naar 177 euro per zeug per jaar, waardoor ook het inkomen per fokvarkensbedrijf sterk negatief wordt geraamd (bijlage 7).

Tabel 3.2		Resultaten van bedrijven met zeugen (bedragen in euro inclusief btw)				
	2009	2010 (v)	wv. type 5111a)	type 5131a)	2011 (r)	
<i>Omzet en aanwas per zeug per jaar</i>	1.188	1.072	1.077	1.073	1.047	
wv. opbrengst biggen	1.197	1.078	1.096	1.046	1.036	
opbrengst overige dieren	80	86	87	82	96	
aankoop dieren	96	93	105	67	93	
waardeverandering veestapel	4	-3	-4	0	9	
<i>Toegerekende kosten per zeug per jaar</i>	734	730	721	755	870	
wv. voer	544	545	539	562	679	
gezondheidszorg	73	73	74	73	75	
energie	66	62	59	69	65	
Kl, dekgelden, fokvereniging	29	29	28	31	30	
<i>Saldo per zeug per jaar</i>	454	341	355	318	177	
Aantal grootgebrachte biggen/zeug/jaar	26,4	26,7	26,7	26,9	27,0	
Gewicht per big (kg)	24,5	23,9	23,4	24,9	24,0	
Opbrengstprijs (euro/big)	45,70	41,00	41,80	39,50	39,10	
Prijs biggenvoer (euro/100 kg)	32,60	34,50	35,10	33,60	42,00	
Prijs zeugenvoer (euro/100 kg)	22,70	22,70	23,00	22,30	29,60	
a) Type 5111=fokvarkensbedrijven, type 5131=gesloten varkensbedrijven. Bron: Informatienet.						

Opbrengsten en kosten vleesvarkenshouderij

Het saldo van de vleesvarkenshouderij is in 2011 gestegen, vooral dankzij hogere opbrengstprijzen (tabel 3.3). Na een matig begin van het jaar, zijn de vleesvarkensprijzen in het tweede kwartaal flink aangetrokken (figuur 3.1). Op jaarbasis kwamen de opbrengstprijzen 12% hoger uit dan in 2010. Gunstig voor de vleesvarkenshouders waren de 5% lagere biggenprijzen. De omzet en aanwas is ook toegenomen dankzij de hogere waardering van de aanwezige vleesvarkens op de eindbalans. Die hogere actuele waarde is weliswaar nog niet gerealiseerd, maar wel onderdeel van de resultatenrekening.

Een grote tegenvaller was dat de voerkosten met 41 euro per vleesvarken per jaar stegen door 26% hogere voerprijzen. Hierdoor is een groot deel (twee derde) van de gestegen opbrengsten afgeroomd door de hoge voerrekening. Bij de overige toegerekende kosten zijn slechts kleine veranderingen te zien. Energie is wel in prijs gestegen, maar dat is bij vleesvarkens van ondergeschikt belang. Alles bij elkaar zal in 2011 het saldo van vleesvarkens stijgen met 22 euro naar 93 euro per dier per jaar. Het saldo per dier op de gesloten varkensbedrijven is wat hoger dan op gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven, vooral dankzij een hogere groei per dier per dag en lagere voederconversie (tabel 3.3). Overigens zijn belangrijke kostenposten zoals van mestafzet, huisvesting en algemene kosten niet in het saldo opgenomen, maar deze tellen wel mee voor het inkomen per bedrijf. De prijzen voor mestafzet zijn per saldo weinig veranderd in 2011. Begin van het jaar waren de mestprijzen nog hoog door problemen met de afzet naar Duitsland, daarna daalden de mestprijzen weer wat. Maar door de wisselvallige zomer en de late graanoogst is de periode van uitrijden beperkt geweest, met hogere mestprijzen als gevolg.

Tabel 3.3		Resultaten van bedrijven met vleesvarkens (bedragen in euro inclusief btw)				
	2009	2010 (v)	wv. type 5121a)	type 5131a)	2011 (r)	
<i>Omzet en aanwas/vleesvarken/jaar</i>	222	249	243	261	314	
wv. verkoop vleesvarkens	374	378	371	391	423	
kosten biggen	141	127	130	124	121	
waardeverandering veestapel	-14	-2	1	-6	11	
<i>Toegerekende kosten/vleesvarken/jaar</i>	177	178	174	183	220	
wv. voer	163	165	162	168	206	
gezondheidszorg	3	3	3	3	3	
energie	6	6	6	6	6	
<i>Saldo per vleesvarken per jaar</i>	45	71	69	79	93	
Opbrengstprijz (euro/kg geslacht gewicht)	1,34	1,34	1,34	1,34	1,50	
Voerprijz (euro/100 kg)	20,80	21,00	20,50	21,80	26,40	
Kg voer per kg groei	2,81	2,83	2,88	2,73	2,82	
Groei per dier per dag (gram)	761	760	751	775	760	
a) Type 5121=vleesvarkensbedrijven, type 5131=gesloten varkensbedrijven. Bron: Informatienet.						

Opnieuw blijkt de biggenprijs grote invloed te hebben op de verdeling van de winst en verlies binnen de varkenshouderij. Terwijl het saldo en inkomen van de vleesvarkensbedrijven zal toenemen in 2011, zien de zeugenhouders hun resultaten opnieuw teruglopen (tabel 3.2 en bijlagen 7 en 8). Bij de gesloten varkensbedrijven ligt dat anders omdat hun inkomen vooral afhankelijk is van de prijzen voor varkensvlees en voer. Die bedrijven produceren zelf de biggen die vervolgens worden aangehouden en als slachtvarkens worden afgeleverd (bijlage 9).

Resultaat en inkomen

Hierna worden vooral de resultaten van totale groep gespecialiseerde varkensbedrijven beschreven. Daarna wordt ingegaan op de afzonderlijke resultaten van de fokvarkensbedrijven, vleesvarkensbedrijven en gesloten varkensbedrijven. Zie voor een specificatie de bijlagen 7, 8 en 9.

Gemiddeld is de kostendekking van de gespecialiseerde varkensbedrijven in 2011 met 2 procentpunten gestegen omdat de opbrengsten iets meer zijn gestegen dan de kosten (tabel 3.4). De totale opbrengsten, grotendeels omzet en aanwas varkens, zijn gemiddeld met 19% gestegen als gevolg van hogere vleesvarkensprijzen. De totale bedrijfskosten zijn iets minder sterk gestegen, waardoor het inkomen 2.000 euro per bedrijf hoger wordt. De berekende rente voor het vermogen is overigens sterk gedaald door de lagere waarde van de varkensrechten op de eindbalans. De vraag naar varkensrechten is verminderd, terwijl het aanbod is toegenomen omdat vrij veel bedrijven willen stoppen. Het hogere inkomen is ook een gevolg van een verbetering van de productiviteit, vooral door gemiddeld meer dieren per (blijvend) bedrijf en een hogere biggenproductie per zeug. Zonder die productiviteitsverhoging zou het gemiddelde inkomen in 2011 niet toenemen, maar iets lager uitvallen.

Tabel 3.4 Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op varkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)

	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	4.660	4.470	4.200	-6
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1	0
Aantal zeugen	200	212	220	+4
Aantal vleesvarkens	1.080	1.190	1.240	+4
<i>Opbrengsten</i>	491	519	616	+19
wv. omzet en aanwas varkens	453	486	582	+20
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	489	505	601	+19
wv. toegerekende kosten	354	368	460	+25
wo. veevoer	282	303	395	+30
gezondheidszorg	18	19	20	+6
betaalde mestkosten	29	26	28	+4
kosten materiële activa a)	66	68	70	+3
energiekosten	20	19	20	+8
financieringskosten	31	30	31	+4
betaalde arbeid	15	16	16	+1
werk door derden	4	3	3	+1
overige kosten	20	21	21	+2
Saldo	137	151	157	+4
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	2	14	16	
Buitengewone baten en lasten	1	0	0	
Inkomen uit bedrijf	3	14	16	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	3	12	14	
Inkomsten buiten bedrijf	23	23	22	
<i>Totaal inkomen</i>	26	37	38	
Besparingen	-20	-13	-12	
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	88	91	93	
a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.				
Bron: Informatienet.				

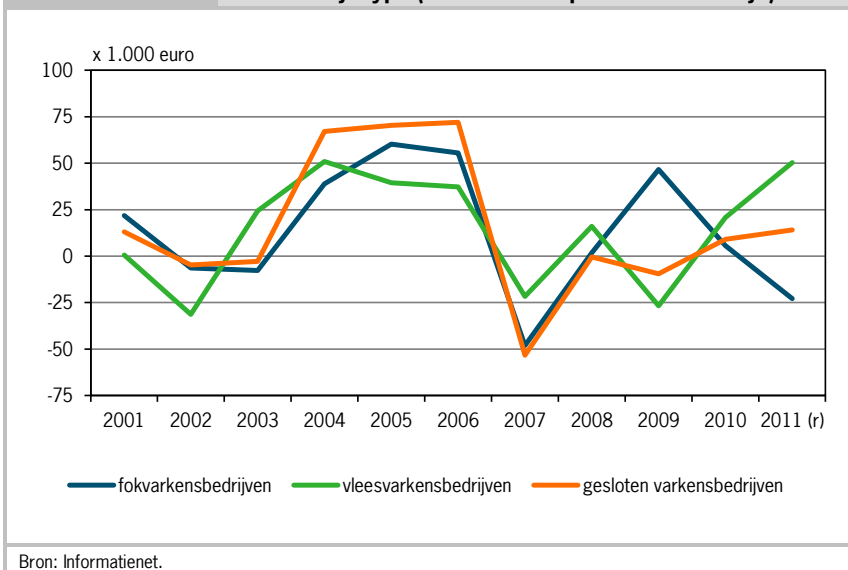
Binnen de totale groep varkensbedrijven zijn wel duidelijke verschillen te zien. Het inkomen van fokvarkensbedrijven is flink gedaald van 8.000 euro (positief) naar 32.000 euro per bedrijf negatief in 2011 (bijlage 7). Echter, het inkomen van de vleesvarkensbedrijven is met 26.000 euro gestegen naar 44.000 euro per bedrijf, vooral dankzij hogere opbrengstprijzen (bijlage 8). De gesloten

varkensbedrijven blijven daarbij achter, maar zien hun inkomen wel toenemen van 7.000 euro tot 20.000 euro per bedrijf (bijlage 9).

Na bijtelling van het inkomen van buiten bedrijf wordt het totaal inkomen geraamd op 38.000 euro per varkensbedrijf, iets hoger dan in 2010. Wanneer rekening wordt gehouden met iets hogere gezinsbestedingen en nauwelijks belastingbetalingen, dan worden de ontsparingen geraamd op 12.000 euro per varkensbedrijf. Dat is iets minder slecht dan in 2010, maar toch zullen de meeste varkensbedrijven voor het vijfde achtereenvolgende jaar interen op het eigen vermogen. Er zijn wel grote verschillen tussen groepen en bedrijven. De fokvarkensbedrijven krijgen te kampen met ontsparingen van 70.000 euro per bedrijf, nadat in 2010 ook al werd ontspaard. Ook de gesloten varkensbedrijven hebben aanzienlijke ontsparingen moeten incasseren, evenals de vier voorgaande jaren. Alleen voor de vleesvarkensbedrijven worden besparingen geraamd ter grootte van 22.000 euro per bedrijf.

Figuur 3.3

Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van varkensbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)

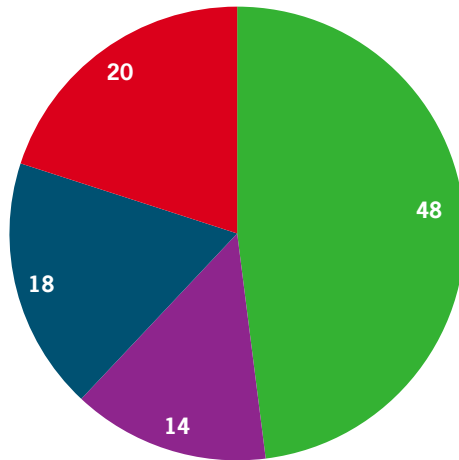
Eén op vijf bedrijven kent forse liquiditeitsproblemen

De gemiddelde bedrijfsresultaten van varkensbedrijven zijn al een aantal jaren achtereen teleurstellend. Toch zijn er ook wel bedrijven die wel goede resultaten halen. Met behulp van het Financieel-Economisch Simulatiemodel (FES) zijn de

individuele bedrijven uit het Informatienet van 2010 doorgerekend om te bepalen in hoeverre ze in 2011 te maken zouden hebben met liquiditeitsproblemen (zie voor methoden en uitgangspunten bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in vier categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. In 2010 was bij driekwart van de varkensbedrijven de brutokasstroom positief: daar was geld beschikbaar om aan aflossingen te besteden. In 2011 is dat bij 70% van de bedrijven het geval. Voor 2011 wordt voorzien dat zonder aanpassingen aan het uitgavenpatroon bij krap de helft van de bedrijven de ontvangsten voldoende zullen zijn om alle aflossingsverplichtingen na te komen: de nettokasstroom is dan positief (figuur 3.4). De aflossingsverplichtingen zijn voor de varkensbedrijven gesteld op 8% van de waarde van de langlopende leningen. Bij de overige bedrijven zal een tekort ontstaan, dat op één of andere manier opgevangen moet worden. Bij een deel (14%) van die bedrijven zal dat redelijk eenvoudig kunnen door te besparen op de uitgaven, het inzetten van eigen liquide middelen (zoals spaargeld) of de aflossingen tot minimaal de helft te beperken. Voor 18% van de bedrijven zal dat niet toereikend zijn en moet meer dan de helft van die aflossingen worden uitgesteld of extra kredieten worden aange trokken. De resterende 20% van de bedrijven zullen grotere aanpassingen moeten doen, die zelfs zo drastisch kunnen zijn dat het voortbestaan van het bedrijf in gevaar kan komen. Die bedrijven hebben een nettokasstroom van bijna 125.000 euro negatief, vooral door teleurstellende opbrengsten. Gemiddeld zouden de opbrengsten van de bedrijven 25% hoger moeten zijn om een positieve kasstroom te behalen. De fokvarkensbedrijven zijn zwaar vertegenwoordigd in deze groep.

Figuur 3.4

Verdeling van varkensbedrijven (%) naar liquiditeitspositie in 2011

- positieve nettokasstroom
- negatieve nettokasstroom, op te vangen uit liquiditeiten of halvering aflossingen
- negatieve nettokasstroom, uitstel van meer dan de helft van de aflossingen
- negatieve nettokasstroom, grotere aanpassingen nodig

Bron: Informatienet; bewerking LEI (FES-model).

3.1.2 Analyse resultaten 2010

Kostprijs van biggen

In tabel 3.5 is de ontwikkeling van gemiddelde nettokostprijs per grootgebracht big vergeleken met de gerealiseerde opbrengstprijs. De nettokostprijs is de brutokostprijs verminderd met de overige opbrengsten (vooral slachtzeugen). In de brutokostprijs zijn alle kosten (inclusief berekende kosten voor arbeid en eigen vermogen) opgenomen die ten behoeve van de biggenproductie zijn gemaakt. Voor 2010 is ook een indeling gemaakt van bedrijven met een lage en hoge kostprijs per big. Aan de hand van diverse variabelen worden de groepen vergeleken, zonder dat uitspraken worden gedaan over significantie van de verschillen. Het verschil in kostprijzen tussen de twee kwartielen hangt vooral samen met arbeidskosten, voerkosten en aankoop van dieren. De kostprijs per big bestaat gemiddeld voor bijna de helft uit voerkosten. Bedrijven met een lage

kostprijs hebben gemiddeld bijna drie maal zoveel zeugen dan bedrijven met een hoge kostprijs, terwijl de arbeidsbezetting (in mensjaren) minder dan twee keer zo hoog is. Grotere bedrijven kunnen daardoor meestal efficiënter werken en dus de arbeidskosten per big laag houden. Bovendien produceren de bedrijven met een lage kostprijs gemiddeld ruim 4 biggen per zeug per jaar meer, vooral door meer levend geboren biggen per zeug en in mindere mate door lagere biggensterfte. De totale voerkosten per big zijn lager, vooral dankzij het lagere verbruik van zeugenvoer (uitgedrukt per big), terwijl de hoeveelheid biggenvoer per big hoger is. De grotere varkensbedrijven realiseren gemiddeld niet alleen een lagere kostprijs per big, maar ook een hogere opbrengstprijis dankzij toeslagen voor grotere koppels biggen. Een kostprijsverschil van in totaal 11 euro per big betekent voor een gemiddeld bedrijf, met een jaarproductie van ruim 13.000 biggen per bedrijf, een verschil in totale kosten van bijna 150.000 euro per jaar, waarvan circa 50.000 euro berekend is voor eigen arbeid. De marge per big voor beide groepen zal in 2011 negatiever worden, vooral door fors lagere biggenprijzen en hogere voerprijzen.

		2010 (v)		
		gemiddeld	laagste 25%	hoogste 25%
	2009			
Kostprijs per big a)	44,70	43,60	37,40	48,70
ww. veevoer	20,20	20,00	20,10	22,40
mestkosten	2,10	1,90	1,90	1,80
arbeid	7,40	7,40	5,70	11,00
Opbrengstprijis per big	44,20	39,60	41,20	36,30
Marge (opbrengstprijis - kostprijs)	-0,50	-4,00	3,80	-12,40
<i>Kengetallen</i>				
Aantal zeugen per bedrijf	424	492	640	232
Grootgebrachte biggen/zeug/jaar	26,5	26,7	27,8	23,5
a) Gecorrigeerd voor overige opbrengsten. Bron: Informatienet.				

Kostprijs van varkensvlees

In tabel 3.6 zijn voor gesloten varkensbedrijven de kostprijzen per kg varkensvlees vergeleken met de opbrengstprijzen. Het verschil in kostprijzen per kg op gesloten varkensbedrijven hangt samen met diverse kostenposten, zoals huisvesting, arbeid en voer. De kostprijs bestaat voor circa 60% uit voerkosten. De

bedrijven met de laagste kostprijs hebben gemiddeld een lagere voederconversie en een 5% hogere groeisnelheid van vleesvarkens. Met name de vaste kosten (zoals huisvesting) per kg worden gedrukt door die hogere vleesproductie per dier per jaar. Het laagste kwartiel betaalt gemiddeld ook minder voor het voer, vooral bij biggenvoer. De arbeidsproductiviteit in het kwartiel met de laagste kostprijs is fors hoger doordat met 30% meer mensjaren (2,8 tegen 2,1) twee keer zoveel varkens per bedrijf worden verzorgd. Daardoor zijn de arbeidskosten gemiddeld 10 cent per kg lager. Een kostprijsverschil van in totaal 29 cent per kg betekent voor een gemiddeld bedrijf, met een jaarproductie van 500.000 kg varkensvlees per bedrijf, een verschil in totale kosten van 145.000 euro per jaar, waarvan circa een derde berekend is voor eigen arbeid. Het saldo per dier laat zien dat de grootste voordelen worden behaald in de vleesvarkensfase omdat daar vooral het verschil wordt gemaakt.

Tabel 3.6	Kost- en opbrengstprijzen en marge per kg geslacht gewicht op gesloten varkensbedrijven			
	2009	2010 (v)		
		gemiddeld	laagste 25%	hoogste 25%
Kostprijs per kg	1,41	1,31	1,25	1,54
ww. veevoer	0,81	0,80	0,78	0,81
mestkosten	0,09	0,06	0,06	0,07
arbeid	0,20	0,18	0,14	0,24
Opbrengstprijzen per kg	1,28	1,28	1,27	1,29
Marge (opbrengstprijzen - kostprijs)	-0,13	-0,03	0,02	-0,25
<i>Kengetallen</i>				
Aantal vleesvarkens per bedrijf	1.570	1.780	2.300	1.120
Aantal zeugen per bedrijf	290	306	381	193
Grootgebrachte biggen/zeug/jaar	26,4	26,9	27,1	26,4
Kg voer per kg groei	2,78	2,74	2,73	2,78
Groei per dier per	784	773	785	745
Bron: Informatienet.				

In 2011 zal de marge tussen opbrengstprijzen en kostprijs duidelijk verslechteren, omdat de kostprijs stijgt door hogere voerprijzen en de biggenprijzen flink lager worden geraamd.

Kosten van antibiotica in de varkenshouderij

Het gebruik van antibiotica in de veehouderij staat al enige jaren ter discussie vanwege het grote risico op antibioticaresistentie bij mens en dier. Een bekend voorbeeld in de varkenshouderij is de MRSA-bacterie die ongevoelig is voor de meeste antibiotica in de humane gezondheidszorg. De ministeries van EL&I en VWS hebben nieuw beleid ingezet om het antibioticagebruik te verminderen. Doelstelling is een reductie van het antibioticagebruik met 20% in 2011 en 50% in 2013 ten opzichte van 2009. In eerste instantie wordt dit nagestreefd via zelfregulering in de veehouderij. Daarvoor hebben de productschappen in 2011 via verordeningen een registratie van het antibioticagebruik op individuele bedrijven verplicht gesteld. Met hulp van dierenartsen moeten de veehouders proberen via managementmaatregelen het gebruik van antibiotica voldoende terug te dringen. De Stichting Diergeneeskunde Autoriteit (SDA) moet toezien op vermindering en verbetering van het antibioticagebruik en een betrouwbare en transparante registratie daarvan.

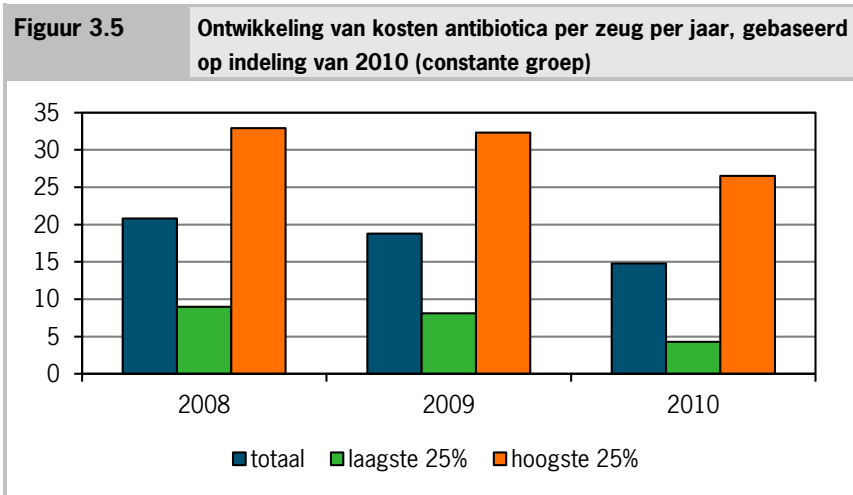
Tabel 3.7	Resultaten van varkensbedrijven ingedeeld naar kosten van antibiotica per zeug per jaar in 2010		
	Totaal	Antibiotica/zeug/jaar	
		laagste 25%	hoogste 25%
<i>Aantal bedrijven</i>	1.240	290	290
Aantal zeugen per bedrijf	410	220	520
Aantal vleesvarkens per bedrijf	840	430	1.780
Kosten gezondheidszorg/zeug/jaar	75	42	104
<i>wv. antibiotica</i>	15	5	27
Saldo per zeug per jaar (euro)	312	178	337
Grootgebrachte biggen/zeug/jaar (st)	26,6	24,3	27,4
Opbrengstprijs per big (euro)	41,00	39,30	43,80
Uitval biggen (%)	15,5	15,9	15,5

Bron: Informatienet.

Bij varkens worden de antibiotica soms oraal toegediend (via gemedicineerd voer of water), maar meestal geïnjecteerd. Van veel varkensbedrijven in het Informatienet zijn de verschillende medicijnen en geneesmiddelen geregistreerd en welke kosten daarmee zijn gemoeid. In tabel 3.7 zijn de varkensbedrijven ingedeeld naar lage en hoge kosten van antibiotica per zeug per jaar. Er zijn grote verschillen. Die antibioticakosten lopen uiteen van 5 euro tot 27 euro per

zeug per jaar. Kosten van antibiotica in het hoogste kwartiel bepalen circa 40% van de verschillen in kosten voor gezondheidszorg tussen de twee kwartielen.

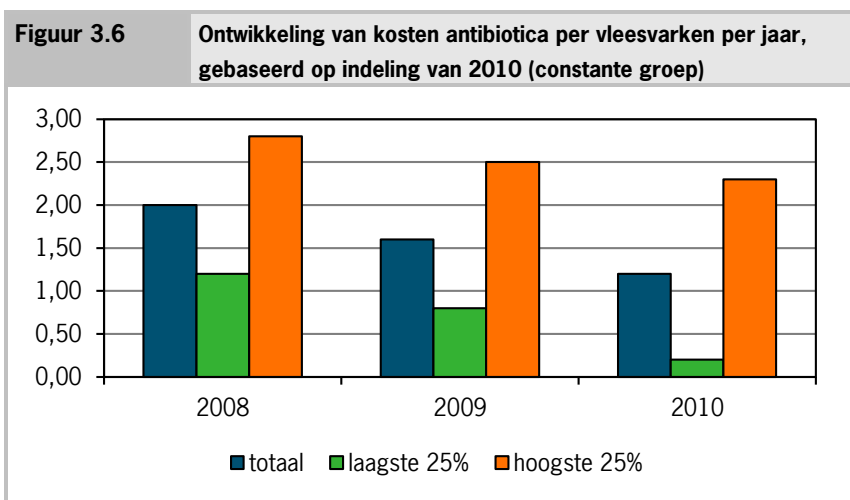
Het beeld is dat bedrijven met zeugen in het hoogste kwartiel ruim twee keer zo groot zijn en meer gesloten varkensbedrijven vertegenwoordigen dan in het laagste kwartiel. De biggenproductie per zeug is duidelijk hoger (3 biggen meer), vooral door meer levend geboren biggen per zeug en iets lagere sterfte. De kosten van gezondheidszorg zijn circa 60 euro per zeug hoger, maar ook de opbrengsten zijn circa 200 euro per zeug hoger. Ongeveer de helft van die hogere opbrengsten is te danken aan meer grootgebrachte biggen per zeug en de andere helft aan hogere biggenprijzen (+10%). Die hogere prijzen per big hangen vooral samen met de kwaliteit en de grootte van de koppels biggen die worden afgeleverd. Dat laatste is dus geen gevolg van het antibioticagebruik, maar vooral van de bedrijfsgrootte. In welke mate de hogere biggenproductie per zeug ook gerelateerd is aan hogere kosten voor antibiotica is in dit kader niet goed aan te geven. Daarvoor zou een nadere statistische analyse moet plaatsvinden, samen met een goed beeld van de managementmaatregelen die op de individuele bedrijven worden uitgevoerd. Ook moet worden bedacht dat bedrijven met de hoogste kosten niet altijd het hoogste verbruik hebben omdat er grote verschillen kunnen zijn in soorten middelen, prijzen en wijze van toepassing van de gebruikte antibiotica.

In figuur 3.5 zijn de bedrijven met zeugen ingedeeld op basis van de indeling van 2010 en vervolgens per groep teruggekeken in de tijd. Duidelijk is dat de

kosten van antibiotica per zeug sinds 2008 flink zijn gedaald (bijna 30%). Dat geldt voor het totaal, maar ook voor beide kwartielen. In absolute zin was de daling het grootst in het kwartiel met de hoogste kosten, maar procentueel gezien was reductie in het laagste kwartiel het grootst.

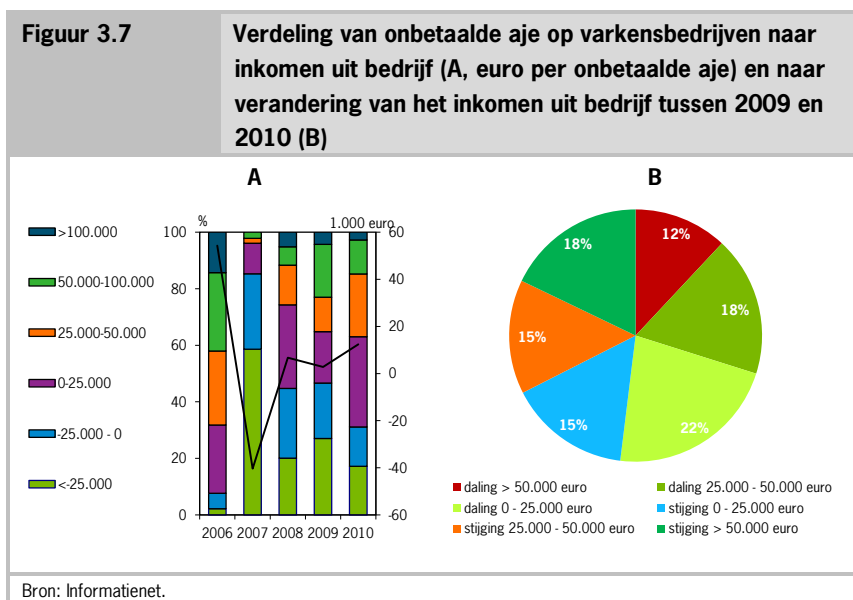
In figuur 3.6 is dezelfde indeling gemaakt voor bedrijven met vleesvarkens in 2010 en terugkijkend op voorgaande jaren. Ook bij de vleesvarkens is een duidelijke reductie te zien, hierbij zijn de kosten voor antibiotica per vleesvarken met 40% gedaald sinds 2008. Dat geldt ook voor beide kwartielen, maar de vermindering was het grootst in het laagste kwartiel, zowel in absolute als procentuele cijfers.

Inkomensverschillen tussen bedrijven

Het inkomen van varkensbedrijven was in 2010 gemiddeld 12.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Rondom dat gemiddelde bestaat een grote spreiding (figuur 3.7A). Ongeveer een derde van de onbetaalde arbeidskrachten behaalde ook een inkomen rondom dat gemiddelde. Bijna 20% van de onbetaalde arbeidskrachten moest genoeg nemen met een negatief inkomen van 25.000 euro of minder. Aan de andere kant behaalde ook 15% van de onbetaalde arbeidskrachten een inkomen van meer dan 50.000 euro. Vergeleken met 2009 zijn de verschillen tussen de varkensbedrijven kleiner geworden. Dat is deels te verklaren doordat de gemiddelde inkomens van de drie subtypen in 2010 veel minder van elkaar afwijken dan in andere jaren. De individuele verschillen zijn dan ook minder groot.

Grote verschillen in inkomensontwikkeling van jaar op jaar zijn gebruikelijk. In figuur 3.7B is te zien in hoeverre het inkomen van bedrijven meer of minder is gedaald ten opzichte van 2009. In 2010 was de gemiddelde stijging van het inkomen 10.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Niettemin kreeg meer dan de helft van de bedrijven te maken met een daling van het inkomen (vooral fokvarkensbedrijven). Voor ongeveer 20% van de bedrijven bleef die daling beperkt tot maximaal 25.000 euro per onbetaalde arbeidskracht, maar voor 12% bedroeg die inkomensdaling meer dan 50.000 euro. Aan de andere kant steeg het inkomen van bijna 20% van de bedrijven met meer dan 50.000 euro per onbetaalde arbeidskracht (vooral vleesvarkensbedrijven). De oorzaken voor genoemde verschillen kunnen zeer uiteenlopend zijn, zoals verschillen in bedrijfstype, omvang, ondernemerschap, technische resultaten en prijzen.

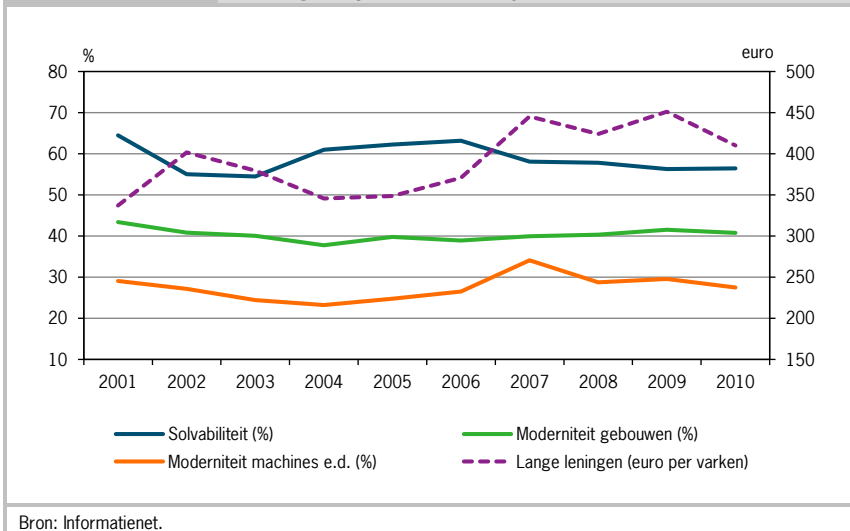

In figuur 3.8 wordt een beeld gegeven van enkele belangrijke financiële kengetallen in de afgelopen 10 jaren. De solvabiliteit (% eigen vermogen van totaal vermogen) vertoont grote schommelingen onder invloed van de inkomensontwikkelingen en het aantrekken van leningen voor investeringen. Vooral in de periode 2004-2006 was de solvabiliteit relatief hoog dankzij gunstige inkomens en werden per saldo ook leningen afgelost. Daarna daalden de inkomens en is het bedrag aan vreemd vermogen per varken gestegen om investeringen te kunnen financieren. Die investeringen waren vooral nodig om de moderniteit van gebou-

wen, machines en installaties op peil te brengen en te voldoen aan de milieu- en welzijnsregels. Ook bedrijfsvergroting is grotendeels gefinancierd met nieuwe leningen. Veel bedrijven zullen in de komende jaren nog extra moeten investeren omdat ze vanaf 2013 moeten voldoen aan de nieuwe regelgeving op het gebied van welzijn en ammoniakuitstoot.

Figuur 3.8

Ontwikkeling van solvabiliteit, moderniteit en vreemd vermogen op varkensbedrijven

Achter de gemiddelde cijfers zitten grote verschillen. In tabel 3.8 is dat weergegeven via drie groepen (20%, 50% en 80% waarneming) voor een aantal kengetallen. Vooral de verschillen in bedrijfsomvang en balanskenmerken (solvabiliteit en langlopende leningen per varken) zijn erg groot. Beide kengetallen zijn in combinatie met de nettokasstroom erg belangrijk voor de continuïteit van het bedrijf. Bij de meeste kengetallen ligt de mediaan (= middelste waarneming van de groep) dicht in de buurt van het gemiddelde, maar dat geldt minder bij de bedrijfsomvang (gemeten in so) en de moderniteit van werktuigen en installaties.

Tabel 3.8

Uitkomst en spreiding van enkele kengetallen op varkensbedrijven a)

	2009 gemid- deld	2010			
		gemid- deld	P20	P50 (mediaan)	P80
<i>Bedrijfsopzet</i>					
Standaardopbrengst (x 1.000 euro)	445	520	172	382	779
<i>Bedrijfsresultaten</i>					
Inkomen uit bedrijf (x 1.000 euro per onbetaalde aje)	2,8	12,6	-23,1	12,5	39,5
Rentabiliteit (%)	88	91	77	89	95
<i>Balans (per 31 december)</i>					
Solvabiliteit (%)	56	56	32	61	91
Moderniteit gebouwen (%)	42	41	19	34	54
Moderniteit wtg en installaties (%)	30	28	13	19	38
Langlopende leningen (€ per varken) b)	451	412	94	307	605
a) P20, P50 en P80: de 20%, 50% en 80% waarneming per kengetal; b) Euro per omgerekend varken. Bron: Informatienet.					

Balans van bedrijven

De totale balanswaarde van het gemiddelde bedrijf was in 2010 iets lager dan in 2009. De meeste activa werden wel iets hoger door prijsstijgingen en doordat het gemiddelde bedrijf groter werd. Uitzondering was de post immateriële activa waarvan de waarde flink daalde door lagere prijzen van varkensrechten.

Het eigen vermogen bleef in 2010 gemiddeld gelijk, evenals de solvabiliteit.

Grotere bedrijven zijn kapitaalintensiever en aanzienlijk meer gefinancierd met vreemd vermogen. Daardoor zijn de schulden in verhouding tot het balanstotaal groter dan bij de kleinere bedrijven. Dat maakt grote bedrijven financieel kwetsbaarder in slechte tijden. Kleine bedrijven hebben een hoge solvabiliteit omdat ze in afgelopen jaren weinig hebben geïnvesteerd en ook relatief veel vermogen vastligt in grond. In het verleden hebben veel gemengde bedrijven zich gespecialiseerd in varkenshouderij, waarna de grond vaak in eigendom werd gehouden voor teelt van snijmais en afzet van dierlijke mest.

Tabel 3.9 Balans van varkensbedrijven, per einde boekjaar
(x 1.000 euro per bedrijf)

	2009	2010	Klein a)	Groot b)
		totaal		
Grond	430	440	330	760
Gebouwen en glasopstanden	450	460	130	1.430
Overige materiële vaste activa	320	320	230	580
Immateriële vaste activa c)	310	270	120	740
Overige activa	370	380	320	840
<i>Balanstotaal</i>	<i>1.880</i>	<i>1.870</i>	<i>1.130</i>	<i>4.350</i>
Eigen vermogen	1.010	1.010	930	1.630
Langlopende leningen	690	670	150	2.180
Ander vreemd vermogen	180	190	50	540
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>56</i>	<i>56</i>	<i>84</i>	<i>39</i>

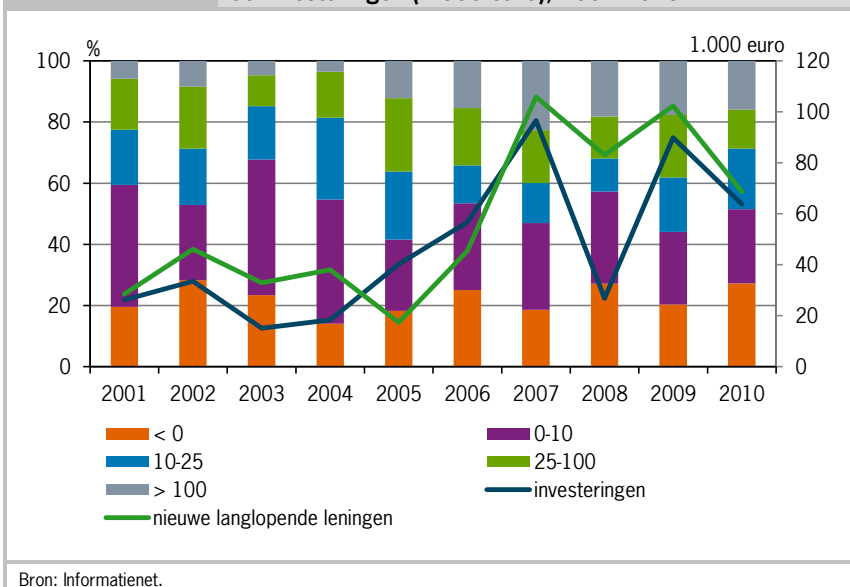
a) Bedrijven <250 so; b) Bedrijven >1.000 so; c) vooral varkensrechten.
Bron: Informatienet.

Investeringsen

De investeringen op varkensbedrijven zijn in 2010 gedaald onder invloed van aanhoudend lage inkomens (figuur 3.9). In 2010 werd gemiddeld 64.000 euro per bedrijf geïnvesteerd; 30% minder dan in 2009. Ook het bedrag aan nieuwe langlopende leningen werd ruim 30% lager dan voorgaand jaar. Er zijn grote verschillen in omvang van de investeringen per bedrijf. Vergeleken met 2009 is de groep bedrijven zonder investeringen groter geworden ten koste van de groep met 25.000 tot 100.000 euro investeringen per bedrijf. Het percentage bedrijven dat meer dan 100.000 euro investeerde is in de afgelopen jaren vrij stabiel gebleven. De samenstelling van deze groep veranderde natuurlijk wel omdat grote investeringen in gebouwen en inventaris niet ieder jaar worden gedaan door dezelfde bedrijven. De komende jaren zijn ook grote investeringen nodig om aan de regelgeving te voldoen. Anders zullen veel bedrijven moeten stoppen, naast de natuurlijke afvloeiing vanwege gebrek aan bedrijfsopvolgers.

Figuur 3.9

Verdeling van varkensbedrijven (%) naar hoogte van de investeringen (1.000 euro), 2001-2010

Bron: Informatienet.

3.2 Pluimveebedrijven

3.2.1 Actuele ontwikkelingen 2011

Structuur pluimveehouderij

Het aantal bedrijven met pluimvee is in 2011 met 7% gedaald naar circa 2.400. Het betreft hier niet alleen bedrijven met leghennen en vleeskuikens, maar ook opfokhennen, ouderdieren, kalkoenen en eenden. Het aantal gespecialiseerde pluimveebedrijven is iets minder sterk gedaald dan de bedrijven met een neventak pluimvee, zowel in absolute aantallen als in procenten (tabel 3.10).

De totale pluimveestapel is 4% gedaald tot ongeveer 99 mln. stuks in 2011, en is hiermee terug op het niveau van 2008 en 2009. De daling van ruim 4 mln. dieren kwam vooral voor rekening van de leghennen (inclusief opfokhennen) en vleeskuikens. Ook de ouderdieren, kalkoenen en eenden daalden in aantal vergeleken met 2010. Twee derde van de bedrijven met pluimvee zijn gespecialiseerde pluimveebedrijven, die samen bijna 90% van de totale pluimveestapel houden.

Tabel 3.10	Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) pluimveebedrijven en aantal dieren				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met pluimvee	4.140	2.580	2.570	2.390	-7
Aantal pluimveebedrijven	2.270	1.630	1.660	1.560	-6
vv. leghennenbedrijven	930	740	770	720	-7
vleeskuikenbedrijven	790	480	470	440	-7
Aantal stuks pluimvee (x 1 mln.)	106,8	99,8	103,6	99,2	-4,2
vv. op pluimveebedrijven (%)	.	89	89	89	

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

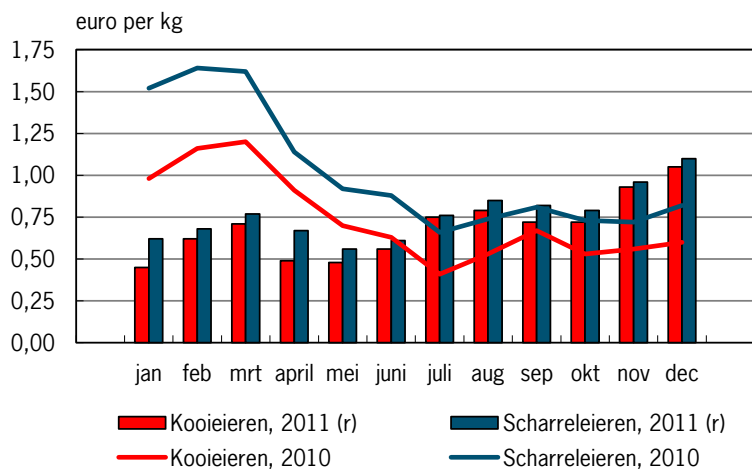
Structuur van legsector

Het aantal bedrijven met leghennen is ook 7% lager dan in 2010, evenals het aantal gespecialiseerde leghennenbedrijven (tabel 3.11). Bijna twee derde van de bedrijven is gespecialiseerd in leghennen voor consumptie-eieren. Het totaal aantal hennen op de gespecialiseerde bedrijven nam 3% af tot 30 mln. stuks, waarmee hun productie-aandeel stabiel blijft op 85% in 2011. Bij genoemde cijfers is geen onderscheid gemaakt naar type huisvestingssysteem. De daling van het aantal leghennen kan dus ook een tijdelijk gevolg zijn van meer leegstand tijdens de verbouwing van de stalrichting om aan het kooiverbod per 1 januari 2012 te voldoen. De Landbouwtelling is en blijft een momentopname van de productie.

Tabel 3.11	Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) leghennenbedrijven en aantal dieren				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met leghennen	2.060	1.230	1.230	1.130	-7
vv. leghennenbedrijven	930	740	770	720	-7
Aantal leghennen (x 1 mln.) a)	32,6	34,6	35,3	34,1	-3
vv. op leghennenbedrijven (%)	82	86	85	85	

a) Leghennen >18 weken, vanaf 2005 exclusief ouderdieren van legrassen (in 2011 circa 1,2 mln.).
Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Figuur 3.10   **Ontwikkeling van de prijs van eieren, naar soort
(per kg, inclusief btw)**

Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Markt, opbrengsten en kosten leghennen

De legsector kreeg in 2011 te maken met fors slechtere resultaten, nadat het in 2010 ook al minder goed ging. De leghennenhouders kwamen in de tang van lagere eierprijzen en fors hoge voerprijzen. Het saldo is daardoor helemaal weggevaagd en daalde met 5 euro naar 40 cent per hen per jaar (tabel 3.12). Duurder voer was verantwoordelijk voor bijna de helft van de saldodaling.

In de eerste helft van 2011 liepen de voerprijzen steeds verder op als gevolg van de kleinere (oude) oogst van 2010. Pas na de zomer keerde die trend en zijn de prijzen van legmeel iets gedaald, maar de voerprijzen liggen nog steeds duidelijk boven het niveau van 2010 en vele jaren daarvoor. Op jaarbasis bedraagt de voerprijsstijging 24%. De prijs van jonge hennen is voor een deel afhankelijk van de voerprijsontwikkeling en zijn daarom in de loop van 2011 ook verhoogd. De overstap van kooi- naar scharrelhuisvesting betekent dat legpluimveehouders ook duurdere scharrel(opfok)hennen moeten aanschaffen.

De eierprijzen zijn voor 2011 flink lager geraamd. De marktprijzen voor kooi- en scharreleieren zijn op jaarbasis met 8% respectievelijk 21% gedaald. Het verschil tussen de prijzen voor kooi- en scharreleieren is hiermee duidelijk afgenomen, maar de contractprijzen zijn nauwelijks veranderd. De gemiddelde eierprijs is daardoor op jaarbasis 11% lager dan in 2010.

Tabel 3.12		Resultaten van bedrijven met leghennen (bedragen in euro, inclusief btw)		
	2009	2010 (v)	2011 (r)	
<i>Opbrengsten per hen per jaar</i>	19,13	16,82	14,30	
wo. verkoop eieren	22,44	19,97	17,61	
omzet en aanwas	-2,93	-2,94	-3,34	
<i>Toegerekende kosten per hen per jaar</i>	10,56	11,30	13,90	
wo. voer	9,66	10,40	12,97	
gezondheidszorg	0,14	0,14	0,15	
energie	0,45	0,40	0,41	
<i>Saldo per hen per jaar</i>	8,57	5,52	0,40	
Aantal eieren per hen per jaar a)	317	320	320	
Gem. prijs eieren (euro/100 st)	7,10	6,20	5,50	
ww. scharreleieren (euro/100 st)	8,10	7,30	5,80	
kooieieren (euro/100 st)	6,30	4,90	4,50	
Voerprijs (euro/100 kg)	21,80	23,30	29,20	
Kg voer per kg eieren	2,23	2,24	2,23	
a) Per productierijpe leghen per jaar.				
Bron: Informatienet.				

Al in het eerste kwartaal waren de eierprijzen veel lager dan vorig jaar (figuur 3.10). De vraag werd in januari sterk beïnvloed door de dioxineproblematiek in Duitsland. Met dioxine verontreinigde vetten zijn aan een aantal veevoederbedrijven geleverd en via het voer in eieren en vlees terechtgekomen. Het dioxineschandaal zorgde in Duitsland voor veel beroering. Getroffen pluimveebedrijven mochten tijdelijk geen eieren afvoeren van hun bedrijf en eieren werden uit de winkelschappen gehaald. Dat had tot gevolg dat de eierprijzen in korte tijd met circa 35 cent per kg daalden. Na enige tijd herstelde de vraag waardoor de prijzen weer opliepen. Begin maart was het hoogste punt bereikt. Pasen kon echter geen positieve impuls geven aan de markt, waarna de eierprijzen weer daalden. Pas in juni kregen de eierprijzen de opgaande lijn weer te pakken. Eind november stegen de eierprijzen flink in de aanloop naar de feestdagen. Het grotere aanbod van eieren speelde een belangrijke rol in de prijsvorming. Het leghennenbestand in de EU was in de eerste helft van het jaar duidelijk hoger dan vorig jaar, vooral in Duitsland. Dat land schakelde al per 1-1-2010 om naar koloniehuisvesting of alternatieve huisvestingssystemen. Het verschil in eierproductie is in de loop van 2011 afgenomen omdat in andere

EU-landen de overschakeling naar alternatieve huisvestingssystemen nog niet is voltooid.

Tabel 3.13	Resultaten en inkomens van leghennenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010 (v)	2011 (r)
Aantal bedrijven (alle huisvestingssystemen)	730	760	710
Aantal leghennen	45.800	43.700	43.000
Aantal onbetaalde aje	1,3	1,4	1,4
<i>Opbrengsten</i>	<i>902</i>	<i>760</i>	<i>641</i>
Betaalde kosten en afschrijvingen	651	680	787
Inkomen uit bedrijf	250	66	-160
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>191</i>	<i>46</i>	<i>-113</i>
Inkomsten buiten bedrijf	17	14	14
<i>Totaal inkomen</i>	<i>267</i>	<i>80</i>	<i>-146</i>
Besparingen	207	17	-200
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>122</i>	<i>99</i>	<i>74</i>
Bron: Informatienet.			

Resultaat en inkomen leghennenbedrijven

Tot de groep gespecialiseerde leghennenbedrijven behoren bedrijven die ten minste twee derde van de productie (gemeten in Standaardopbrengst) in leghennen voor consumptie-eieren hebben. Eerst worden de gemiddelde resultaten voor bedrijven met alle huisvestingssystemen besproken (tabel 3.13 en bijlage 10). Vervolgens wordt in tabel 3.14, vanwege het kooiverbod in 2012, voor de laatste keer een vergelijking gemaakt tussen de resultaten van bedrijven met traditionele kooihuisvesting en scharrelhuisvesting.

Voor 2011 zijn de bedrijfsresultaten en inkomens opnieuw fors lager geraamd. De kostendeckering zal als gevolg van lagere opbrengsten en hogere kosten (vooral voer) met maar liefst 25 procentpunten dalen naar 74% in 2011. De totale opbrengsten (vooral eieren) worden in 2011 circa 16% lager geraamd, terwijl de betaalde kosten 16% stijgen. Het grootste deel daarvan zijn voerkosten, die 23% hoger worden geraamd. De meeste overige kosten zijn iets in prijs gestegen, met uitzondering van mestafzet. Energie is duurder geworden, waarvan vooral elektriciteit van belang is voor de leghennen. De financieringskosten (rente) voor leningen zijn ook iets hoger. De prijs van mestafzet is in de loop van 2011 wel iets gedaald, waardoor de betaalde mestkosten uitkomen op gemiddeld 14.000 euro per bedrijf. Veel pluimveemest wordt geëxporteerd naar

Duitsland, dat sinds 2010 veel strengere eisen stelt aan de kwaliteit van dierlijke mest. Daardoor waren de afzetprijzen begin 2011 nog erg hoog. Vanaf maart daalden de prijzen onder de 20 euro richting 16 euro per ton. Daarnaast wordt circa eenderde deel van de droge pluimveemest verbrand in de biomassacentrale te Moerdijk voor de productie van elektriciteit.

Door de combinatie van lagere opbrengsten en hogere kosten per bedrijf, zal het inkomen uit bedrijf op het gemiddelde leghennenbedrijf in 2011 ruim twee ton dalen naar 160.000 euro negatief per bedrijf. Dat is een ongekennd grote daling naar een historisch dieptepunt. Zelfs in het 2004, het jaar na de uitbraak van vogelgriep, was het inkomen niet zo diep in de rode cijfers gedoken. Na bijtelling van het inkomen van buiten bedrijf, de verwachte teruggave van belastingen en iets lagere gezinsbestedingen, komt onder de streep een groot bedrag aan ontsparringen te staan, maar liefst 200.000 euro per bedrijf! Dat betekent een forse aanslag op het eigen vermogen. Gemiddeld over de afgelopen drie jaren komen de besparingen net boven nul uit, vooral dankzij 2009 een jaar met hoge besparingen (tabel 3.13).

Verskil in resultaten tussen kooi- en scharrelbedrijven

De groep leghennenbedrijven kan worden onderscheiden in twee hoofdgroepen, zuivere kooibedrijven en scharrelbedrijven. In de laatste groep zitten ook de volièrebedrijven waarin veel omgeschakelde kooibedrijven zitten. De derde groep met zowel kooihennen als scharrelhennen is niet afzonderlijk vermeld. De huidige indeling is dit jaar voor het laatst te maken omdat in 2012 de kooihuisvesting is verboden. Het gevraagde uitstel van het kooiverbod is van de baan. Sommige bedrijven zullen de vergunningen of de financiering niet op tijd rondkrijgen. In andere EU-landen is de vertraging nog groter.

In 2011 zijn de resultaten van zowel kooi- als scharrelbedrijven nog verder gedaald, na al een forse achteruitgang in 2010 (tabel 3.14). De opbrengstenkostenverhouding is bij scharrelbedrijven het sterkst gedaald door de grotere prijsdaling van scharreleieren in 2011. Daardoor is ook het inkomen van de scharrelbedrijven sterker gedaald dan van kooibedrijven. De meeste kooibedrijven zullen aan het einde van 2011 minder maar wel duurdere jonge hennen aankopen om de overstap naar scharrelhuisvesting te maken. Daarvoor is tijdelijk een langere leegstand nodig om de inrichting van de stallen te veranderen. De groepen zijn langzamerhand naar elkaar gegroeid. Het verschil in bedrijfsomvang en inkomen tussen beide groepen is duidelijk kleiner geworden.

Tabel 3.14 Resultaten en inkomens van kooi- en scharrelbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro) a)

	Kooibedrijven			Scharrelbedrijven		
	2009	2010 (v)	2011 (r)	2009	2010 (v)	2011 (r)
Aantal leghennen	52.600	54.400	51.700	34.400	36.800	39.000
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,3	1,3	1,3	1,5	1,5
<i>Opbrengsten</i>	<i>923</i>	<i>811</i>	<i>760</i>	<i>730</i>	<i>723</i>	<i>575</i>
ww. eieren	963	821	728	814	803	679
omzet en aanwas	-102	-137	-99	-110	-122	-145
Betaalde kosten en afschrijvingen	660	807	922	542	620	753
wo. veevoer	454	511	622	335	385	509
betaalde mestkosten	18	24	22	11	11	11
Inkomen uit bedrijf	262	-7	-176	188	84	-181
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>194</i>	<i>-5</i>	<i>-137</i>	<i>147</i>	<i>56</i>	<i>-121</i>
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	<i>122</i>	<i>91</i>	<i>74</i>	<i>119</i>	<i>103</i>	<i>69</i>

a) Bedrijven met zowel kooi- als scharrelhuisvesting zijn niet meegenomen. Ook exclusief biologische bedrijven.
Bron: Informatienet.

Kostprijs van eieren

In tabel 3.15 zijn de kostprijzen en marges van kooieieren en scharreleieren met elkaar vergeleken op basis van vastgelegde data in het Informatienet. In de kostprijs zijn alle kosten (inclusief berekende kosten voor arbeid en eigen vermogen) opgenomen die voor de eierproductie zijn gemaakt. In 2010 zijn voor beide soorten eieren de marges flink gedaald, vooral door lagere eierprijzen en in mindere mate door hogere kostprijzen. De kostprijzen zijn vooral gestegen door hogere voerkosten met respectievelijk 2 cent (scharrel) tot 3 cent (kooi) per kg eieren in 2010. De voerkosten bepalen voor ruim de helft de hoogte van de kostprijs. In de kostprijsofbouw zijn belangrijke verschillen te constateren tussen kooi- en scharreleieren. De kosten van voer, huisvesting (afschrijving en rente) en arbeid per kg eieren zijn bij scharreleieren duidelijk hoger. Dat komt door meer bewegingsruimte per hen en minder hennen per arbeidskracht.

Tabel 3.15	Kostprijs, opbrengstprijis en marge (euro per kg) op leghennenbedrijven naar huisvestingssysteem			
	Kooibedrijven		Scharrelbedrijven	
	2009	2010 (v)	2009	2010 (v)
Kostprijs	0,76	0,80	1,05	1,07
wv. jonge hennen	0,12	0,11	0,23	0,23
voer	0,43	0,46	0,51	0,53
arbeid	0,09	0,08	0,13	0,13
Opbrengstprijis	0,92	0,74	1,23	1,11
Marge	0,16	-0,06	0,18	0,04
Bron: Informatienet.				

In 2010 daalde de opbrengstprijis van kooieieren weer onder de kostprijs. De kostprijs van scharreleieren werd in 2010 nog gedekt door de opbrengstprijis, maar de marge daalde wel met 14 cent per kg. Voor 2011 wordt geraamd dat de marges flink onderuit gaan door een grote daling van de eierprijzen en hogere kostprijzen, vooral door duurder voer. Het verlies zal oplopen tot gemiddeld 26 cent per kg eieren. Bij een eierproductie van 850 ton per bedrijf wordt het totale verlies geraamd op gemiddeld 220.000 euro per bedrijf in 2011 ofwel 18.000 euro per maand! Dat is niet lang vol te houden.

Tabel 3.16	Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) vleeskuikenbedrijven en aantal dieren				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met vleeskuikens	1.090	630	640	600	-6
wv. vleeskuikenbedrijven	790	480	470	440	-7
Aantal vleeskuikens (x 1 mln.)	50,9	43,3	44,7	43,9	-2
wv. op vleeskuikenbedrijven (%)	85	90	87	88	
Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.					

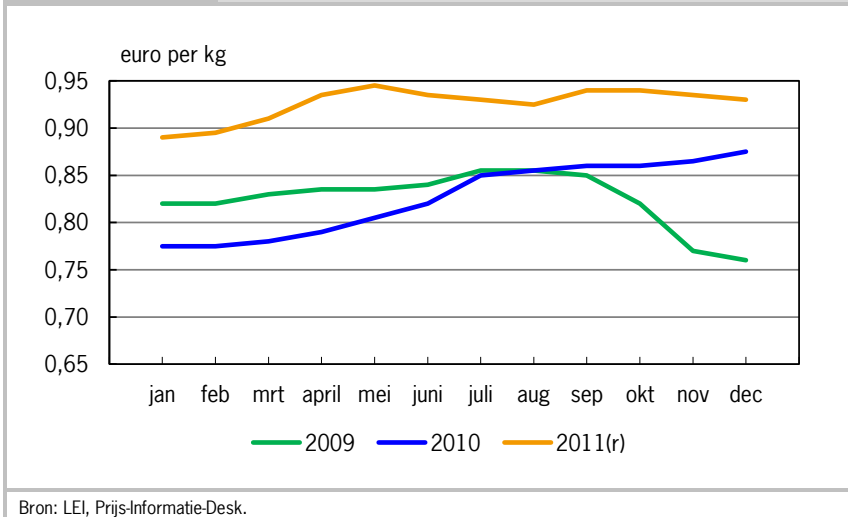
Structuur van vleeskuikensector

Het aantal vleeskuikens is bijna 2% gedaald tot circa 44 mln. stuks in 2011 (tabel 3.16). Het totaal aantal bedrijven met vleeskuikens nam sterker af (6%), bijna net zoveel als de daling van het aantal gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven. Die groep bedrijven houdt in 2011 88% van alle getelde vleeskuikens. De gespecialiseerde bedrijven houden in 2011 gemiddeld 88.000 vleeskuikens per bedrijf. Dat is ruim 30.000 kuikens meer dan in 2000.

Markt, opbrengsten en kosten vleeskuikens

De vleeskuikensector heeft een moeilijk jaar achter de rug. Het saldo is in 2011 verder verslechterd, vooral door hogere voerprijzen (tabel 3.17). Op jaarbasis was de opbrengstprijs weliswaar 12% hoger dan in 2010, maar de prijsontwikkeling was grillig (figuur 3.11). Ook de vleeskuikensector had begin 2011 te leiden onder de dioxinecrisis in Duitsland. Het goedkope Duitse kuikenvlees dat werd aangeboden leidde tot prijsdruk. In maart en april was er een verbetering van de marktsituatie. De omvang van de consumptie in Duitsland steeg weer naar een normaal niveau en de vraag vanuit Oost-Europa nam toe. De vleeskuikenmarkt was vooral in het derde kwartaal positief gestemd dankzij betere exportmogelijkheden. De contractprijzen liepen iets op.

Figuur 3.11   **Ontwikkeling van de vleeskuikensprijs**
(euro per kg, inclusief btw)

De voerprijs heeft in de zomer 2011 een niveau bereikt dat in de afgelopen 30 jaar niet is gezien. Aan de stijging van de voerprijzen is pas in de zomer een einde gekomen. Een hogere raming van de Amerikaanse oogst leidde in de loop van september tot een prijsdaling. Vleeskuikenkorrel werd op jaarbasis bijna 20% duurder dan in 2010. Veel kuikenhouders voeren tarwe bij of kopen vleeskuikenvoer dat is aangevuld met tarwe. In 2011 moest ook veel meer voor de tarwe worden betaald, vooral in de eerste helft van het jaar. Gemiddeld wordt de groothandelsprijs van tarwe 34% hoger geraamd dan in 2010. De hogere

voerkosten in 2011 drukken zwaar op het saldo dat vooral daardoor in 2011 met 2 cent is gedaald naar 22 cent per opgezet vleeskuiken.

Tabel 3.17	Resultaten van bedrijven met vleeskuikens (bedragen in euro, inclusief btw)		
	2009	2010 (v)	2011 (r)
<i>Omzet en aanwas per opgezet kuiken</i>	1,47	1,54	1,78
wo. verkoop kuikens	1,75	1,84	2,08
aankoop eendagskuikens	-0,31	-0,32	-0,32
<i>Toegerekende kosten per opgezet kuiken</i>	1,19	1,30	1,57
wo. voer	1,03	1,13	1,39
gezondheidszorg	0,04	0,04	0,05
verwarming	0,03	0,04	0,05
<i>Saldo per opgezet kuiken</i>	0,28	0,24	0,22
Gewicht per kuiken (gram)	2.210	2.260	2.300
Uitval kuikens (%)	3,7	3,7	3,6
Opbrengstprijs (euro/kg levend gewicht)	0,84	0,84	0,94
Voerprijs (euro/100 kg)	28,10	29,60	36,20
Voederconversie	1,75	1,74	1,73
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.			

Resultaat en inkomen van vleeskuikenbedrijven

Tot de vleeskuikenbedrijven behoren bedrijven die ten minste twee derde van de productie (gemeten in Standaardopbrengst) in de vleeskuikens hebben. In bijlage 11 is een nadere detaillering gegeven van de cijfers in tabel 3.18.

De resultaten van vleeskuikenbedrijven worden voor 2011 iets lager geraamd. Dat is vooral veroorzaakt door 220.000 euro hogere voerkosten per bedrijf, die onvoldoende werden gecompenseerd door hogere opbrengsten.

Tabel 3.18	Resultaten en inkomens van vleeskuikenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010 (v)	2011 (r)
Aantal bedrijven	530	480	450
Aantal vleeskuikens	81.300	86.400	90.000
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,3	1,3
<i>Opbrengsten</i>	<i>1.127</i>	<i>1.208</i>	<i>1.441</i>
Betaalde kosten en afschrijvingen	1.047	1.168	1.405
Inkomen uit bedrijf	82	39	36
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>66</i>	<i>31</i>	<i>28</i>
Inkomsten buiten bedrijf	12	13	13
<i>Totaal inkomen</i>	<i>93</i>	<i>52</i>	<i>49</i>
Besparingen	30	-3	-6
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>99</i>	<i>97</i>	<i>98</i>
Bron: Informatienet.			

De meeste andere kosten werden ook hoger, waaronder de voor vleeskuikenbedrijven belangrijke energiekosten. Vooral aardgas en propaan zijn duurder geworden in 2011. De waarde van de pluimveerechten is in 2011 echter fors gedaald door minder vraag. Dat zorgt wel voor lagere berekende rente en mede daardoor iets hogere opbrengsten-kostenverhouding in 2011. Toch zal het inkomen uit bedrijf in 2011 met 3.000 euro dalen tot 36.000 euro per bedrijf, nadat het inkomen een jaar eerder al was gehalveerd. Als rekening wordt gehouden met gelijke inkomsten van buiten bedrijf, lagere belastingbetalingen en gezinsbestedingen, dan zijn de ontsparingen geraamd op 6.000 euro per bedrijf. Bij genoemde cijfers gaat het om ramingen die grotendeels zijn gebaseerd op externe prijzen. Kleine afwijkingen in de prijzen hebben soms grote gevolgen voor het inkomen (bijlage 3).

In de afgelopen jaren kende de vleeskuikensector goede en slechte jaren, waardoor ook besparingen en ontsparingen elkaar afwisselden. Gemiddeld werd in de periode 2001-2011 nauwelijks iets bespaard. Het eigen vermogen steeg in die periode alleen door herwaarderingen en bedrijfsvergroting. Dat is weinig bemoedigend met het oog op de investeringen die voor de deur staan. In 2011 is al de nieuwe welzijnsrichtlijn ingegaan voor de maximale gewichtsbezetting per vierkante meter. Het gevolg is een lagere vleesproductie per m² hokoppervlakte en verlies aan inkomsten. De komende jaren moet de sector ook voldoen aan nieuwe maximumnormen voor de uitstoot van ammoniak en fijnstof, waarvoor forse investeringen nodig zijn. Ook voedselveiligheid wordt steeds belang-

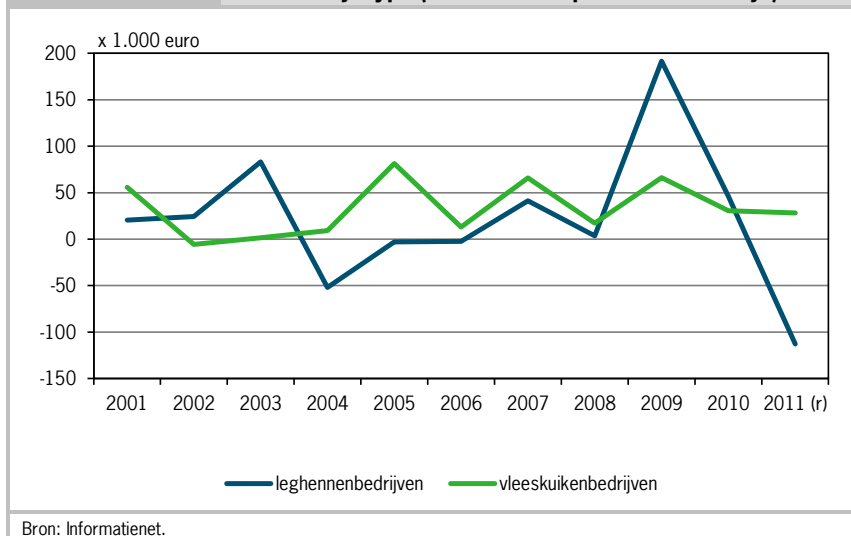
rijker. Doelstelling is een sterke afname van het antibioticagebruik om de resistentie van bacteriën tegen te gaan (zie ook paragraaf 3.2.2)

Inkomensontwikkeling pluimveehouderij op langere termijn

Figuur 3.12 laat zien dat het inkomen per onbetaalde arbeidskracht op de leghennenbedrijven de meeste jaren lager was dan op de vleeskuikenbedrijven. Dat geldt voor 2011 in versterkte mate want het inkomen van de leghennenbedrijven gaat fors onderuit terwijl het inkomen van de vleeskuikenbedrijven licht is gedaald. Door de sterke integratiestructuur en contractprijzen in de vleeskuikensector zijn de inkomensschommelingen van vleeskuikenbedrijven aanzienlijk kleiner. In 2009 was het inkomen van leghennenbedrijven wel duidelijk hoger mede dankzij de vroegtijdige omschakeling (per 1-1-2010) naar scharrelhuisvesting in Duitsland. De zelfvoorzieningsgraad in Duitsland was in 2010 gedaald naar 60%, maar intussen weer opgelopen naar 70%. De Nederlandse legsector kon sterk profiteren van de lagere Duitse eierproductie. Een bedreiging voor Nederland is dat Duitse grootwinkelbedrijven vanaf 2013 alleen nog maar eieren uit eigen land willen verkopen.

Figuur 3.12

Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van pluimveebedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)

3.2.2 Analyse resultaten 2010

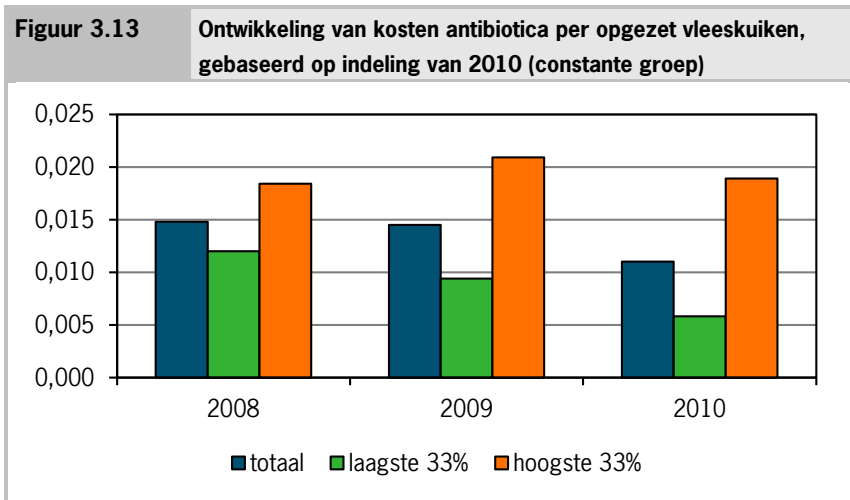
Kosten van antibiotica in de vleeskuikensector

Het gebruik van antibiotica in de veehouderij staat al enige jaren ter discussie vanwege het grote risico op antibioticaresistentie bij mens en dier. Een bekend voorbeeld is de ESBL-bacterie dat een enzym maakt dat antibiotica afbreekt. De overheid heeft nieuw beleid ingezet om het antibioticagebruik te verminderen. Preventief gebruik van antibiotica is in 2011 verboden. Doelstelling is vooral een reductie van het antibioticagebruik met 20% in 2011 en 50% in 2013 ten opzichte van 2009. Vanaf 1 januari 2011 moeten alle dierenartsen die met IKB-Kip erkende pluimveebedrijven werken de voorgeschreven antibiotica registreren in een centrale databank. Daardoor kan alle gebruik van antibiotica en de redenen daarvoor in beeld komen.

Tabel 3.19	Kengetallen vleeskuikens ingedeeld naar kosten antibiotica (euro) per opgezet vleeskuiken in 2010		
	Totaal	antibiotica/opgezet kuiken	
		laagste 33%	hoogste 33%
Aantal vleeskuikens per bedrijf	90.700	96.700	83.600
Kosten gezondheidszorg/opgezet kuiken	0,04	0,04	0,05
<i>vv. antibiotica</i>	<i>0,011</i>	<i>0,006</i>	<i>0,019</i>
Saldo per opgezet kuiken	0,22	0,20	0,27
Uitval kuikens (%)	3,6	3,8	3,7
Voederconversie	1,74	1,81	1,75
Bron: Informatienet.			

Bij vleeskuikens worden de antibiotica meestal toegediend via gemedicineerd voer of water. In het Informatienet zijn de verschillende medicijnen en geneesmiddelen geregistreerd en welke kosten hiermee zijn gemoeid. In tabel 3.19 zijn de vleeskuikenbedrijven ingedeeld naar lage en hoge kosten van antibiotica per opgezet kuiken. De twee uiterste groepen worden hierna vergeleken. De antibioticakosten lopen uiteen van 0,6 cent tot 1,9 cent per opgezet vleeskuiken. Kosten van antibiotica in de hoogste groep bepalen grotendeels de verschillen in de totale gezondheidszorg tussen de twee groepen. De overige kosten gezondheidszorg bestaan vooral uit entingen tegen ziekten en ontsmetting van stallen. Het belangrijkste verschil tussen de twee groepen is de voederconversie die het laagst is bij de groep met de hoogste antibioticakosten (1,75 kg tegenover 1,81 kg voer per kg groei). Dat levert een voerkostenvoordeel op van ruim

3 cent per opgezet kuiken. Harde uitspraken over andere samenhangen kunnen niet worden gedaan zonder een analyse van de soorten middelen en de managementmaatregelen in de praktijk.

In figuur 3.13 zijn de vleeskuikenbedrijven ingedeeld op basis van de indeling van 2010 en vervolgens is per groep teruggekeken in de tijd. De kosten van antibiotica per opgezet kuiken zijn sinds 2008 met 25% gedaald. Dat kwam vooral door de groep met de laagste kosten. Die groep realiseerde een halvering van de kosten voor antibiotica, terwijl de groep met de hoogste kosten per saldo nauwelijks veranderde. In 2009 vertoonde deze groep zelfs een stijging dat vooral te wijten was aan problemen met enterococci. Zonder gebruik van antibiotica was dat gezondheidsprobleem niet op te lossen. Ook hebben broederijen in de vleeskuikensector in maart 2010 besloten geen antibiotica meer te gebruiken. Daardoor werd de uitval van eendagskuikens tijdelijk hoger en was in de eerste week meer antibiotica nodig (Gezondheidsdienst Dieren, 2011).

Kostprijs vleeskuikens

In tabel 3.20 is een vergelijking gemaakt tussen de gemiddelde kostprijs per kg kuikenvlees en de opbrengstprijzen. In de kostprijs zijn alle kosten (inclusief berekende kosten voor arbeid en eigen vermogen) opgenomen die voor de kuikenproductie zijn gemaakt. Voor 2010 is een indeling gemaakt van de bedrijven naar lage en hoge kostprijs. Het verschil in kostprijzen wordt vooral veroorzaakt door de voerkosten per kg. De gemiddelde kostprijs bestaat voor circa 60% uit

voerkosten. De tweede belangrijke kostenpost is de aankoop van eendagskuikens, goed voor 16% van de productiekosten. Bedrijven met een lage kostprijs hebben gemiddeld veel meer vleeskuikens per bedrijf, lagere voederconversie en minder sterfte. In 2011 zal het verschil tussen opbrengstprijzen en kostprijs 2 cent per kg negatiever worden, vooral door hogere voerkosten.

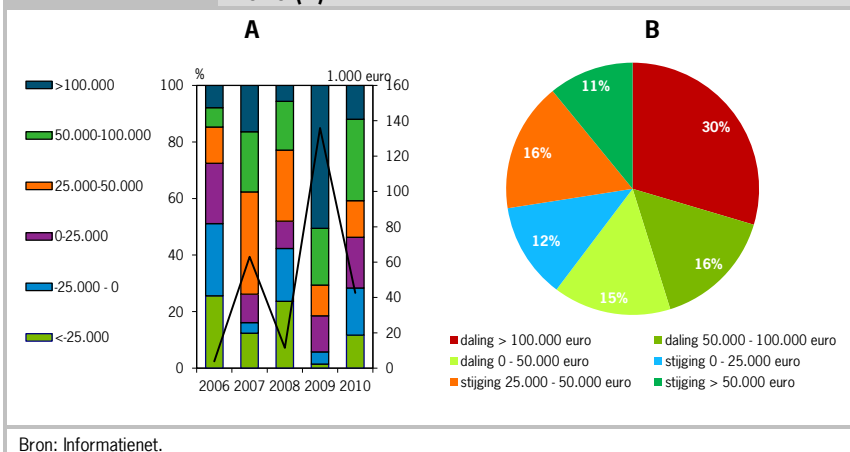
Tabel 3.20		Kostprijs, opbrengstprijzen en marge (euro per kg levend gewicht) op vleeskuikenbedrijven a)		
		2009	2010 (v)	
		gemiddeld	laagste 25%	hoogste 25%
Kostprijs	0,84	0,84	0,81	0,89
ww. eendagskuikens	0,14	0,14	0,14	0,15
veevoer	0,47	0,49	0,45	0,53
arbeid	0,07	0,06	0,06	0,07
Opbrengstprijzen	0,79	0,79	0,79	0,81
Marge (opbrengstprijzen - kostprijs)	-0,05	-0,05	-0,02	-0,07
<i>Kengetallen:</i>				
Aantal vleeskuikens per bedrijf	81.300	86.400	127.400	61.800
Uitval (%)	3,7	3,7	3,6	4,1
Voederconversie	1,75	1,74	1,66	1,86
Bron: Informatienet.				

Inkomensverschillen tussen pluimveebedrijven

Het inkomen van de pluimveebedrijven (legghennen en vleeskuikens) is in 2010 flink gedaald tot gemiddeld 43.000 euro per onbetaalde arbeidskracht (figuur 3.14A). Zoals bekend zijn er grote verschillen tussen bedrijven, waarvan bedrijfstype en bedrijfsgrootte de belangrijkste oorzaken zijn. De inkomens van de legghennenbedrijven zijn in 2010 het meest gedaald en drukken daardoor een grote stempel op het gemiddelde. De inkomensverdeling in 2010 vertoont veel overeenkomsten met die van 2007. Het grootste verschil zit in de groep met een inkomen van 25.000 tot 50.000 euro per bedrijf, die in 2007 veel groter was dan in 2010 (36% respectievelijk 13%). Nu zit bijna 30% van de bedrijven in de groep 50.000 tot 100.000 euro per bedrijf, voor een belangrijk deel zijn dat legghennenbedrijven. Circa 30% van de onbetaalde arbeidskrachten behaalde in 2010 een negatief inkomen.

Figuur 3.14

Verdeling van onbetaalde aje op pluimveebedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2009 en 2010 (B)

Figuur 3.14B laat zien in hoeverre het inkomen van bedrijven meer of minder is veranderd ten opzichte van 2009. Gemiddeld was het inkomen 93.000 euro per onbetaalde arbeidskracht lager dan in 2009. Bij 30% van de bedrijven is het inkomen nog sterker gedaald dan 100.000 euro. Toch is op circa 10% van de bedrijven het inkomen meer dan 50.000 euro per onbetaalde arbeidskracht gestegen. De oorzaken voor genoemde verschillen zijn zeer uiteenlopend. Naast bedrijfstype en omvang, kan worden gedacht aan verschillen in ondernemerschap, technische resultaten en prijzen van producten en productiemiddelen.

Balans van pluimveebedrijven

Het balanstotaal van de pluimveebedrijven bestaat voor bijna de helft uit gebouwen en inventaris, en voor circa 20% uit immateriële activa (vooral pluimveerechten). In 2010 is de gemiddelde balanswaarde op de pluimveebedrijven gestegen tot circa 2,5 mln. euro per bedrijf (tabel 3.21).

Het eigen vermogen van leghennenbedrijven was eind 2010 hoger dan in 2009 door besparingen, herwaarderingen en vooral steekproefverschillen. Het gemiddelde leghennenbedrijf heeft in 2010 meer grond dan eind 2009, maar dat kwam vooral doordat enkele bedrijven met heel weinig grond in 2010 zijn afgefallen. Het bedrag aan leningen is in 2010 ook gestegen, waardoor de solvabiliteit toch is gedaald.

Ook bij vleeskuikenbedrijven daalde de solvabiliteit flink doordat het eigen vermogen afnam en vooral de langlopende leningen hoger werden. De gemiddelde balanswaarde was eind 2010 circa 2 ton per bedrijf hoger dan in 2009, vooral door een hogere waarde van grond en gebouwen.

		Balans van pluimveebedrijven, per einde boekjaar			
		(x 1.000 euro per bedrijf)			
	Leghennen		Vleeskuikens		
	2009	2010	2009	2010	
Grond	250	340	600	760	
Gebouwen	530	680	540	600	
Overige materiële vaste activa	340	410	420	420	
Immateriële vaste activa a)	430	550	530	540	
Overige activa	570	520	270	250	
<i>Balans totaal</i>	<i>2.120</i>	<i>2.500</i>	<i>2.360</i>	<i>2.570</i>	
Eigen vermogen	1.140	1.220	1.370	1.350	
Langlopende leningen	690	880	700	910	
Ander vreemd vermogen	290	400	290	310	
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>57</i>	<i>52</i>	<i>62</i>	<i>56</i>	

a) Vooral pluimveerechten.
Bron: Informatienet.

Investerings op leghennenbedrijven

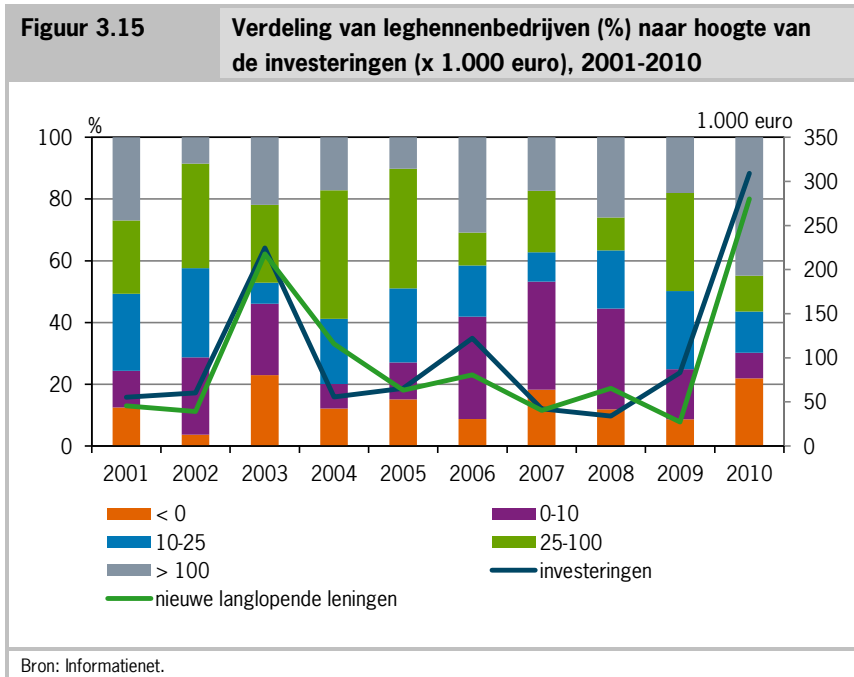
De investeringen door leghennenbedrijven kennen door de jaren heen ups en downs (figuur 3.15). Maar 2010 spant tot nu toe de kroon met gemiddeld ruim 3 ton investeringen per bedrijf. Het vorige topjaar was 2003 toen veel bedrijven na de uitbraak van vogelgriep hebben geïnvesteerd in alternatieve huisvesting. Daarna waren de investeringen per bedrijf veel lager, met uitzondering van 2006. In 2010 is het gemiddeld investeringsbedrag gestegen naar 309.000 euro per bedrijf. Dat is niet verwonderlijk in het licht van het aanstaande kooi-verbod per 1 januari 2012.

Er zijn grote verschillen in investeringen per bedrijf. Circa 30% van de bedrijven investeerde niet of minder dan 10.000 euro per bedrijf. Bijna de helft van de bedrijven investeerde in 2010 meer dan 100.000 euro. Bij omschakeling naar een nieuw huisvestingssysteem gaat het om nog veel grotere bedragen, zeker als er naast nieuwe stalinrichting ook nog een nieuwe stal wordt gebouwd.

Het inkomen was in 2010 onvoldoende om de grote investeringen te financieren. Daarvoor werden op grote schaal nieuwe langlopende leningen afgesloten.

Ook in 2011 zullen de overgebleven bedrijven met traditionele kooihuisvesting nog flink moeten investeren om vanaf 2012 alle leghennen in nieuwe huisvestingssystemen te krijgen.

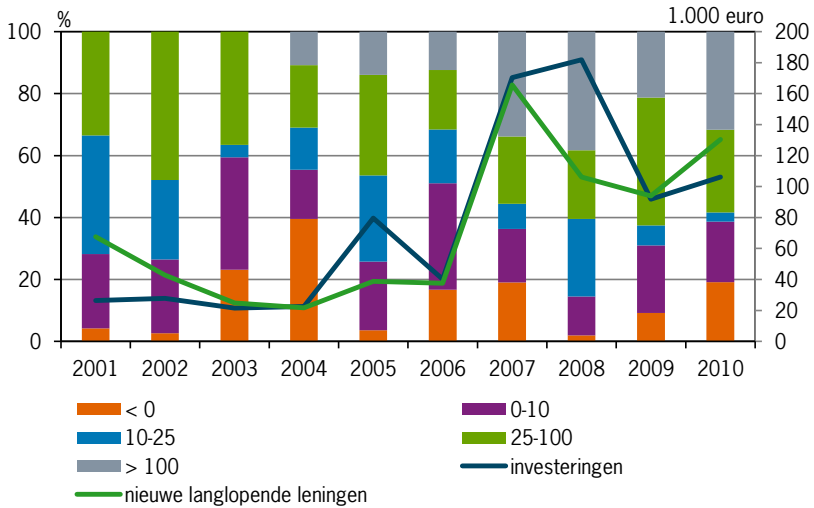
Investerings op vleeskuikenbedrijven

De investeringen op de vleeskuikenbedrijven zijn de laatste jaren veel hoger dan in de eerste helft van het decennium (figuur 3.16). Vanaf 2007 hebben bedrijven een aantal jaren flink geïnvesteerd in bedrijfsvergroting via nieuwe stallen en renovatie van bestaande stallen. In 2009 waren de investeringen tijdelijk wat lager, maar in 2010 is het gemiddelde investeringsbedrag weer boven de 100.000 euro per bedrijf gestegen.

Ook hier zijn er grote verschillen. Circa 30% van de bedrijven, die meer dan 100.000 euro per bedrijf investeerden, is grotendeels verantwoordelijk voor het hoge investeringsniveau. Aan de andere kant beperkte 40% van de bedrijven zich tot kleine investeringen van maximaal 10.000 euro per bedrijf. Wel deed het lagere inkomen in 2010 zich goed voelen, want om de investeringen te financieren werd gemiddeld 130.000 euro aan nieuw vreemd vermogen aange-trokken, het hoogste niveau sinds 2007.

Figuur 3.16

Verdeling van vleeskuikenbedrijven (%) naar hoogte van de investeringen (x 1.000 euro), 2001-2010

Bron: Informatienet.

4 Akkerbouw

Kernpunten

Producties hoog, verwachting prijsniveau wisselend
Prijzen consumptieaardappelen en uien veel lager
Rentabiliteit en inkomen dalen na topjaar, maar blijven op zetmeelbedrijven ongeveer gelijk
Investeringsniveau daalt, solvabiliteit neemt verder toe
Ook in topjaar 2010 nog bedrijven met negatieve inkomens

4.1 Actuele ontwikkelingen 2011

Structuur

Door de natte weersomstandigheden eind 2010 is de inzaai van wintergraan lager dan normaal (tabel 4.1). Bovendien heeft een deel van het ingezaaide areaal de winter niet overleefd. Het areaal zomergranen is daarom toegenomen. Zomertarwe is in areaal toegenomen van 19.000 ha in 2010 naar ruim 38.000 ha. Ook van een aantal andere akkerbouwgewassen is het areaal gestegen, behalve van poot- en consumptieaardappelen dat licht afnam. Het aantal gespecialiseerde akkerbouwbedrijven is nagenoeg gelijk gebleven, terwijl het aantal bedrijven met akkerbouw met bijna 3% is gedaald. Dit houdt in dat het areaal akkerbouwgewassen dat op gespecialiseerde bedrijven wordt geteeld is toegenomen tot 73% van het totaal.

Opbrengsten

Het voorjaar begon goed. Prima weersomstandigheden zorgden ervoor dat er vroeg gezaaid en gepoot kon worden. De gewasgroei kwam snel op gang. De zomer was nat. Hierdoor konden diverse gewassen pas laat geoogst worden. De productie per hectare was voor de meeste gewassen hoger dan in 2010. De verwachting is dat de prijzen veelal lager zijn dan het topjaar 2010 (tabel 4.2).

Tabel 4.1 Ontwikkeling areaal akkerbouwgewassen (x 1.000 ha) en aantal akkerbouwbedrijven

	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met akkerbouw	30.570	23.890	23.220	22.560	-2,8
wv. akkerbouwbedrijven	14.550	11.600	11.960	11.950	-0,1
Areaal akkerbouwgewassen a)	634	554	542	535	-1,2
wv. wintertarwe	120	129	135	113	-16,2
zomergerst	43	40	29	30	+4,6
pootaardappelen	42	38	39	38	-1,6
consumptieaardappelen	87	71	73	73	-0,6
zetmeelaardappelen	51	47	47	49	+5,3
suikerbieten	111	73	71	73	+3,9
zaaiuien	14	20	22	23	+4,9
andere groenten	34	32	30	32	+7
Areaal gewassen op akkerbouwbedrijven	400	390	390	390	-0,2
Idem in % van totaal	66	70	72	73	

a) Exclusief voedergewassen.

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Aardappelen

Een toename van het aardappelareaal in de belangrijkste Europese aardappel-landen en hoge producties, zorgden voor een recordoogst in 2011. Ook Nederland heeft hieraan bijgedragen. Door de droge zomer is het aantal aardappelen per plant lager dan normaal. De aardappelen die er wel waren groeiden flink. Hierdoor heeft de verwerkende industrie de beschikking over veel grote aardappelen. Dit is gunstig voor de verwerking omdat er dan minder snijverlies is. Voor de pootaardappelteilers zijn grote aardappelen nadelig, want te grote knollen kunnen niet als pootaardappel worden verkocht. Deze aardappelen gaan voor een veel lagere prijs naar de verwerkende of voerindustrie. De afzet van poters loopt goed. De consumptieaardappelen kwamen laat de grond uit. De wisselende weersomstandigheden zorgen voor kwaliteitsproblemen bij de bewaring. Een deel van de oogst zal niet verkocht kunnen worden als gevolg van rot. Toch blijft het aanbod hoog waardoor de prijzen laag zijn. Voor consumptieaardappelen wordt verwacht dat de prijs over het gehele afzetseizoen veel lager is dan over het voorgaande. Voor pootaardappelen wordt een gemiddeld jaar verwacht. De zetmeelaardappelen hebben een iets lager zetmeelgehalte dan vorig jaar, maar de productie is iets hoger. Op dit moment (eind 2011) is een prog-

nose voor de prijs moeilijk te geven. De hoogte van de markttoeslag wordt pas in het voorjaar 2012 vastgesteld. Door het goede bedrijfsresultaat van AVEBE zal het concern in 2012 een nabetaling doen over de campagne van 2010/11. De nabetaling is een uitkering op aandelen die telers moeten hebben om aard-appelen te mogen leveren. Het LEI rekent deze nabetaling niet toe aan de aard-appelprijs, maar aan de niet-gewasopbrengsten in 2011.

Suikerbieten

De suikerbieten profiteerden optimaal van de goede start van het seizoen. De bietenproductie heeft daardoor een recordhoogte bereikt van ruim 80 ton per ha. Het suikergehalte (17%) is ongeveer gelijk aan vorig jaar, waardoor de suikerproductie per hectare net niet het recordniveau haalt van 2009.

Voor bieten die binnen het quotum worden geleverd geldt een hogere prijs dan voor bieten die boven het quotum (surplusbieten) worden geleverd. Voor de surplusbieten is de prijs de afgelopen jaren 25 euro per ton exclusief toeslagen voor een hoog suikergehalte en goede winbaarheid. Voor quotumbieten geldt een minimumprijs van iets meer dan 26 euro per ton. Daarbovenop wordt een toeslag betaald die afhankelijk is van de afzetmogelijkheden van suiker. Voor de oogst 2010 kon 15 euro per ton extra worden uitgekeerd. Naar verwachting zal dit bedrag in 2011 ongeveer gelijk zijn. Ook gelden hier toeslagen voor een hoog suikergehalte en goede winbaarheid. De gemiddelde prijs voor suikerbieten komt voor de teler naar verwachting uit op een niveau dat dicht bij het niveau van de afgelopen twee jaar ligt.

Granen

De vooruitzichten voor de graanprijzen zijn opnieuw goed, al zullen ze niet het niveau van vorig jaar halen. De Europese productie was hoger dan vorig jaar, maar de Europese voorraden zijn gedaald. Als gevolg van de strenge winter is de Nederlandse tarweproductie per hectare lager dan vorig jaar; de ha-opbrengsten van zomertarwe, waarvan het areaal dit jaar hoger was dan in voorgaande jaren, zijn lager dan van wintertarwe. De gerst productie nam wel toe. De graan-oogst verliep vanwege de natte omstandigheden erg langzaam. Een deel van het graan bleef lang op het land staan, waardoor de kwaliteit terugliep.

Zaaiuien

De voorgaande twee jaren is er goed verdiend met de teelt van uien; de prijzen waren relatief hoog (tabel 4.2). Dit leidde in 2011 opnieuw tot een uitbreiding van het areaal. In combinatie met een recordproductie van ruim 60 ton bruto per ha, betekent dit een zeer grote oogst. Vanwege bewaarproblemen, door de natte oogstperiode, zal een deel hiervan niet op de markt komen. Omdat andere Europese landen ook veel uien hebben geoogst, is de concurrentie op de exportmarkten hevig. De uien kunnen alleen tegen lage prijzen verkocht worden. De verwachtingen voor het seizoen zijn daarom slecht.

Tabel 4.2	Ontwikkeling van prijzen (inclusief btw) en hoeveelheden in de akkerbouw, gemiddeld per jaar			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
<i>Prijzen (euro per 100 kg)</i>				
Tarwe	12,8	20,0	17,3	-14
Gerst	12,2	20,5	19,0	-7
Consumptieaardappelen	10,4	18,9	7,0	-63
Pootaardappelen	22,8	31,1	27,0	-13
Zetmeelaardappelen a)	4,4	5,5	5,2	-5
Suikerbieten b)	4,5	4,5	4,6	2
Zaaiuien	17,1	16,6	3,0	-82
<i>Hoeveelheden (ton/ha)</i>				
Tarwe	9,4	9,0	8,3	-7
Gerst	7,0	6,1	6,2	3
Consumptieaardappelen	51,7	47,2	51,0	8
Pootaardappelen c)	39,2	37,2	36,4	-2
Zetmeelaardappelen a)	43,1	41,2	42,0	2
Suikerbieten	79,7	75,4	80,5	7
Zaaiuien	61,6	51,6	55,7	8
a) Prijs exclusief premie op basis van veldgewicht, veldgewicht; b) Bietenprijs bij gemiddeld suiker; c) Gecertificeerd.				
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.				

Kosten

Over de hele linie zal er een stijging zijn van de kosten veroorzaakt door stijgende prijzen. Opvallend is de sterke prijsstijging van meststoffen, waardoor de kosten hiervoor naar verwachting met 40% zullen toenemen. De prijzen stegen als gevolg van een toename van de vraag bij krappe voorraden. De totaal betaalde kosten en afschrijving zullen naar schatting met 4% toenemen. De kosten die worden ingerekend voor eigen arbeid en eigen kapitaal zijn ongeveer even hoog als in 2010.

In de bijlagen 12 en 13 zijn nadere specificaties van de opbrengsten en kosten weergegeven. Daarnaast zijn deze cijfers ook te vinden op de website van het LEI.

Resultaat en inkomen

De opbrengsten blijven achter bij het topjaar 2010. Alleen suikerbieten en zetmeelaardappelen leveren naar verwachting meer op dan vorig jaar. Voor de zetmeelaardappelen geldt dat dit vooral wordt veroorzaakt door een toename van het areaal per bedrijf. De daling van de financiële opbrengsten is vooral het gevolg van de sterke teruggang in opbrengsten van consumptieaardappelen en uien. De totale opbrengstdaling van bijna 20% is fors. Hierdoor komen de opbrengsten uit op het niveau van 2009. Het inkomen uit bedrijf wordt geraamd op ongeveer een derde van vorig jaar. Het is maar de vraag of er in 2011 besparingen gerealiseerd kunnen worden.

Verwacht wordt dat de zetmeelbedrijven een gelijk blijvende of licht stijgende rentabiliteit zullen laten zien. Op de zetmeelbedrijven worden geen of nauwelijks consumptieaardappelen en uien geteeld, daarom deert de grote prijsdaling hen niet. De granen, bieten en zetmeelaardappelen, die het bouwplan van deze bedrijven in hoofdzaak bepalen, leveren in 2011 nog wel goede resultaten op.

Vooralsnog is de rentabiliteit van zetmeelaardappelbedrijven geraamd op 100%. Het gezinsinkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid wordt geraamd op iets meer dan 50.000 euro.

Voor de biologische akkerbouw-/groentebedrijven was 2010 een prima jaar. Vooral de opbrengsten van aardappelen stegen sterk. Dit was te danken aan prijzen die flink boven het niveau van 2009 lagen. De rentabiliteit steeg door naar 105%. Het inkomen per onbetaalde aje nam met ruim 10.000 euro toe tot 76.000 euro. De bedrijven waren in 2010 gemiddeld 50 ha groot.

Tabel 4.3 Resultaten en inkomens van akkerbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010	2011(r)
Aantal bedrijven	6.793	6.984	6.984
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	64	65	66
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1
<i>Opbrengsten</i>	<i>257</i>	<i>319</i>	<i>257</i>
Betaalde kosten en afschrijvingen	208	220	229
Inkomen uit bedrijf	51	104	32
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>46</i>	<i>94</i>	<i>29</i>
Inkomsten buiten bedrijf	26	20	23
<i>Totaal inkomen</i>	<i>77</i>	<i>124</i>	<i>56</i>
Besparingen	18	67	-3
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	<i>91</i>	<i>111</i>	<i>87</i>

Bron: Informatienet.

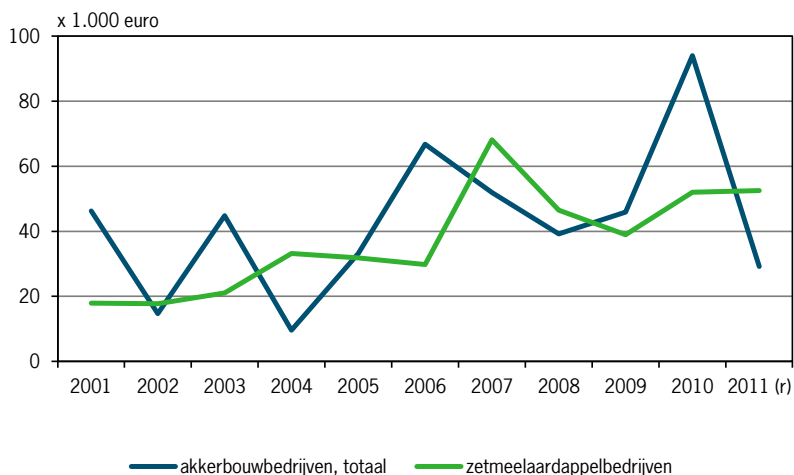
Tabel 4.4 Rentabiliteit (%) en inkomen (x 1.000 euro) van zetmeelaardappel- en biologische akkerbouw-/groentebedrijven					
	Zetmeelaardappel- bedrijven			Biologische akkerbouw-/ groentebedrijven	
	2009	2010	2011 (r)	2009	2010
Inkomen uit bedrijf	41	54	54	77	94
Idem, per onbetaalde aje	39	52	52	64	76
Opbrengst per 100 euro kosten	86	99	100	100	105

Bron: Informatienet.

Figuur 4.1 geeft de langetermijnontwikkeling van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje weer. De verwachtingen voor 2011 zijn matig. Voor de akkerbouwbedrijven gaat het inkomen sterk omlaag na een aantal goede jaren. Voor de zetmeelbedrijven is de raming ongeveer gelijk. Het inkomen op deze bedrijven ligt de afgelopen vijf jaar, duidelijk boven het niveau van de eerste jaren van dit decennium.

Figuur 4.1

Ontwikkeling van het inkomen uit bedrijf op akkerbouwbedrijven (x 1.000 euro per onbetaalde aje)

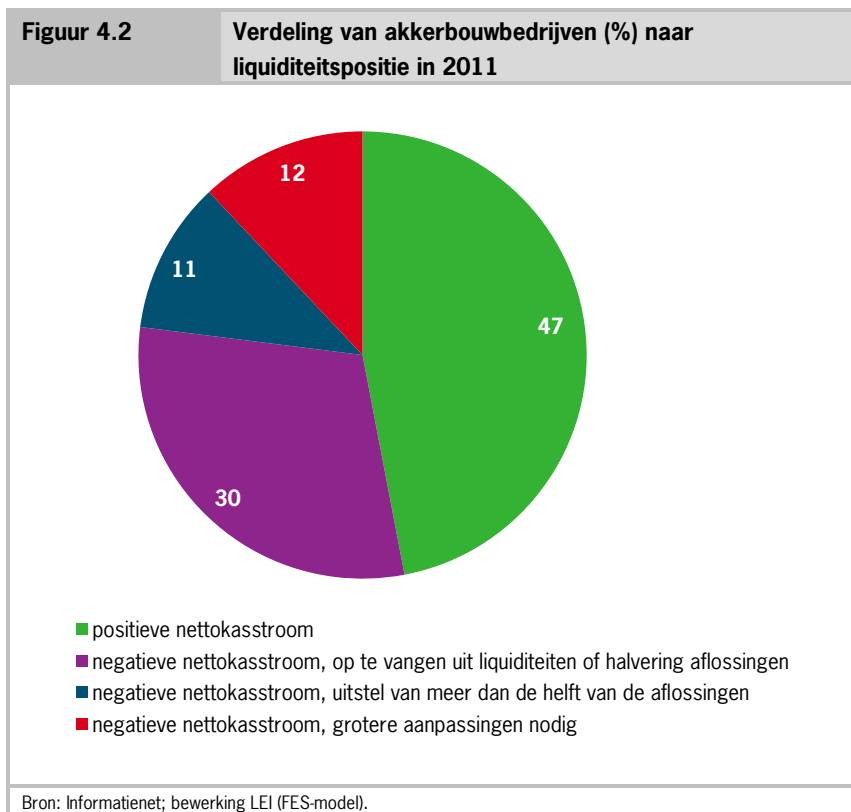

Bron: Informatienet.

Liquiditeitsproblemen bij akkerbouwers

Akkerbouwbedrijven hebben een aantal redelijke jaren achter de rug, maar in 2011 is er een scherpe inkomensdaling. Met behulp van het Financieel-Economisch Simulatiemodel (FES) zijn de individuele bedrijven uit het Informatienet van 2010 doorgerekend om te bepalen in hoeverre ze in 2011 te maken zouden hebben met liquiditeitsproblemen (zie voor methoden en uitgangspunten bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in vier categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. In 2010 was bij ruim 90% van de akkerbouwbedrijven de brutokasstroom positief: daar was geld beschikbaar om aan aflossingen te besteden. In 2011 is dat bij slechts twee van de drie bedrijven het geval. De aflossingsverplichtingen zijn voor de akkerbouwbedrijven gesteld op 6,5% van de waarde van de langlopende leningen. Voor 2011 wordt voorzien dat zonder aanpassingen aan het uitgavenpatroon bij 47% van de bedrijven de ontvangsten voldoende zullen zijn om alle aflossingsverplichtingen na te komen: de nettokasstroom is dan positief (figuur 4.2). Bij de overige bedrijven zal een tekort ontstaan, dat op één of andere manier opgevangen moet worden. Bij een groot deel (30%) van die bedrijven zal dat redelijk eenvoudig kunnen door te besparen op de uitgaven, het inzetten van eigen liquide middelen (zoals spaargeld) of de aflossingen tot minimaal de helft te beperken. Voor 11% van de bedrijven zal dat niet toereikend zijn en moet meer dan de helft van die

aflossingen worden uitgesteld of extra kredieten worden aangetrokken. De resterende 12% van de bedrijven zal grotere aanpassingen moeten doen. Die bedrijven hebben een nettokasstroom van bijna 100.000 euro negatief en een rentabiliteit van 67%. De bedrijven zijn iets groter dan gemiddeld en zijn iets zwaarder gefinancierd dan gemiddeld. Ze hebben vooral te maken met teleurstellende opbrengsten. Gemiddeld zouden de opbrengsten van deze bedrijven 40% hoger moeten zijn om een positieve nettokasstroom te behalen.

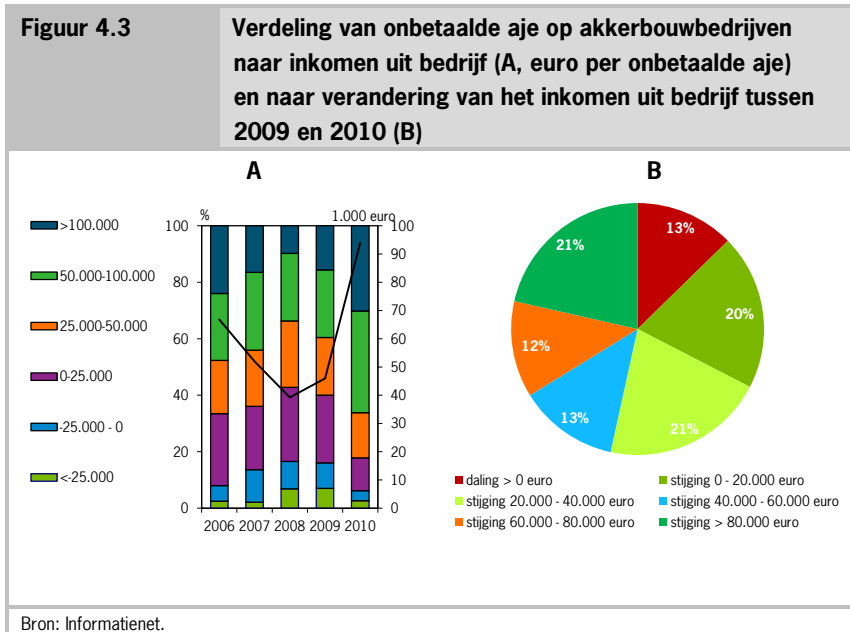

4.2 Analyse resultaten 2010

Inkomensverschillen tussen bedrijven

Figuur 4.3 laat zien dat de spreiding in inkomens tussen de akkerbouwbedrijven jaarlijks groot is (figuur A). In het relatief mindere jaar 2008 bedroeg het gemid-

delde inkomen per onbetaalde aje ongeveer 40.000 euro. In dat jaar realiseerde 17% van de bedrijven een negatief inkomen, terwijl 10% meer dan 100.000 euro verdiende. In 2010 was het inkomen gemiddeld veel beter. Toen haalde bijna een derde van de bedrijven een inkomen van meer dan een ton. Slechts 7% van de bedrijven bleef steken op een negatief inkomen. Voor 13% van de bedrijven daalde het inkomen in 2010 ten opzichte van 2009 (figuur B). Aan de andere kant steeg voor 21% van de bedrijven het inkomen met meer dan 80.000 euro.

Verschillen tussen bedrijven

Tabel 4.5 laat zien hoe groot de spreiding is op akkerbouwbedrijven voor diverse kengetallen. Gemiddeld zijn de bedrijven 65 ha groot, waarbij 20% kleiner is dan 28 ha (P20) en 20% groter dan 95 ha (P80). Ook weergegeven is de mediaan (P50), dit is de middelste waarneming waarbij dus evenveel bedrijven kleiner als groter zijn. De mediaan is lager dan het gemiddelde, wat betekent dat er meer bedrijven zijn die kleiner zijn dan het gemiddelde.

De rentabiliteit is in 2010 sterk toegenomen ten opzichte van 2009. De mediaan ligt boven de 100%. Dit betekent dat de meeste bedrijven in staat waren alle kosten (berekend en betaald) terug te verdienen. De spreiding is flink gezien het verschil van 43%-punten tussen de P20- en P80- groep. Er is een groep be-

drijven die vrijwel volledig zonder vreemd vermogen kunnen bestaan. De solvabiliteit is voor de meeste bedrijven hoog, 80% van de bedrijven zit boven de 68%. De moderniteit van de gebouwen is gemiddeld genomen hoger dan van de werktuigen en installaties. De spreiding in moderniteit is bij gebouwen ook groter dan bij machines en werktuigen. De langlopende schulden bedragen gemiddeld ongeveer 9.000 euro per ha. Dit is ongeveer twee keer zoveel als de totale opbrengsten per hectare in 2010. Voor 20% van de bedrijven is de schuld per hectare meer dan 14.000 euro.

Tabel 4.5 Uitkomst en spreiding van enkele kengetallen op akkerbouwbedrijven a)					
	2009 gemid- deld	2010			
		gemid- deld	P20	P50 (mediaan)	P80
<i>Bedrijfsopzet</i>					
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	64,2	64,6	28,1	51,4	95,3
Standaardopbrengst (x 1.000 euro)	165	184	56	120	246
<i>Bedrijfsresultaten</i>					
Inkomen uit bedrijf (€ per onbetaalde aje)	45.950	93.980	22.580	69.450	152.540
Rentabiliteit (%)	91	111	81	104	124
<i>Balans (per 31 december)</i>					
Solvabiliteit (%)	79	81	68	84	95
Moderniteit gebouwen (%)	44	43	21	41	64
Moderniteit wtg en installaties (%)	33	34	21	32	41
Langlopende leningen (euro per ha cultuurgrond)	7.997	8.946	1.718	7.243	14.011
a) P20, P50 en P80: de 20%, 50% en 80% waarneming. Bron: Informatienet.					

Balans van bedrijven

Het vermogen op de akkerbouwbedrijven is in 2010 toegenomen ten opzichte van 2009 (tabel 4.6). Het gemiddelde balanstotaal bedraagt ruim 3 mln. euro. Door de goede resultaten in 2010 stijgt de solvabiliteit tot 81%, ondanks een stijging van het vreemde vermogen. Het eigen vermogen is vooral gestegen door een toename van de waarde van grond (herwaardering). De grote bedrijven hebben een balanstotaal van bijna 10 mln. euro, met ruim 2 mln. euro langlopende leningen. De solvabiliteit is minder hoog dan op de kleine bedrijven.

Tabel 4.6**Balans van bedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)**

	2009	2010	Klein a)	Groot b)
		Totaal		
Grond	1.790	2.170	1.450	6.360
Gebouwen en glasopstanden	150	150	100	550
Overige materiële vaste activa	350	390	310	1.090
Immateriële vaste activa c)	90	130	80	400
Overige activa	310	410	310	1.260
<i>Balanstotaal</i>	<i>2.690</i>	<i>3.250</i>	<i>2.250</i>	<i>9.660</i>
Eigen vermogen	2.110	2.590	1.920	6.970
Langlopende leningen	510	580	280	2.420
Ander vreemd vermogen	70	80	50	270
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>79</i>	<i>81</i>	<i>86</i>	<i>73</i>

a) Bedrijven <100 so; b) Bedrijven >500 so.
Bron: Informatienet.

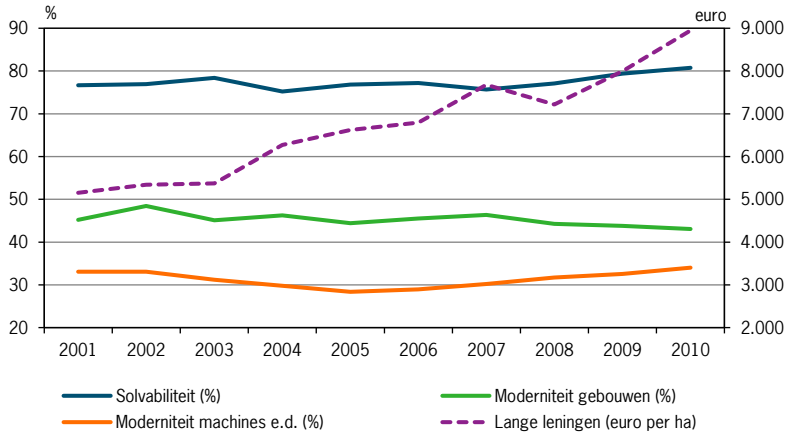
Figuur 4.4 toont dat de moderniteit weinig varieert tussen de jaren. De schuld per hectare is bijna verdubbeld in de periode 2001-2010 tot 9.000 euro per ha in 2010. De solvabiliteit blijft echter stabiel in die periode. Dat betekent dat het eigen vermogen ook sterk gestegen is. Dit is voornamelijk het gevolg van de toename van de waarde van grond zowel als gevolg van herwaardering als van schaalvergroting. In de beschreven periode zijn de bedrijven gegroeid met ongeveer 10 ha. Daarnaast is het aandeel grond in eigendom toegenomen van 50% naar 60%.

Investeringsniveau

Het gemiddelde investeringsniveau is in 2010 afgenomen ten opzichte van 2009 (zie figuur 4.5). De reden hiervoor is de sterke daling van investeringen in grond. Een kleine 20% van de bedrijven verkocht meer dan het investeerde. Daartegenover staat een ongeveer even grote groep bedrijven die meer dan 100.000 euro investeerde. Het meest is geïnvesteerd in machines en installaties. De moderniteit van de machines en installaties laat de laatste jaren een stijgende lijn zien. Doordat het investeringsniveau wat afnam, zijn er ook minder nieuwe leningen afgesloten dan in 2009. In het voorjaar van 2011 heeft AgriDirect een onderzoek uitgevoerd naar investerings- en toekomstplannen van akkerbouwers. Hieruit bleek dat akkerbouwers van plan zijn ongeveer evenveel te investeren als het jaar ervoor.

Figuur 4.4

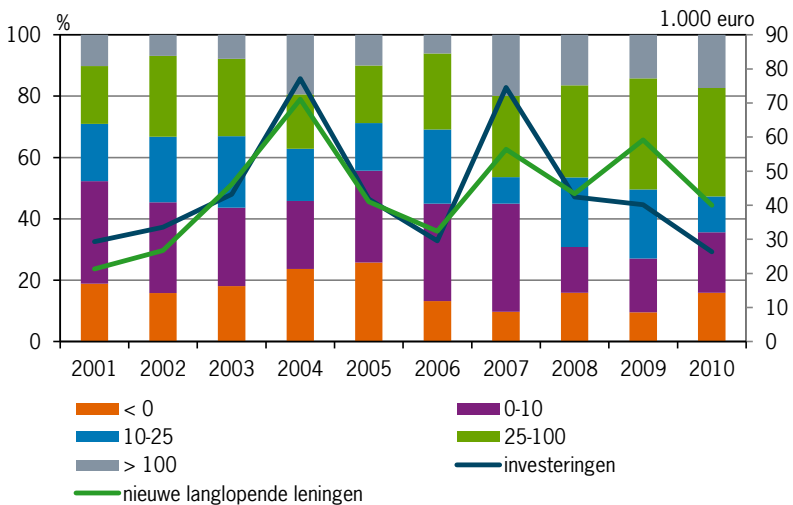
Ontwikkeling van solvabiliteit, moderniteit en vreemd vermogen op akkerbouwbedrijven

Bron: Informatienet.

Figuur 4.5

Verdeling van akkerbouwbedrijven naar investeringsniveau (%) en hoogte van investeringen en nieuwe langlopende leningen (1.000 euro)

Bron: Informatienet.

5 Glastuinbouw

Kernpunten

Aantal glastuinbouwbedrijven opnieuw gedaald, areaal stabiel
EHEC-crisis, slecht zomerweer en concurrentie verlagen opbrengsten
glasgroenteteelten sterk
Sterke inkomensdaling voor groentebedrijven, wel grote verschillen tussen bedrijven
Rentabiliteit sierteeltbedrijven iets lager dan vorig jaar, maar hoger dan in 2009
Liquiditeitsproblemen bij veel glasgroentetelers
Weinig investeringen, accent op vervangingsinvesteringen

5.1 Glasgroentebedrijven

Structuur

In 2011 daalde het aantal glasgroente bedrijven met 4% en blijft het areaal glasgroenten op peil (tabel 5.1). Hierdoor nam de gemiddelde bedrijfsomvang verder toe. Deze ontwikkelingen zijn in lijn met eerdere jaren. Bij de belangrijkste vruchtgroenten zijn de areaalveranderingen gering. Zo daalde het komkommer- en aubergine- en paprika-areaal met respectievelijk 1%, 2% en 3%. Het tomaten-areaal nam, met name dankzij een uitbreiding van trostomaten, licht toe (+1,5%). In de paprikateelt waren de verschuivingen tussen de kleuren groot. Het areaal groene paprika daalde 18%, terwijl dat van rode paprika's 1% en dat van gele 4% steeg. Het areaal overige kleuren daalde 20%.

Tabel 5.1**Ontwikkeling aantal glasgroentebedrijven en areaal glasgroente (ha)**

	2000	2009	2010	2011(v)	Mutatie (%)
Aantal glasgroentebedrijven	2.510	1.310	1.260	1.210	-4,1
Areaal glasgroenten	4.200	4.830	4.990	4.990	0,0
ww. tomaat	1.130	1.630	1.680	1.700	+1,5
komkommer	663	626	664	656	-1,3
paprika	1.150	1.330	1.400	1.360	-3,3
aubergine	76	95	104	102	-2,0

Bron: CBS-Landbouw telling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Fysieke productie

Tot en met september was de totale straling (joule/cm²) 2,6% lager dan vorig jaar, maar 4% hoger dan het langjarig gemiddelde. Het jaar startte donker in januari maar in mei was de achterstand in straling weer ingelopen en min of meer gelijk aan vorig jaar. Vooral in de zomermaanden was de instraling een stuk lager dan in 2010. Het najaar was weer relatief licht maar kon de achterstand ten opzichte van vorig jaar niet meer helemaal goed maken. Niet alleen de iets lagere hoeveelheid licht heeft het productieniveau dit jaar negatief beïnvloed, ook de EHEC-crisis speelde de fysieke productie parten. Met name komkommer en tomaat moesten soms 'groen' worden geoogst. Ook werden teelten noodgedwongen (eerder) geruimd of werd er minder intensief geteeld. Ook kwam de gesneden productie niet altijd tot verkoop en werd ter interventie aangeboden (zie tekstkader EHEC). Elke ondernemer maakte hierin zijn eigen keuze, al dan niet in overleg met zijn telersvereniging. Hierdoor is de fysieke productie per vierkante meter bij de meeste producten lager uitgekomen. Al met al wordt bij komkommer de productie 9% lager ingeschat en bij tomaat 3% lager. Bij aubergine was ondanks de lagere straling op jaarniveau de productie wat hoger dan vorig jaar (+2%). Paprikatelers kozen dit jaar voor productievriendelijke rassen en omdat er bij dit gewas tijdens de EHEC-crisis minder drastische maatregelen noodzakelijk waren, bleef hier de fysieke productie vrijwel gelijk.

Opbrengstprijzen

Omdat er dit jaar geen winters weer met vorst en dergelijke in Europa was, was het begin van het seizoen volslagen anders dan een jaar eerder. Toen werden er (hoge) primeurprijzen behaald door Nederlandse telers omdat het winterse weer de productie in onder andere Spanje in de weg zat. Dit jaar was er nog veel aan-

bod (met name van komkommer) uit Spanje toen de productie van Nederlandse bodem op gang kwam. Bovendien waren de buitenlandse vruchtgroenten van voldoende kwaliteit. Supermarkten in Europa konden daardoor veel langer kiezen tussen aanbod uit Nederland en concurrerende productielanden. Dit zette de prijzen direct al onder druk.

Nadat januari wat donkerder was, werd deze aanvankelijke achterstand snel goed gemaakt. Het groeizame voorjaarsweer zorgde voor grotere producties. Toen de productie van Nederlandse bodem eind mei zijn piek bereikte, werd Europa getroffen door de EHEC-uitbraak (zie ook EHEC-tekst kader). Dit had grote gevolgen voor de prijsvorming van glasgroenten omdat de vraag sterk afnam, na een oproep van de Duitse overheid, om geen verse saladegroenten en bepaalde vruchtgroente meer te eten. Daarbovenop sloot, onder andere, Rusland een krappe maand haar grenzen en kon de export daarna alleen door extra documenten te overleggen worden hervat. Door een lagere omloopsnelheid bij afnemers, werden producten soms langer bewaard, met kwaliteitsverlies en prijsdaling tot gevolg. Komkommer en tomaten kenden nog lang de naweeën van deze crisis. Als maatstaf hiervoor werd door het Productschap Tuinbouw onder andere het percentage kopende huishoudens in Duitsland gemonitord. Bij paprika was dit percentage het snelst weer op het normale niveau (week 24/25), bij tomaat pas in week 33 en bij komkommer duurde dit tot week 36. Dit was niet alleen het gevolg van de EHEC-crisis want slecht zomerweer veroorzaakte ook tegenvallende vraag naar saladegroente (Tweede Kamer, 2011). De productie op de bedrijven leed onder deze beperkte instraling in de zomer waardoor de aanvankelijke productieverbetering omsloeg naar een daling en er op het einde van het seizoen wat problemen ontstonden met de kwaliteit.

De EHEC-crisis heeft duidelijk gemaakt dat de dagmarkt glasgroentetelers erg kwetsbaar kan maken (*Agrarisch Dagblad*, 26/07/2011). Naast de EHEC-crisis, met vraaguitval als gevolg, nam de (Europese) productie toe en gingen hierdoor de opbrengstprijzen hard onderuit. De daling van de tomatenprijs bedroeg zo'n 40% en die van komkommer lag rond de 25% lager dan 2010. De prijzen van aubergine namen 10% af en die van paprika zijn in deze raming zo'n 6% lager ingeschat ten opzichte van het al slechte jaar 2010. Vooral rode paprika's brachten minder op.

Export

De export van verse groenten van Nederlandse bodem daalde tot en met september 2011 met 6% tot 1,4 mld. kg (tabel 5.2). Hiermee ligt de export op het niveau van 2008. Met name de export van komkommer was lager dan een jaar

eerder (-15%). De export van tomaat (-3,5%), aubergine (-2%) en van paprika (-1%) daalde licht.

De export van vruchtgroenten daalde vooral naar de traditionele markten zoals Duitsland (-12%), het Verenigd Koninkrijk (-6%) en Frankrijk (-14%). Bij sommige glasgroenten is het exportverlies beperkt door meer af te zetten op minder traditionele afzetlanden. Bij paprika lukte dit nagenoeg geheel door meer te exporteren naar vooral Italië, Tsjechië, Polen en de Verenigde Staten. Bij tomaten steeg de export naar Italië, Tsjechië en Spanje. Ondanks dat Rusland ten tijden van de EHEC-crisis tijdelijk haar grenzen sloot, werd ook naar Rusland meer geëxporteerd. Naar Polen, Denemarken en de Verenigde Staten zijn meer komkommers geëxporteerd. Dit was echter een druppel op de gloeiende plaat voor dit product. De export naar Zweden noteerde bij alle glasgroenten een exporttoename.

Tabel 5.2		Ontwikkeling in de export van verse groenten tot en met september (x mln. kg)		
	2009	2010	2011	Mutatie (%)
<i>Totaal verse groenten a)</i>	1.488	1.537	1.443	-6,1
ww. tomaat	598	629	607	-3,5
komkommer	313	314	268	-14,7
paprika	276	278	275	-0,9
aubergine	34,1	33,3	32,7	-1,9

a) glas- en opengrondsgroenten exclusief uien.
Bron: KCB/Productschap Tuinbouw.

Opbrengsten en kosten per m²

Door de eerder genoemde omstandigheden, waarvan de EHEC-crisis dit jaar een belangrijke factor was, zijn de opbrengstprijzen aanmerkelijk lager dan vorig jaar. De daling verschilt wel per product. Ook de fysieke opbrengst (kg of stuks) per vierkante meter waren bij komkommer en tomaten mede als gevolg door het uit productie nemen van een deel van het areaal en minder instraling, gemiddeld lager dan vorig jaar. Bij paprika en aubergine, die minder last hadden van de EHEC-crisis kon nog een lichte productieverhoging worden genoteerd. Over de hele linie gezien, zal hierdoor de omzet fors lager zijn dan in het goede jaar 2010 (uitgezonderd paprika). Per saldo gaat deze raming uit van een daling van de geldelijke teeltopbrengsten met -27% per m².

De opbrengsten uit de verkoop van elektriciteit sluiten bij deze trend aan. Hoewel de daling wat lager is dan de gewasopbrengsten (-12%); bij een lagere verkoopprijs werd er minder elektriciteit verkocht. Per saldo wordt voor het ge-

middelste glasgroentebedrijf in deze raming uitgegaan van een daling van de gemiddelde opbrengsten met circa 12 euro per m², ofwel ruim 21%.

Van de grotere kostenposten op glasgroentebedrijven stegen de energiekosten met 11% per m² het sterkst. De arbeidskosten bleven vrijwel gelijk aan vorig jaar. De overige kosten groeiden met ruim 4% per m². De hogere energiekosten waren het gevolg van de duurdere inkooprijzen van met name gas, maar ook elektra. Het ingekochte volume was echter ook lager. De betaalde arbeidskosten zijn dit jaar nagenoeg onveranderd gebleven. Er werden in 2011 iets lagere producties per m² gerealiseerd en de kosten voor arbeid gingen iets omhoog. Zo was de loonsverhoging in juli 2011 via de cao Glastuinbouw 0,75% en bedroeg de stijging van de cao-lonen voor uitzendkrachten 1%. Per saldo leverde dat dus nauwelijks verandering op.

Het bedrag aan berekende rente is in 2011 opnieuw terug afgenomen door met name een lagere rentevoet. Een nadere specificatie van de kosten en opbrengsten is in bijlage 15 weergegeven. Op de website van LEI (www.lei.wur.nl) is eveneens aanvullend cijfermateriaal beschikbaar.

Kader 5.1 Toelichting EHEC-crisis

In mei 2011 is in Duitsland de EHEC-bacterie aangetroffen. Deze heeft veel slachtoffers en zelfs minimaal 14 doden geëist. De bron van de infectie was in het begin niet bekend. Aanvankelijk werden komkommers als mogelijke besmettingsbron genoemd, maar op 1 juni 2011 is door Eurocommissaris Dali bekend gemaakt dat de besmetting met de EHEC-bacterie niet van komkommers afkomstig was.

Door de EHEC-uitbraak is de consumptie in Duitsland van komkommers en andere saladegroenten, zoals tomaat, paprika en sla, dramatisch afgenomen. De consumentenaankoop van komkommer lag in juni ruim 40% onder die van 2010, terwijl ook die van tomaat een kwart lager was. Ook in juli lag de consumentenaankoop van verse groenten nog niet op een normaal niveau (2007-2010). In andere landen, zoals Rusland en Verenigde Arabische Emiraten, is tijdelijk een importstop afgekondigd, waarna export alleen mogelijk was met een EHEC-vrij verklaring. Deze verplichting is in augustus weer opgeheven.

De omvang van het afzetverlies en de (financiële) schade zijn voor de Nederlandse producenten aanzienlijk, aangezien Duitsland Nederlands grootste exportmarkt is voor verse groenten. Volgens het Productschap Tuinbouw (PT) wordt de totale schade ten gevolge van de EHEC-crisis voor producenten geraamd op bijna 233 mln. euro. Dit betreft de geraamde schade voor de (door de EU bepaalde) gewassen: komkommer, tomaat, paprika, (ijsberg)sla, aubergine, courgette, radijs, andijvie, spinazie en kiemgroenten. De schade heeft betrekking op uit de handel genomen/niet verkochte producten en de schade van groen geoogste/niet

Kader 1 Toelichting EHEC-crisis (vervolg)

geogste producten. In de periode van week 22 tot en met week 26 van 2011 is in totaal circa 56 mln. kg product uit de handel genomen of groen geogst. Daarnaast is circa 490 ha in de periode tot 1 juli niet geogst of geruimd. Dit betreft vooral komkommer, (ijsberg)sla en tomaat.

Om de (Nederlandse) producenten voor de geleden schade enigszins te compenseren is een EU-Noodfonds ingesteld voor alle telers en is de Regeling tegemoetkoming GMO van toepassing voor telersverenigingen. Hierbij zijn verschillende bedragen vastgesteld voor uit de handel genomen producten en voor groen geogste of niet geogste producten. De vergoedingen uit het EU-Noodfonds zijn 100% tarieven, terwijl tegenover de vergoeding vanuit de interventieregeling Telersverenigingen minimaal een gelijk bedrag aan eigen bijdrage van uit het actiefonds van de telersverenigingen staat.

Over de periode tot 1 juli 2011 is in totaal 27,5 mln. euro geclaimd, waarvan 26 mln. euro is uitgekeerd aan Nederlandse telers(verenigingen) vanuit het EU-Noodfonds en de Interventieregeling telersverenigingen. Uitbetaling van goedgekeurde schadeclaims over de periode ná 1 juli 2011 zal naar verwachting pas begin 2012 worden gedaan.

De schade heeft zich niet alleen beperkt tot de producenten, maar ook tot de Nederlandse handel. De schade tot en met 1 juli 2011 wordt voor de handel becijferd op circa 85 mln. euro.

Resultaat en inkomen per bedrijf

Na het historische dieptepunt van 2009 en een gemiddeld boven verwachting goed 2010 zal de rentabiliteit van glasgroentebedrijven in 2011 wederom op het niveau van 2009 uitkomen. De sterk verminderde teelt- en energieopbrengsten in combinatie met hogere kosten zorgen voor een forse daling van de gemiddelde rentabiliteit tot 81% (tabel 5.3). Zowel het inkomen uit bedrijf als het inkomen per onbetaalde aje zal dit jaar sterk negatief zijn. Dit betekent dat glasgroentebedrijven enkele extreme jaren achter zich hebben. In drie jaar tijd, teert men twee maal sterk in op het eigen vermogen, terwijl 2010 beschouwd mag worden als een goed jaar voor tomaten- en komkommerbedrijven. Een uitgebreidere specificatie van de opbrengsten en kosten per bedrijf is weergegeven in bijlage 15.

Tabel 5.3 Resultaten en inkomens van glasgroentebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)

	2009	2010	2011 (r)
Aantal bedrijven	1.290	1.240	1.200
Oppervlakte glas per bedrijf (ha) a)	2,53	3,53	3,65
Aantal onbetaalde aje	1,73	1,72	1,72
Opbrengsten	1.084	2.045	1.665
Betaalde kosten en afschrijvingen	1.248	1.852	2.013
Inkomen uit bedrijf	-164	193	-350
Idem per onbetaalde aje	-101	112	-204
Opbrengst per 100 euro kosten	81	106	81

a) Voor nadere verklaring van de sterke stijgingen bij een aantal kengetallen in deze tabel: zie bijlage 5.
Bron: Informatienet.

5.2 Snijbloemen

Structuur

Het aantal snijbloemenbedrijven daalde in 2011 met 3% tot circa 1.450 (tabel 5.4). Deze daling is minder groot dan voorgaande jaren. In 2010 waren de bedrijfsresultaten een stuk beter dan in 2009 en dat gaf hoop op een verder herstel. Het areaal snijbloemen daalde mede hierdoor zeer beperkt met ongeveer 20 ha tot iets onder de 2.600 ha. Het areaal nam minder hard af dan het aantal bedrijven. Het areaal roos daalde opnieuw. In 2011 gaan de voorlopige cijfers uit van een daling van 8% en hiermee halveerde het areaal tussen 2000 en 2011.

Tabel 5.4 Ontwikkeling aantal snijbloemenbedrijven en areaal snijbloemen (ha)

	2000	2009	2010	2011(v)	Mutatie (%)
Aantal snijbloemenbedrijven	3.280	1.730	1.500	1.450	-3,1
Areaal snijbloemen	3.920	2.870	2.600	2.580	-0,7
ww. roos	930	530	500	460	-8,0
chrysant	770	490	500	510	+1,3
gerbera	250	220	180	180	-1,1

Bron: CBS-Landbouwteiling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Veilingomzet en prijzen snijbloemen

De omzet van snijbloemen van Nederlandse bodem die verhandeld zijn via bloemveiling FloraHolland is tot en met oktober 2011 met bijna 3% gedaald ten opzichte van 2010. Ook het aantal verkochte stuks nam af (1%) tot een kleine 6,5 mld. stelen. De gemiddelde prijs was iets lager dan vorig jaar maar bedroeg net als vorig jaar afgerond 23 cent per steel.

Aanvankelijk heerste er een positieve stemming in de eerste maanden van het jaar. In 2010 was het zeer koud en dit jaar was het weer juist zacht waardoor de snijbloemen vlot werden verhandeld. Na maart was van deze omzetvoorsprong bijna niets over. Vorig jaar werd in maart een inhaalslag gerealiseerd, die in 2011 logischerwijs niet kon worden herhaald. In april en mei was het zeer warm in Nederland maar ook in de belangrijkste afzetgebieden. Het hierdoor grote aanbod leidde tot sterke prijsdalingen. De vele bloemenfeestdagen, zoals Pasen en secretaresse-dag, konden in deze maanden het tij niet keren. Vorig jaar april kreeg de gemiddelde prijs nog een extra tijdelijke positieve impuls door minder geïmporteerde bloemen door het vliegverbod als gevolg van de IJslandse aswolk. Als reactie op de snelle uitbloei van het gewas en dito aanvoer in eerdere maanden, daalden in juni, onder druk van lage temperaturen, de aangevoerde en verkochte aantallen. De gemiddelde prijs steeg hierdoor iets. Omdat juli zeer koel was ten opzichte van een zeer warme maand vorig jaar, sprong deze maand er qua omzet in positieve zin uit (+17%). Deze omzetverbetering was vooral het gevolg van hogere prijzen. Het koude weer zette een rem op de aanvoer. Ook in augustus werd bij minder goed weer, minder aangevoerd en waren de prijzen lager dan een jaar eerder. Toen werden consumenten in het najaar wat positiever over de economische situatie en leken wat meer vertrouwen te krijgen. Dit uitte zich toen in toenemende verkopen. Dit jaar echter stapelen negatieve berichten over de economische situatie in de diverse afzetlanden en de thuismarkt zich in hoog tempo op. Dit had zijn weerslag op de snijbloemenomzetten in september en oktober. Hoewel de verkochte aantallen enkele procenten achterbleven op een jaar eerder, daalde de gemiddelde prijs van Nederlandse bloemen onder het niveau van een jaar eerder.

Tabel 5.5   **Ontwikkeling opbrengsten en verkochte hoeveelheden (2011) en gemiddelde opbrengstprijzen van belangrijkste snijbloemen qua veilingomzet a) tot en met oktober**

	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (€/stuk)	
	mln. €	mutatie (%)	mln. stuks	mutatie (%)	2011	2010
<i>Totaal snijbloemen</i>	1.458	-2,9	6.464	-0,9	0,23	0,23
Roos	304	-6,5	857	-9,7	0,35	0,34
Troschryasant	222	0,4	1.030	-0,6	0,22	0,21
Tulp	204	-2,0	1.629	3,6	0,13	0,13
Lelie	117	-2,9	241	-4,5	0,49	0,48
Gerbera	101	-4,1	752	1,1	0,13	0,14

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.

Bron: FloraHolland

Uit tabel 5.5 blijkt dat de roos qua omzet nog altijd de belangrijkste in Nederland geteelde snijbloem is. Maar de omzet van dit product daalde sterk. De gemiddelde prijs steeg iets, maar er werden veel minder stuks verkocht. Areaaldaling lag ten grondslag aan deze minder verkochte aantallen. Bij een dergelijke aanbodvermindering stijgt normaal gesproken de gemiddelde prijs. Door de toenemende import van dit product was er slechts een beperkte prijsstijging. Bij troschryasanten veranderde weinig. Een lichte daling van het aantal verkochte stuks zorgde voor een iets hogere prijs voor telers. Net als vorig jaar groeide het aantal verkochte tulpen. De groei was een stuk minder groot dan vorig jaar. De prijs bleef afgerond 13 cent per steel, maar stond wel onder druk. Door het zachte weer werden de laatste tulpen van het seizoen matig verkocht. Bij lelie zorgde het lagere aanbod voor een opgaande lijn in de prijs. Door een iets groter aanbod van gerbera daalde de gemiddelde opbrengstprijs met een cent. Vooral de opbrengstprijs van mini-gerbera stond onder druk.

Export

De exportwaarde van snijbloemen groeide in de eerste tien maanden van 2011 met een 0,5% tot bijna 2,7 mld. euro (tabel 5.6). De eerste maanden van het jaar verliepen zeer gunstig voor de export. Ten opzichte van 2010 was het in januari en februari zeer zacht. In maart vlakke de groei af omdat er in die maand van 2010 een inhaalslag werd gemaakt die dit jaar niet kon worden geëvenaard. Het eerste kwartaal werd afgesloten met een groei van bijna 5%. De bijzonder zachte omstandigheden in april en mei en de wat minder gunstige feestdagenkalender ten opzichte van vorig jaar, remde de export van snijbloemen in het

tweede kwartaal. Met name een lagere inkoopwaarde was hier de oorzaak van. Deze werd veroorzaakt door meer aanbod van onder andere vroeg op de markt zijnde zomerbloemen. Ook de goede lokale productie remde de export. Van de 5% groei in het eerste kwartaal was na het tweede kwartaal nog ongeveer 1,5% over. Na een door koel weer gunstig verlopen julimaand (+12%) ging de export in augustus (-3%) en september (-6%) omlaag waardoor cumulatief een groei resteerde van ongeveer 1%. In oktober daalde de exportwaarde met 5%. De laatste maanden heeft de export last van dalend consumentenvertrouwen door de aanhoudende berichten over de schulden crisis en de daarmee samenhangende lagere bestedingen. De afzet is per land verschillend maar duidelijk is dat de afzet naar de belangrijkste markt Duitsland stroef verloopt. Tot en met oktober was de waardedaling 3%. Naar Engeland en Frankrijk werd nog een kleine plus van 1% genoteerd. Het gestegen btw-tarief in Engeland heeft tot nu toe niet zichtbaar effect gehad op de export naar Engeland. Maar door de juist wat gunstigere wisselkoers werd een plus gerealiseerd. De export naar Rusland vertoont een sterke groei met 30% en maakt hiermee de exportdaling naar Duitsland goed. Verder daalde de export naar de Zuid-Europese landen, zoals Italië (-2%), Spanje (-7%) en Portugal (-29%), onder invloed van de schulden crisis. Wel groeide de uitvoer naar Zweden (6%), Finland (6%) en Noorwegen (14%) en de meeste landen in Oost-Europa.

Tabel 5.6	Ontwikkeling in de exportwaarde van sierteeltproducten tot en met oktober (x mln. euro)			
	2009	2010	2011	Mutatie (%)
<i>Totaal sierteelt a)</i>	4.115	4.370	4.420	1,2
ww. snijbloemen	2.496	2.662	2.675	0,5
pot- en tuinplanten	1.618	1.707	1.745	2,2
a) Exclusief uitgangsmateriaal. Bron: HBAG.				

Opbrengsten en kosten per vierkante meter

Het prijsniveau van snijbloemen schommelde dit jaar. Ook het weer was zeer wisselvallig. In het voorjaar was het warm waardoor snijbloemen sneller konden worden geoogst. De zomer was somber en koel en het najaar weer iets lichter. Door deze onregelmatigheden in het weer lag de fysieke productie per vierkante meter net iets lager dan een jaar eerder. Door dalende verkopen van elektriciteit bij een lagere verkoopprijs waren de overige opbrengsten ook iets lager. Per saldo nemen de opbrengsten per vierkante meter met ongeveer 2% af.

De belangrijkste kostenposten laten in dit jaar eveneens weinig spectaculaire veranderingen zien. De kosten van energie daalden dit jaar iets. Het uitblijven van een strenge winterse periode zorgde voor minder gasverbruik. Wel moest er voor dat gas meer worden betaald dan een jaar geleden. Per saldo zijn de energiekosten 2% lager dan in 2010. De prijs van arbeid steeg zeer beperkt, terwijl de inzet nagenoeg gelijk bleef. Al met al wordt de stijging van de arbeidskosten geraamd op ruim 1%. Het bedrag aan berekende rente loopt in 2011 opnieuw terug, vooral door een lagere rentevoet.

Volgens deze raming moeten snijbloemenbedrijven rekening houden met een kleine toename (+2%) van de afschrijvingskosten. Al met al zullen de kosten naar verwachting gelijk blijven aan die van vorig jaar. In bijlage 16 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. Ook zijn deze cijfers te vinden op de website van het LEI.

Resultaat en inkomen per bedrijf

Doordat de kosten gemiddeld sterker stegen dan de opbrengsten per bedrijf zal het gemiddeld nettobedrijfsresultaat iets verslechteren. Het bedrijfsresultaat neemt naar verwachting af met 2 procentpunten, waardoor de gemiddelde geraamde rentabiliteit uitkomt op 92% (tabel 5.7). Dit houdt in dat tegenover 100 euro kosten 92 euro aan opbrengsten worden gegenereerd. Daarmee zet de ingezette verbetering van vorig jaar niet door. Het inkomen uit bedrijf zal rond de 14.000 euro negatief uitkomen. Met het inkomen van buiten het bedrijf zal het totaal inkomen negatief blijven. Om in het levensonderhoud te voorzien zal dus een beroep worden gedaan op het vermogen en zal voor het vierde jaar op rij worden ontspaard. Een uitgebreidere weergave van de opbouw van de opbrengsten en kosten per bedrijf is weergegeven in bijlage 16.

Tabel 5.7		Resultaten en inkomens van snijbloemenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011(r)	
Aantal bedrijven	1.730	1.500	1.450	
Oppervlakte glas per bedrijf (ha)	1,60	1,64	1,69	
Aantal onbetaalde aje	1,8	1,8	1,8	
Opbrengsten	852	1.036	1.044	
Betaalde kosten en afschrijvingen	932	1.011	1.050	
Inkomen uit bedrijf	-84	18	-14	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>-48</i>	<i>10</i>	<i>-8</i>	
Opbrengst per 100 euro kosten	<i>82</i>	<i>94</i>	<i>92</i>	

Bron: Informatienet.

5.3 Pot- en perkplanten

Structuur

Het aantal pot- en perkplantenbedrijven slonk in 2011, volgens de voorlopige resultaten van de CBS-landbouwtelling, onverwacht sterk, met 11% (tabel 5.8). De trend van schaalvergroting zette ook in 2011 door; de gemiddelde bedrijfsomvang neemt toe. In 2011 is een pot- of perkplantenbedrijf 2 ha groot. Het totale areaal pot- en perkplanten nam af met ruim 1% tot 1.790 ha. Het areaal groene planten daalde het sterkst (2,5%). Het areaal bloeiende planten nam net als het perkplantenareaal iets af.

Tabel 5.8		Ontwikkeling aantal pot- en perkplantenbedrijven en areaal pot- en perkplanten (ha)				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)	
Aantal pot- en perkplantenbedrijven	1.680	1.120	990	890	-10,7	
Areaal pot- en perkplanten	1.760	1.940	1.810	1.790	-1,3	
ww. bloeiende potplanten	680	950	880	870	-0,7	
groene potplanten	580	510	500	490	-2,5	
perkplanten	500	470	430	430	-0,9	

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Veilingomzet en prijzen kamerplanten

De veilingomzet van de in Nederland geteelde kamerplanten steeg tot en met oktober 2011 met bijna 1% tot bijna 1,2 mld. euro (tabel 5.9). Het aantal verkochte stuks daalde met 2% tot 737 mln. stuks. De gemiddelde prijs nam met vier cent toe tot 1,60 euro per plant. Net als bij snijbloemen ontwikkelden de omzet en verkochte aantallen van kamerplanten zich in de eerste twee maanden van 2011 zeer gunstig. In maart bracht een sterk verminderd aanbod en dito omzet de groei weer tot normale proporties terug. In de warme maand april werd 10% meer product verkocht maar omdat de gemiddelde prijs ook ongeveer 10% daalde, bleef de omzet nagenoeg gelijk. Ook in mei was dit beeld zichtbaar; een stijging van de verkochte aantallen (7%) bij een daling van de gemiddelde prijs (5%). De omzet was net iets hoger dan een jaar eerder (+2%). In deze Moederdag maand groeide het aanbod harder dan de vraag. In juni sloeg de stijging van de verkochte aantallen om in een daling. Er werd in juni zo'n 6% minder verkocht en in alle maanden daarna tot en met oktober werden ook minder stuks verkocht. De marktvrage was in deze periode niet optimaal, waarop telers anticipeerden door lagere aanvoeren. Dit leverde wel een betere gemiddelde prijs op. In juni lag deze 3% hoger, in de koele maand juli werd zelfs 19% meer betaald en in oktober werd 5% meer afgerekend. De veilingomzet lag met name in juli hoger. In de daaropvolgende maanden noteerde de veiling, door de afgenomen aantallen, een lagere omzet. Alleen in oktober werd nog een kleine omzetverbetering (+1%) gerealiseerd.

Phalaenopsis heeft haar positie als de nummer één kamerplant op de bloemenveiling in 2011 verder verstevigd. Door een toename van de verkochte aantallen met 5% en een prijsverbetering van 22 cent groeide de omzet van dit product met ruim 11%. Phalaenopsis is hierdoor verantwoordelijk voor meer dan een kwart van de totale plantenomzet. Opvallend is dat in 2011 alle andere planten in de top vijf minder producten verhandelden. Dit had voor alle producten een positief effect op de prijsvorming, behalve voor chrysant. Alleen bij kalanchoë en roos leidde dit tot een hogere omzet.

Tabel 5.9 Verkochte hoeveelheden (2011) en gemiddelde opbrengst-prijzen van belangrijkste kamerplanten qua veilingomzet a) tot en met oktober

	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (cent/st)	
	mln. €	mutatie (%)	mln. stuks	mut. (%)	2011	2010
<i>Totaal kamerplanten</i>	1.178	0,9	737	-1,8	1,60	1,56
Phalaenopsis	338	11,2	86	4,7	3,92	3,70
Kalanchoë	45	3,1	63	-4,5	0,71	0,66
Anthurium	43	-0,4	14	-3,2	3,08	2,99
Roos	39	4,5	31	-3,6	1,25	1,16
Chrysant	27	-3,1	36	-1,7	0,74	0,75

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.
Bron: FloraHolland.

Veilingomzet en prijzen tuinplanten

De omzet van tuinplanten nam de eerste tien maanden van dit jaar met ruim 6% af naar 283 mln. euro (tabel 5.9). Het aantal verkochte stuks daalde met ruim 5% tot 316 mln. stuks. De gemiddelde prijs per plant nam met 1 cent af tot 89 cent.

De eerste twee maanden van het jaar waren uitzonderlijk zacht en dat leidt meestal tot een vlotte afzet van de eerste tuinplanten. Echter januari en februari zijn niet echt de top maanden voor de afzet van tuinplanten. De maanden maart, april en mei zijn dat wel. Deze maanden waren ook uitzonderlijk zacht, maar leverden geen prijs- en omzetverbeteringen op ten opzichte van 2010. Met name de eenjarige zomerbloeiers hadden na twee goede jaren moeite dit niveau in 2011 te evenaren. Zo daalde de omzet van zowel de Spaanse margriet als petunia met 13%. De gemiddelde prijs, die al vanaf februari onder het niveau van 2010 lag, kwam alleen in de zomerperiode (juni, juli en augustus) boven die van vorig jaar uit. Ook de verkochte aantallen waren nagenoeg het hele jaar, op januari, februari en mei na, lager dan een jaar eerder. Omdat veel bedrijven na matige opbrengsten uit de tweede teelt in 2010 dit jaar geen tweede ronde meer durfden op te zetten.

Tabel 5.10 Verkochte hoeveelheden (2011) en gemiddelde opbrengst-prijzen van belangrijkste tuinplanten qua veilingomzet a) tot en met oktober

	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (cent/st)	
	mln. €	mutatie (%)	mln. stuks	mut. (%)	2011	2010
<i>Totaal tuinplanten</i>	283	-6,2	316	-5,2	0,89	0,90
Ov. perkplanten	20	-9,9	31	-12,6	0,65	0,63
Geranium	17	-17,1	31	-14,3	0,56	0,58
Buxus	17	-17,4	8	-6,3	2,12	2,41

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.

Bron: FloraHolland.

Hoewel het aanbod van geraniums een stuk lager was, werd maar een beperkte prijsstijging van twee cent per plant gerealiseerd. Te wam weer en concurrentie van lokale productie zaten verdere prijsstijging in de weg. Ook de weerbestendige buxus kon ondanks een afname van de verkochte aantallen geen prijsverbetering realiseren. De gemiddelde prijs daalde met bijna 30 cent per stuk. Wijzigingen in potmaat en uitvoeringen waren echter ook van invloed op de middenprijs.

Export

De waarde van de plantenexport groeide met 2,2% in de eerste tien maanden van 2011 tot 1,7 mld. euro (tabel 5.6). Net als bij de snijbloemen groeide de plantenexport in de eerste twee maanden sterk. Na de mindere maand maart was de groei nog bijna 7%. In april was de export nagenoeg gelijk aan een jaar eerder. Opvallend was dat in mei de plantenexport groeide met zo'n 6%, terwijl die van snijbloemen met ongeveer 6% daalde. In deze warme maand kozen blijkbaar meer consumenten voor een iets houdbaarder product. In juni werd 4% minder export gerealiseerd en in juli juist 3% meer. Na juli stond de export onder druk. In augustus, september en oktober werd aan waarde net iets minder geëxporteerd dan een jaar eerder. Het Hoofdbedrijfschap Agrarische Groothandel (HBAG) voor bloemen en planten meldde in oktober dat het voor de tweede keer dit millennium is voorgevallen dat zowel de snijbloemen- als de plantenexport drie maanden achtereen is gedaald ten opzichte van voorgaand jaar. De plantenexport doet het overigens wel iets beter dan die van de snijbloemen. De export-groei neemt weliswaar af maar is hoger dan die van de snijbloemen. Na het tweede kwartaal bedroeg de toename nog een kleine 4% en na oktober nog ruim 2%.

Duitsland is het belangrijkste exportland voor planten uit Nederland. De export naar dit land stond onder druk en daalde met 2%. Na tien maanden is de export naar Frankrijk met 1% gestegen. Een opvallende stijging maakte de export naar het Verenigd Koninkrijk door, mede als gevolg van gunstigere koersverhoudingen. De export groeide met 10% en nivelleerde zo de daling van de export naar Duitsland. Net als bij snijbloemen deden planten het ook goed op exportlanden in het noorden van Europa. Zweden (+29%), Noorwegen (+85%) en Finland (+20%) kenden een sterke groei. Ook Oostenrijk en Zwitserland behaalden een bovengemiddelde groei van respectievelijk 8% en 9%. Deze groei is nodig om zo de krimp van de export naar Zuid-Europa te compenseren. Italië (-4%), Spanje (-3%), Portugal (-23%) en Griekenland (-14%) zijn landen waar het economisch minder goed verloopt en dat is te merken in de exportcijfers.

Opbrengsten en kosten per vierkante meter

De opbrengsten per vierkante meter zijn voor pot- en perkplanten circa 2% lager ingeschat dan een jaar eerder. Met name perkplantenbedrijven kenden een minder jaar ten opzichte van vorig jaar. De situatie is bij (bloeiende) potplantenbedrijven over het algemeen wat beter. De kosten van energie zijn hoger dan in 2010 (10%), bij een iets lager verbruik tegen een hogere prijs. De arbeidskosten zijn naar verwachting nagenoeg onveranderd omdat de cao-lonen in juli met minder dan een procent stegen en de hoeveelheid arbeid iets kon worden beperkt. De afschrijvingskosten zijn iets hoger ingeschat (2%) terwijl de rentekosten naar verwachting bijna met een kwart dalen. Het bedrag aan berekende rente loopt in 2011 opnieuw terug, vooral door een lagere rentevoet. De afschrijvings- en rentekosten bepalen maar een klein deel van de totale kosten. De overige kosten zullen volgens de raming met minder dan een procent afnemen.

Wanneer de kostenmutaties per vierkante meter onder elkaar worden gezet, stijgen de kosten per saldo met ruim 1%. In bijlage 17 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. Ook zijn deze cijfers te vinden op de website van LEI (www.lei.wur.nl).

Resultaat en inkomen per bedrijf

Op bedrijfsniveau komt deze raming uit op een daling van het bedrijfsresultaat met drie procentpunten ten opzichte van 2010; de rentabiliteit in 2011 is 98% (tabel 5.11). Dit ligt exact tussen het niveau van 2009 en 2010 in. De geraamde inkomsten uit bedrijf dalen met twee derde en komen uit op ongeveer 35.000 euro. Per onbetaalde aje resteert een inkomen van 22.000 euro. Dit leidt gemiddeld tot een lichte ontsparring.

Tabel 5.11		Resultaten en inkomens van pot- en perkplantenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011 (r)	
Aantal bedrijven	1.120	990	890	
Oppervlakte glas per bedrijf (ha)	1,25	1,93	2,12	
Aantal onbetaalde aje	1,5	1,6	1,6	
Opbrengsten	893	1.747	1.878	
Betaalde kosten en afschrijvingen	850	1.633	1.841	
Inkomen uit bedrijf	42	109	35	
Idem per onbetaalde aje	29	67	22	
Opbrengst per 100 euro kosten	95	101	98	

Bron: Informatienet.

5.4 Totaal glastuinbouw

Structuur

Het aantal gespecialiseerde glastuinbouwbedrijven is met 5,5% minder sterk gedaald dan voorgaande jaren tabel 5.12). Tussen 2001 en 2011 bedroeg de gemiddelde daling ruim 7%. De minder sterke daling van het aantal glastuinbouwbedrijven is mede het gevolg van het verbeterde bedrijfsresultaat in 2010. Het totaal areaal glastuinbouw is de laatste jaren redelijk stabiel.

Tabel 5.12		Ontwikkeling aantal glastuinbouwbedrijven en areaal glastuinbouw (ha)				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)	
Aantal glastuinbouwbedrijven	7.470	4.160	3.750	3.550	-5,5	
Areaal glastuinbouw	10.520	10.320	10.310	10.250	-0,6	

Bron: CBS-Landbouwteiling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Resultaat en inkomen per bedrijf

Na de dramatische resultaten van 2009 had de sector na een over het algemeen goed 2010, hoop op een verder herstel van de bedrijfssituatie in 2011. Deze hoop bleek vals. Vooral de glasgroentebedrijven hebben ronduit een slecht jaar achter de rug. Hoewel de inkomensdaling in 2011 het grootst is bij komkommer- en tomatenbedrijven is de situatie bij paprikabedrijven al drie jaar beneden het gewenste niveau. Ook snijbloemenbedrijven konden de opgaande lijn van 2010

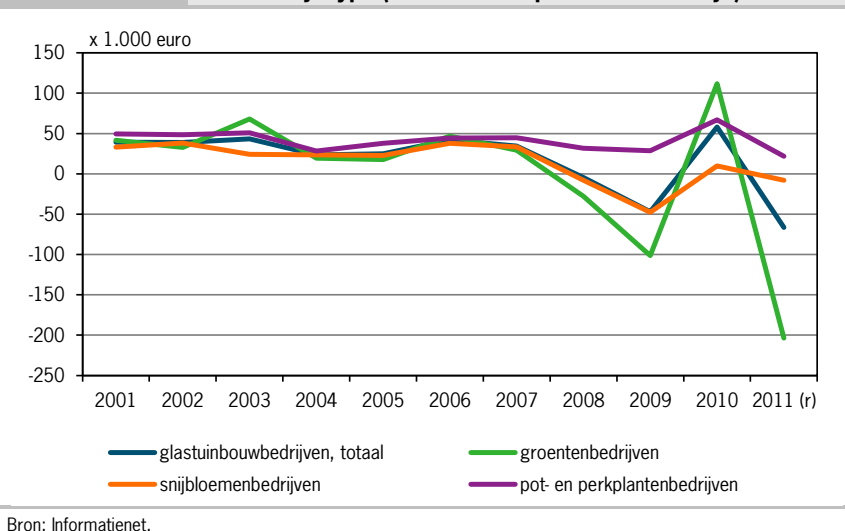
niet volhouden. Dit jaar wordt uitgegaan van een gemiddelde daling van de rentabiliteit in de glastuinbouw van 101% naar 89% (tabel 5.13). Daarmee komt de rentabiliteit slechts enkele procentpunten hoger uit dan in het crisisjaar 2009.

Met name de slechte opbrengstprijzen van de gewassen en lagere inkomsten uit de elektriciteitsverkoop, in combinatie met in gemiddeld lagere productie en tegelijk toenemende energiekosten, zijn oorzaken van de rentabiliteitsdaling.

Tabel 5.13		Resultaten en inkomens van glastuinbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011 (r)	
Aantal bedrijven	4.140	3.730	3.540	
Oppervlakte glas per bedrijf (ha) a)	1,80	2,35	2,46	
Aantal onbetaalde aje	1,65	1,74	1,74	
Opbrengsten	935	1.560	1.464	
Betaalde kosten en afschrijvingen	1.008	1.456	1.575	
Inkomen uit bedrijf	-76	100	-116	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>-44</i>	<i>58</i>	<i>-66</i>	
Inkomsten buiten bedrijf	13	9	8	
<i>Totaal inkomen</i>	<i>-64</i>	<i>109</i>	<i>-108</i>	
Besparingen	-120	42	-170	
Opbrengst per 100 euro kosten	<i>85</i>	<i>101</i>	<i>89</i>	
a) Voor nadere verklaring van de sterke stijging zie bijlage 5. Bron: Informatienet.				

Het inkomen uit bedrijf, dat vorig jaar nog 100.000 euro bedroeg, zal dit jaar ruim 200.000 euro lager uitkomen op -116.000 euro. Het inkomen per onbetaalde aje bedraagt volgens deze raming -66.000 euro. Het inkomen van buiten bedrijf in de glastuinbouw varieert al jaren tussen de 5.000 euro en 10.000 euro. Dit is beduidend minder dan in andere agrarische sectoren en een druppel op de gloeiende plaat voor het totale inkomen op glastuinbouwbedrijven. De besparingen die in 2010 konden worden gerealiseerd, zijn weer teniet gedaan door de ontwikkelingen in 2011. Dit jaar moet sterk op het eigen vermogen worden ingeteerd.

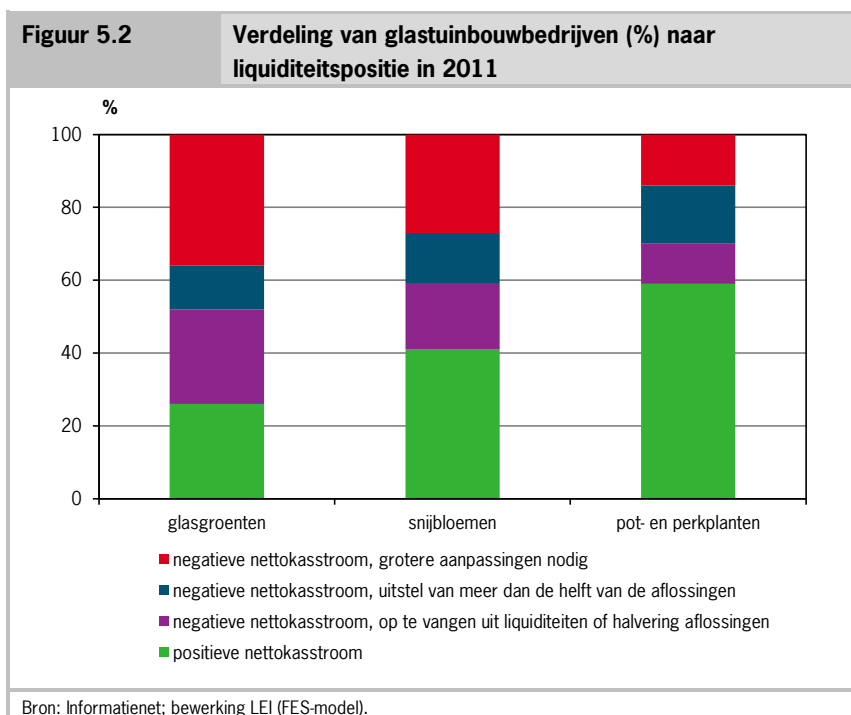
Figuur 5.1   **Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van glastuinbouwbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)**

Liquiditeitsproblemen bij veel groentetelers

De resultaten van de glastuinbouwbedrijven fluctueren de laatste jaren sterk, vooral in de glasgroenteteelt. Voldoende liquide middelen zijn een belangrijke voorwaarde voor de bedrijfscontinuïteit op korte termijn. Om inzicht te krijgen in de liquiditeitspositie van glastuinbouwbedrijven in 2011 zijn met behulp van het Financieel-Economisch Simulatiemodel (FES) simulatieberekeningen uitgevoerd (zie bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in vier categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. De verschillen tussen bedrijven zijn groot. In 2011 was ondanks het gemiddeld teleurstellende resultaat bij één op de vier glasgroentebedrijven de nettokasstroom nog positief: er was voldoende geld beschikbaar om aan alle verplichtingen te voldoen (figuur 5.2). Dit betroffen vooral kleinere bedrijven met relatief weinig vreemd vermogen. De aflossingsverplichtingen zijn voor glastuinbouwbedrijven gesteld op 8% van de waarde van de langlopende leningen. Bij een ongeveer even grote groep bedrijven zal een tekort ontstaan dat relatief eenvoudig kan worden opgevangen door te besparen op de uitgaven, het inzetten van eigen liquide middelen (zoals spaargeld) of de aflossingen tot minimaal de helft te beperken. Voor ruim 10% van de bedrijven zal dat niet toereikend zijn en moet meer dan de helft van die aflossingen worden uitgesteld of extra kredieten worden aangetrokken. Bij de resterende 35% bedrijven is geen geld beschikbaar om ook maar iets af te lossen.

Ze komen meer dan 550.000 euro te kort om alles rond te kunnen zetten, wat dus drastische maatregelen vraagt. Bij de snijbloemenbedrijven zijn de resultaten iets minder ongunstig, maar toch zal een kwart van de bedrijven met een ernstig tekort kampen. Deze bedrijven zijn vrij zwaar gefinancierd. Bij de pot- en perkplantenbedrijven is de situatie het gunstigst, met 60% bedrijven met een positieve nettokasstroom. De bedrijven die daar in de problemen zitten, zijn vooral de wat kleinere bedrijven met een slechte rentabiliteit (83), mogelijk mede door een minder goed in de markt liggend productenpakket.

Ondernemers zelf zijn ook pessimistischer dan vorig jaar. In een enquête van LTO Glaskracht gaf twee derde van de glastuinders aan een negatief rendement te verwachten over boekjaar 2011, tegenover 47% vorig jaar. Die mening voert de bovenhand bij de glasgroentelers met 88%.

Mede ingegeven door de financiële bedrijfssituatie hebben de afgelopen jaren een groot aantal ondernemers besloten hun tuinbouwbedrijf al dan niet vrijwillig te verkopen. Als gevolg van de crisis in de glastuinbouw in 2011 heeft de Rabobank 55 mln. gereserveerd om verliezen op te vangen. De bank houdt rekening

met tuinders die failliet gaan. Uit cijfers van het CBS (www.cbs.nl) over de eerste drie kwartalen van 2011 blijkt dat er evenveel landbouwbedrijven failliet zijn gegaan als in dezelfde periode in 2010, 91 bedrijven. Twee derde (61) van de landbouwbedrijven die failliet zijn gegaan waren akker- en tuinbouwbedrijven. Hiervan was het merendeel te typeren als bedrijven die groenten, bloemen en/of champignons teelden. Geluiden uit de sector zijn dat het aantal bedrijven dat momenteel in de stille verkoop staat, stijgt. Eind september 2011 heeft een vrijwillige (internet)veiling plaatsgevonden van 7 glastuinbouwbedrijven, waarbij 5 bedrijven online zijn verkocht. Naar verwachting gaan de komende tijd nog meer glastuinbouwbedrijven in de verkoop (www.vakbladvoordebloemisterij.nl). Tuinders die de financiële mogelijkheden hebben om te investeren kunnen naast nieuwbouw dus momenteel ook prima terecht op de 'bestaande markt' al is er wel verschil in moderniteit tussen de te koop staande bedrijven.

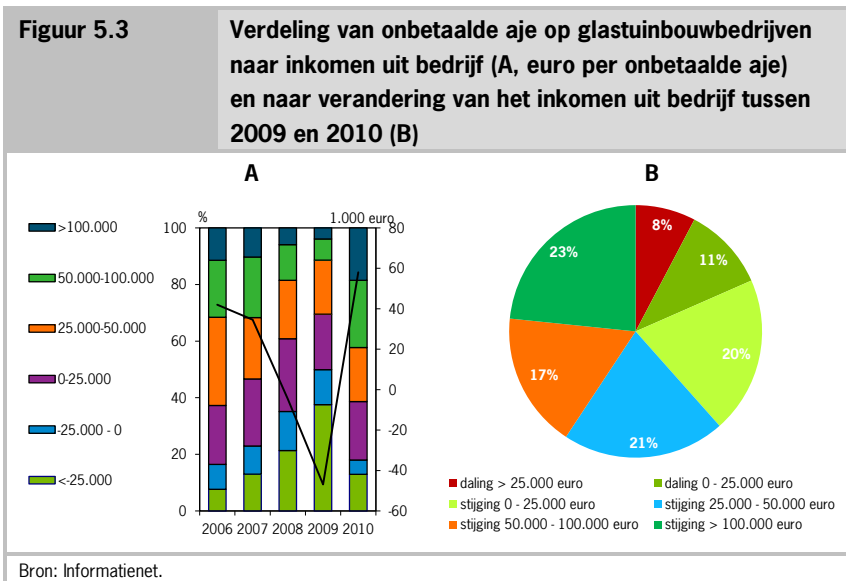
Ondanks het hierboven geschetste beeld ziet twee derde van de bedrijven de toekomst van het eigen bedrijf met vertrouwen tegemoet. Ongeveer 10%, waarvan het merendeel glasgroenteler is, wil investeren in bedrijfsuitbreiding. Dit blijkt uit de eerder genoemde LTO-enquête. Onder voorwaarde hoeft uitbreiding ook geen probleem te zijn, zo blijkt uit een recente LEI-studie over de toekomst van de Nederlandse agrosector (Berkhout et al., 2011). In deze studie wordt in de toekomst meer toegevoegde waarde en werkgelegenheid toegerekend aan onder andere de glastuinbouw. Uitdaging zoals het bedienen van nieuwe afzetmarkten, het beter inspelen op klantvragen en consumentenwensen en het verzilveren van duurzaamheids- en kwaliteitseisen voorwaarden zijn voor het welslagen hiervan. Een belangrijke te nemen hobbel bij alle genoemde thema's is, volgens dit rapport, dat er in de tuinbouwsector niet zonder meer een schakel is in de keten die de regie op deze punten zou kunnen voeren. Uit de genoemde LTO Glaskracht enquête geeft een ruime meerderheid van de glasgroentebedrijven echter te kennen tot een intensievere samenwerking, op het gebied van afzet, bereid te zijn.

Of de resultaten van 2011 tot structurele verandering leiden in de sector is de vraag. Indicaties dat de sector enigszins in beweging is, zijn er. Zo is er een samenwerkingsverband van telers onder de naam STAP opgericht, zijn er fusieplannen tussen Best Growers Benelux en VersDirect en heeft de overheid de tuinbouw tot Topsector uitgeroepen. De plannen moeten in 2012 zijn beslag krijgen. Of dit voor alle bedrijven genoeg is om het hoofd boven water te houden valt te betwijfelen.

5.5 Analyse resultaten 2010

Inkomensverschillen tussen bedrijven

De glastuinbouw kent een variëteit aan bedrijven. Meer traditionele familiebedrijven en grootschalige concerns onder leiding van meerdere ondernemers variërend in omvang en aantal vestigingen, telen gezamenlijk een groot assortiment gewassen. De kostenstructuur en de omvang en samenstelling van de opbrengsten kunnen hierdoor sterk van elkaar afwijken. Het al dan niet zelf produceren van elektriciteit voor eigen gebruik en of de verkoop, het sorteren en verpakken van producten, de keuze van het afzetkanaal en de wijze waarop is voorzien in de arbeidsbehoefte van het bedrijf bepalen mede de opbouw van kosten en opbrengsten en het uiteindelijke inkomen. De spreiding in het inkomen van de glastuinbouwbedrijven is weergegeven in figuur 5.3A.

Het gemiddelde inkomen van glastuinbouwbedrijven herstelde in 2010 sterk van het dramatische jaar 2009. Het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje kwam in 2010 uit op bijna 60.000 euro, het hoogste niveau van deze eeuw. Het aantal bedrijven met een negatief inkomen per onbetaalde aje daalde tot een kleine 20% en komt hiermee uit op het niveau van 2006. Dat de spreiding groot is blijkt onder meer uit het percentage bedrijven dat in 2010 een inkomen per onbetaalde aje van boven de 100.000 euro wist te behalen, bijna

20%. De glasgroenteteelt is de subsector met jaarlijks de grootste spreiding in inkomens uit bedrijf. Het kleinst zijn de inkomensspreidingen in de pot- en perkplantensector. De grote spreiding in de glasgroenteteelt wordt vooral veroorzaakt door grote fluctuaties in jaarlijkse opbrengstprijzen van groenten en het verschil in omvang en aandeel van energie-inkoop, -verkoop en -handel.

Uit figuur 5.3B blijkt dat op bedrijfsniveau de veranderingen in inkomenssituatie in 2010 ten opzichte van een jaar eerder groot zijn. Op bijna 20% van de bedrijven daalde het inkomen uit bedrijf ten opzichte van 2009, ondanks de gemiddelde sterke stijging van het inkomen. Bedrijven die het inkomen zagen dalen waren in belangrijke mate afkomstig uit de pot- en perkplantensector. Deze sector behaalde in 2009 als enige nog een positief inkomen uit bedrijf. De gemiddelde inkomensstijging in 2010 in deze sector was niet zo groot als in de groente- en snijbloemensector. De toename van het inkomen uit bedrijf was voor 40% van de glastuinbouwbedrijven meer dan 50.000 euro. Bijna een kwart van de bedrijven zag het inkomen uit bedrijf met meer dan 100.000 euro stijgen. In deze groep waren de groentebedrijven sterk vertegenwoordigd. Deze sector zag het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje tussen 2009 en 2010 met meer dan 200.000 euro toenemen, van -101.000 euro naar 112.000 euro.

Balans

De gemiddelde balanswaarde van glastuinbouwbedrijven nam in 2010 na de sterke daling in 2009 weer toe (tabel 5.14). Een verklaring voor de toename van het balanstotaal is het met ingang van 2010 laten vervallen van de bovengrens van de steekproefpopulatie. Hierdoor is een aantal grote glastuinbouwbedrijven toegetreden tot de steekproef waardoor de gemiddelde balanswaarde is toegenomen (zie bijlage 5 voor een verdere toelichting). De balanswaarde bedroeg in 2010 circa 3,2 mln. euro. Alle balansposten laten een stijging zien, ondanks de verdere waardedaling van glastuinbouwkavels. Langlopende leningen en ander vreemd vermogen namen meer toe dan het eigen vermogen, zodat de solvabiliteit met twee procentpunten verder daalde tot 38%. Het balanstotaal op grote bedrijven bedroeg op 31 december 2010 15,3 mln. euro. De solvabiliteit op grote bedrijven daalde gemiddeld, mede dankzij gerealiseerde besparingen in 2010, slechts met 1% tot 30%.

Tabel 5.14

Balans van glastuinbouwbedrijven, per einde boekjaar
(x 1.000 euro per bedrijf)

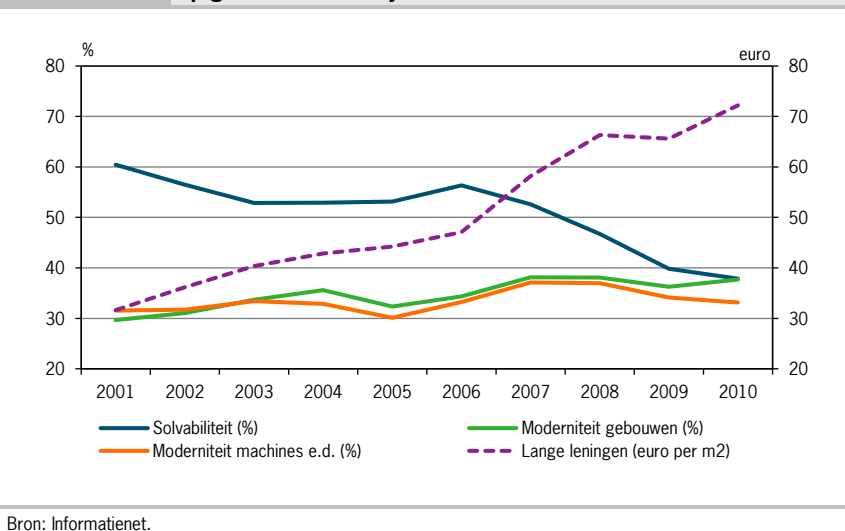
	2009	2010		
		totaal	klein a)	groot b)
Grond	810	990	170	4.450
Gebouwen en glasopstanden	360	510	30	2.710
Overige materiële vaste activa	850	1.060	240	4.460
Immateriële vaste activa c)	-	-	-	-
Overige activa	410	700	180	3.730
<i>Balanstotaal</i>	<i>2.430</i>	<i>3.260</i>	<i>620</i>	<i>15.350</i>
Eigen vermogen	970	1.240	520	4.610
Langlopende leningen	1.220	1.700	80	9.100
Ander vreemd vermogen	240	320	20	1.640
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>39,8</i>	<i>37,9</i>	<i>83,7</i>	<i>30,0</i>

a) Bedrijven <= 250 SO; b) Bedrijven >3000 SO; c) Onder andere productierechten
Bron: Informatienet.

De solvabiliteit van glastuinbouwbedrijven is de afgelopen tien jaar sterk gedaald van 61% naar 38% (figuur 5.4). De daling heeft zich voornamelijk voorgedaan vanaf 2006. De afname in solvabiliteit vanaf die periode wordt enerzijds verklaard door een waardedaling van glastuinbouwkavels. Vanaf 2008 zijn de prijzen van courante kavels (kavelbreedte >60 meter) gemiddeld met ruim een derde gedaald. Dit heeft gezorgd voor een negatieve herwaardering op de balans van bedrijven. Daarnaast is de afgelopen vier jaar het vreemd vermogen per m² gestegen van ruim 40 euro tot boven de 70 euro per m² kas. Vooral in 2007 en 2008 werd er flink geïnvesteerd waarvoor nieuwe leningen zijn aangekregen (zie ook figuur 5.4).

De ontwikkeling van de moderniteit van machines en installaties is de afgelopen tien jaar vrij constant rond de 32%. De moderniteit van de gebouwen laat in dezelfde periode, als gevolg van hoge investeringen in 2007 en 2008 een geleidelijke toename zien van 30% naar 37%.

Figuur 5.4   **Ontwikkeling van solvabiliteit, moderniteit en vreemd vermogen op glastuinbouwbedrijven**

Tabel 5.15 laat zien hoe groot de spreiding op glastuinbouwbedrijven is voor diverse kengetallen. Hieruit blijkt dat het gemiddeld inkomen per onbetaalde aje ruim 20.000 euro hoger ligt dan de mediaan (P50). De mediaan is de middelste waarneming van een kengetal waarbij dus de helft een hogere score en de helft een lagere score realiseren. Een gemiddelde score boven de mediaan duidt erop dat er een kleine groep bedrijven is die heel goed gepresteerd heeft. In 2009, een dramatisch inkomensjaar, is het tegenovergestelde beeld te zien. In dat jaar was het gemiddelde bijna 50.000 euro lager dan de mediaan. Dit betekent dat een vrij kleine groep bedrijven met erg lage inkomens het gemiddelde inkomen omlaag trok.

Tabel 5.15   **Uitkomst en spreiding van enkele kengetallen op glastuinbouwbedrijven a)**

	2009 gemid- deld	2010			
		gemid- deld	P20	P50 (mediaan)	P80
<i>Bedrijfsopzet</i>					
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	2,7	3,2	0,9	2,1	4,8
Standaardopbrengst (x 1.000 euro)	904	1.236	281	687	1.940
<i>Bedrijfsresultaten</i>					
Inkomen uit bedrijf (€ per onbet. aje)	-46.850	58.030	2.010	36.040	97.640
Rentabiliteit (%)	85	101	79	95	107
<i>Balans (per 31 december)</i>					
Solvabiliteit (%)	40	38	16	56	88
Moderniteit gebouwen (%)	36	38	12	21	41
Moderniteit werktuigen en installaties (%)	34	33	15	21	35
Langlopende leningen per m ² kas	66	72	10	42	79
a) P20, P50 en P80: de 20%, 50% en 80% waarneming.					
Bron: Informatienet.					

Een ander kengetal om inzage te geven in het bedrijfsresultaat is de rentabiliteit. De rentabiliteit is in 2010 sterk toegenomen ten opzichte van 2009. Hoewel het gemiddelde net boven de 100% ligt en uitzonderlijk goed is, blijft de mediaan hierbij 5 procentpunten achter op 96%. Het verschil in rentabiliteit tussen de 20% en 80% waarneming bedraagt 28 procentpunten. De glasgroentebedrijven zijn sterk vertegenwoordigd in de groep bedrijven met een rentabiliteit van boven de 107%. Terwijl de resultaten uit 2010 ervoor zorgen dat de groep bedrijven met een rentabiliteit van 79% en lager bestaat uit meer bedrijven met snijbloemen en pot- en perkplanten.

Twintig procent van de glastuinbouwbedrijven heeft een solvabiliteit van 88% en hoger. Deze bedrijven maken maar weinig gebruik van vreemd vermogen. Maar er is ook een groep van 20% bedrijven, met veel snijbloemenbedrijven, die veel hebben geleend en slechts over 16% of minder eigen vermogen beschikken. Dit ligt ruim onder de grens van 25% die banken meestal hanteren bij de beoordeling van nieuwe kredietaanvragen voor uitbreiding (of andere investeringen). De beroepsorganisatie van accountants NBA onderstreept het belang van een voldoende financiële buffer op het bedrijf. Zij schrijven in een Publieke Management Letter voor de glastuinbouwsector dat ondernemers de winst uit hun bedrijf niet direct moeten investeren in uitbreiding maar voldoende financiële

buffers moeten kweken. Dat is noodzakelijk om prijsschommelingen van producten op te kunnen vangen.

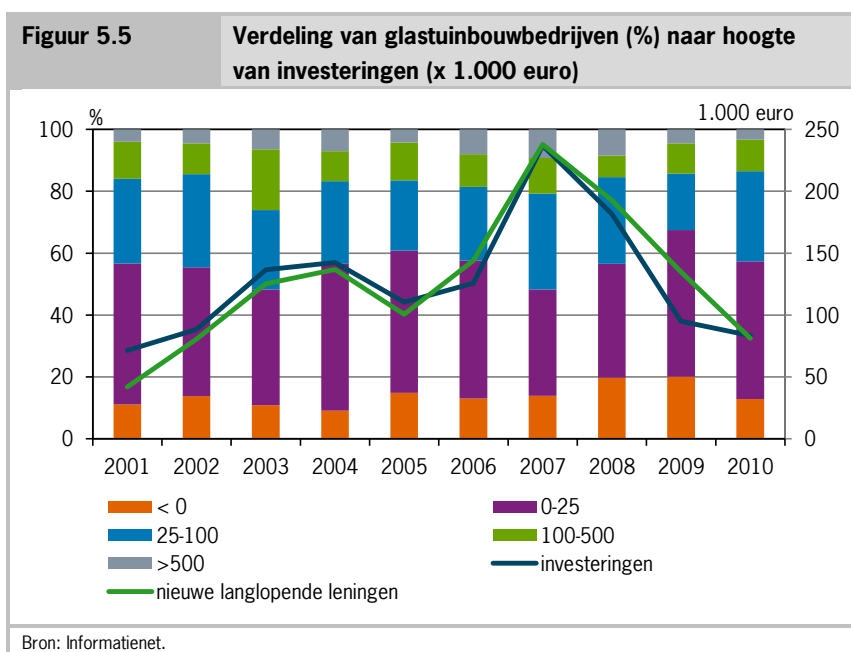
De gemiddelde moderniteit van de gebouwen en werktuigen en installaties verschilt weinig van elkaar (zie ook figuur 5.4). De spreiding in moderniteit is bij gebouwen echter groter dan bij werktuigen en installaties. De moderniteit van zowel gebouwen als installaties is binnen de sector het hoogst in de groenteteelt en het laagst bij de snijbloemen. Dit heeft te maken met de snellere schaalvergroting in de groenteteelt. Het verschil in langlopende schulden per m² kas tussen de 50% waarneming en het gemiddeld bedraagt 30 euro. Een groep van 20% van de bedrijven heeft een schuld van 10 euro of minder per m² kas, terwijl er aan de andere kant ook een even grote groep is die 80 euro of meer per m² kas hebben geleend. Binnen de sector is de spreiding in langlopende leningen per m² kas het grootst bij de pot- en perkplanten.

Investeringsen

De gemiddelde bruto-investeringen zijn in 2010 verder gedaald naar ruim 80.000 euro per bedrijf. Hiermee komt het investeringsniveau op dat van begin deze eeuw (figuur 5.5). Na het slechte jaar 2009 zijn investeringen voor een belangrijk deel gefinancierd met eigen middelen. Dit volgt op het strengere financieringsbeleid van banken die bij de beoordeling van nieuwe kredietaanvragen een hoger aandeel eigen vermogen als randvoorwaarden hanteren. Dit komt in figuur 5.5 ook tot uiting in de afname van het bedrag aan nieuwe langlopende leningen dat de bedrijven in 2010 hebben opgenomen. Het financieringsvolume in 2010 nam zowel in de glasgroente als sierteelt af, volgens cijfers van de Rabobank met respectievelijk 4% en 3%. Vooral grote bedrijven investeerden in 2010 fors minder. Als er werd geïnvesteerd dan was dat in machines en installaties en gebouwen en glasopstanden. Investeringsen in grond zijn te verwaarlozen.

Cijfers van de belangenvereniging voor kassenbouwers AVAG bevestigen het lage investeringsniveau in 2010. In 2010 werd slechts 91 ha aan kassen gebouwd. Hoewel er in het eerste halfjaar van 2011 meer hectares aan kassen werden gebouwd dan in heel 2010, 147 ha, is de AVAG bezorgd over de aanhoudend slechte situatie. Hierdoor zal het investeringsniveau in 2011 opnieuw achterblijven bij het langjarig gemiddelde. Bij een gemiddelde verwachte technische levensduur van kassen van 20 jaar zou ieder jaar ongeveer 500 ha moeten worden vervangen. Voor de komende jaren verwacht de AVAG dat de innovatie in de sector op een laag pitje komt te staan. In de jaren 2007 en 2008 werd nog respectievelijk 500 en 600 ha aan kassen gebouwd.

Uit een recente enquête onder tuinders van LTO Glaskracht blijkt dat in 2011/2012 door slechts 37% van de respondenten zal worden geïnvesteerd. Bij het merendeel gaat het om vervangingsinvesteringen. Van de respondenten geeft 10% aan een uitbreidingsinvestering te doen. Dit is vooral het geval in de glasgroentesector. De uitkomst van de Glastuinbouwscanner van AgriDirect geeft aan dat het percentage glastuinders met uitbreidings- of opvolgingsplannen is gedaald van 9,5 in 2010 naar 8,8 in 2011. De glasgroentetelers zijn ondanks de gevolgen van de EHEC-crisis met 11% uitbreidingsplannen positiever gestemd dan gemiddeld. Kwekers van pot- en perkplanten zijn het minst positief; slechts 5,5% wil uitbreiden. Aan de andere kant neemt het aantal potentiële stoppers of ondernemers die denken aan afbouwen in dezelfde periode toe met 0,5% toe naar 8,9% (www.agridirect.nl).

Opbouw opbrengsten naar subsectoren

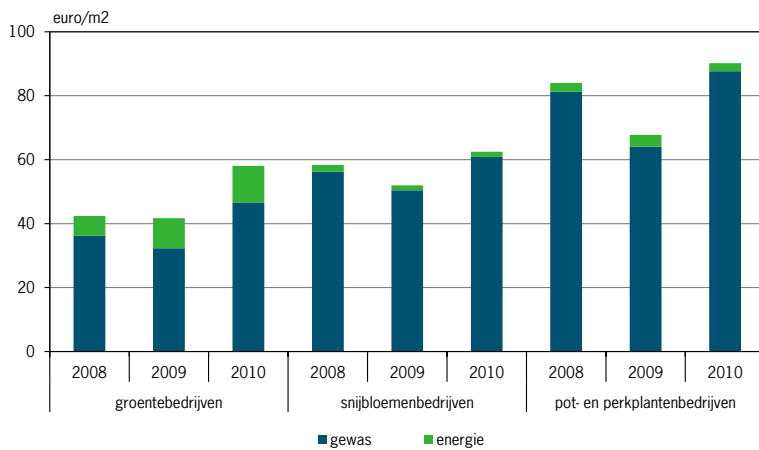
Glastuinbouwbedrijven kunnen naast opbrengsten uit gewas ook opbrengsten realiseren uit energiehandel (figuur 5.6). Energie opbrengsten bestaan uit in- en verkoop van energie. Bedrijven verhandelen met name elektriciteit, aardgas en (in zeer beperkte mate) ook CO₂ of warmte. Bij de handel in energie kan het gaan om fysieke leveringen en administratieve handel. Ondernemers proberen

aangekochte energie op een gunstig tijdstip te verkopen. Al naar gelang de behoefte in de teelt wordt er meer of minder energie voor de eigen teelt ingezet. Met name bij teelten die worden belicht of waar koeling nodig is, zal het eigen gebruik groter zijn. Het verschil in energiemanagement tussen de bedrijven is groot. Er zijn energie-intensieve en -extensieve bedrijven en bedrijven die actief energie verhandelen dan wel alleen energie inkopen. De spreiding in opbrengsten per m² tussen de jaren en tussen de verschillende sectoren in de glastuinbouw is groot. De bijdrage van energieopbrengsten aan de totale opbrengsten spelen hoofdzakelijk een rol op de glasgroentebedrijven. Dit komt omdat bij intensieve glasgroentebedrijven de warmtevraag relatief hoog is, hierdoor kunnen zij met wkk goed elektriciteit produceren. Dat in de sierteelt een groter deel van de eigen elektriciteitsproductie ingezet voor de teelt speelt ook een rol. In 2010 was in deze sector de opbrengst uit energie met gemiddeld 11 euro per m² goed voor 20% van de totale opbrengsten per m². Binnen de glasgroentebedrijven hadden de tomatenbedrijven in 2010 de hoogste energieopbrengsten, maar tegelijkertijd de hoogste energiekosten per m². De netto-energiekosten (kosten energie minus opbrengsten uit energieverkoop en handel) geven een genuanceerder beeld van de energiekosten op een bedrijf. De energieopbrengst zorgde er in 2009 voor dat de lage opbrengsten uit groente deels werd gecompenseerd. Zonder de opbrengsten uit energie was de inkomsterugval op glasgroentebedrijven toen groter geweest.

Het aandeel van energie in de totale opbrengsten op snijbloemen- en pot- en perkplantenbedrijven blijft gemiddeld beperkt tot 3% in 2010. Binnen beide subsectoren zijn het vooral de bedrijven met intensieve gewassen zoals roos en phalaenopsis die nog een opbrengst uit energie realiseren. Opvallend is dat het aandeel van de energieopbrengsten in 2010 in alle drie de subsectoren is gedaald ten opzichte van 2009. Op de groentebedrijven nam de absolute energieopbrengst nog wel toe met 2 euro per m², maar nam de opbrengst uit gewas met 15 euro per m² toe, waardoor het aandeel energie in de totale opbrengsten met 3% daalde.

Figuur 5.6

Opbouw van de opbrengsten op glastuinbouwbedrijven per subsector, periode 2008-2010

Bron: Informatienet.

6 Opengrondstuinbouw

Kernpunten

Slechte groenteprijzen door tegenvallende consumptie
Inkomen groentetelers sterk gedaald richting de nullijn
Prijsniveau van appels en peren daalt door ruime oogst
Inkomen fruittelers daalt tot matig niveau
Prijzen tulpen lager door overaanbod
Inkomen bollentelers zakt onder tienjarig gemiddelde
Areaal boomkwekerij weer toegenomen
Inkomen boomkwekers daalt licht tot gemiddeld niveau

6.1 Actuele ontwikkelingen 2011

Deze paragraaf bevat een verkenning van de rentabiliteits- en inkomensontwikkelingen van de opengrondstuinbouw, bestaande uit de volgende sectoren: opengrondsgroenteteelt, bloembollenteelt, fruitteelt en boomteelt. Aangezien een groot gedeelte van de afzet en daarmee de prijsvorming van de producten van de opengrondstuinbouw nog moet plaatsvinden, is deze verkenning meer kwalitatief van aard. De uitkomsten zijn hierdoor omgeven met een grote onzekerheidsmarge. Per sector zijn de belangrijkste ontwikkelingen beschreven en de consequenties daarvan voor de opbrengsten-kostenverhouding en het inkomen uit bedrijf bepaald.

6.1.1 Opengrondsgroentebedrijven

Structuur

Het aantal opengrondsgroentebedrijven bleef in 2011 gelijk met 1.030 bedrijven (tabel 6.1). Deze bedrijven produceren hoofdzakelijk voor de Nederlandse versmarkt en telen intensieve gewassen zoals aardbeien, asperges, diverse koolsoorten, prei, sla en witlof. Het areaal opengrondsgroenten is in 2011 met 1,2% licht gestegen tot 24.270 ha. Hiervan is bijna 60% in handen van gespecialiseerde bedrijven, die gemiddeld 14 ha opengrondsgroenten telen. Bij de gewassen asperge, broccoli en witte kool is er een uitbreiding van het areaal met meer dan 5%. Daarentegen is het teeltoppervlak bloemkool en witlofwortelen met 4% gekrompen. Overigens zijn sinds 2000 de arealen aardbeien en sla met 80% en

het areaal broccoli met zelfs 145% gegroeid! Echter de arealen spruitkool en witlof zijn in die periode met 40% verminderd.

Tabel 6.1		Ontwikkeling areaal (ha) en aantal opengrondsgroente-bedrijven				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)	
Bedrijven met opengrondsgroenten	5.000	2.930	2.830	2.820	-0,4	
vv. opengrondsgroente-bedrijven	1.690	1.070	1.030	1.030	+0,1	
Idem, in % van totaal	34	37	36	37		
Areaal						
Opengrondsgroenten a)	20.040	24.100	23.990	24.270	+1,2	
vv. aardbei	1.750	3.060	3.110	3.210	+3,2	
asperge	2.080	2.620	2.690	2.920	+8,5	
bloemkool	2.160	2.400	2.370	2.270	-4,3	
broccoli	850	1.980	1.970	2.080	+5,8	
prei	3.180	2.930	2.840	2.750	-3,3	
sla	1.090	1.960	1.910	1.940	+1,3	
sluitkool	2.540	2.790	2.750	2.770	+0,8	
spruitkool	4.830	3.000	2.950	2.920	-1,1	
Witloftrek b)	3.090	2.060	1.970	1.900	-3,6	
Areaal groenten op gespecialiseerde bedrijven	.	14.320	13.780	14.220	+3,3	
Idem, in % van totaal	.	59	57	57		
a) Met ingang van 2006 worden alle akkerbouwmatige groenten tot de akkerbouw gerekend (zie tabel 4.1); b) De oppervlakte witlofwortelen geteeld in het vorige teeltseizoen, waarvan in het huidige seizoen witlof wordt getrokken. Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.						

Opbrengsten en kosten

Het teeltseizoen 2011 kwam door het warme voorjaar bijna twee weken vroeger op gang dan normaal. Wel moesten vanwege het droge en zonnige weer de gewassen veelvuldig worden beregend om de groei erin te houden en opbrengstderiving en kwaliteitsverlies te voorkomen. In tegenstelling tot in andere landen in Noordwest-Europa zijn in Nederland de mogelijkheden voor beregening volop aanwezig, wat de concurrentiepositie op de markt versterkt. De zomer was echter relatief koel, waardoor de groei weer enigszins werd geremd en de oogst met een week werd vertraagd. In de tweede helft van juli was er bovendien overvloedige neerslag. Vooral in Noord-Holland werden diverse percelen getrof-

fen door waterschade en werden de laatste plantingen met enkele weken vertraagd. Het najaar was tot eind november mooi en droog en de oogst verliep in die periode dan ook voorspoedig.

De productie van *aardbeien* uit de vollegrond kwam al eind mei goed op gang. Door de tegenvallende oogst in Engeland als gevolg van de droogte, kwam er in juni onverwacht veel vraag uit dat land. De prijzen in die periode waren daardoor prima. De koele en natte zomer zorgde voor enige vertraging in de productie en hier en daar een suboptimale kwaliteit. Bovendien zakten in juli en augustus de prijzen in als gevolg van een mindere consumentenvraag naar de zomer-koninkjes vanwege het tegenvallende zomerweer. Over het gehele verkoopseizoen was de productie van aardbeien per hectare hoger dan in 2010 tegen een gemiddeld lagere prijs.

Ook de oogst van *asperges* kwam vroeg op gang en de opbrengst was fors door de hoge temperaturen. De versheid en kleur van het product leden echter wel enigszins onder het warme en droge weer. Door de grote aanvoer stonden de prijzen onder druk. Gemiddeld was de productie per hectare beduidend hoger en middenprijs lager dan in 2010.

Bij *bloemkool* en *broccoli* bleef de productie per hectare achter door de koele zomer en enige waterschade. De overvloedige neerslag zorgde ook voor vertraging bij de laatste plantingen en een onregelmatige stand van het gewas bij de oogst. Ondanks het natte weer in de zomer was de productkwaliteit van beide gewassen wel goed. Het beeld van de prijsontwikkeling is wisselvallig. De prijsvorming wordt grotendeels bepaald door de buitenlandse vraag. Deze vraag was relatief groot in het voor- en najaar met bijbehorende goede prijzen, maar bleef enigszins achter in de zomermaanden. Naar verwachting is het resultaat per saldo beter dan in 2010.

De productie per ha en kwaliteit van *ijsbergsla* waren redelijk tot goed, ondanks het extreme weer tijdens het seizoen. Door de EHEC-crisis is de consumptie van bladgewassen in alle marktsegmenten echter met 30-40% gedaald. Dat heeft gezorgd voor een forse prijsdaling en een groter areaal dat niet is geoogst vanwege de lage prijs.

Het areaal *prei* is dit jaar wederom gekrompen. Echter, de productie is per hectare iets hoger dan in 2010 en de productkwaliteit is goed. Tot nog toe (eind november 2011) zijn de prijzen beduidend lager dan in het voorgaande seizoen.

De teelt van de *witlofwortelen* op het veld was matig door het koele en natte weer in de zomermaanden en er moest regelmatig stikstof worden bijbemest. De kwaliteit kan een beperkende factor vormen voor de trek in het volgende jaar. De *witloftrek* is eveneens matig verlopen met een lagere opbrengst dan in 2010. De slechte kwaliteit van de wortelen uit het vorige jaar heeft geleid tot

groter verbruik van deze wortelen en meer arbeid. De witlofprijs is fors lager dan vorig jaar en ligt de afgelopen jaren structureel onder de kostprijs.

Het seizoen van de wintergroenten komt op het moment van deze raming net op gang. Een gedegen inschatting is daardoor nog niet mogelijk. Door het zachte herfstweer staat het hoofd van de consumenten nog niet naar de echte wintergroenten en blijven de prijzen vooralsnog enigszins achter.

De aanvoer van *spruiten* is redelijk constant, ondanks enkele gaten in het plantschema door het droge weer in het voorjaar. Wel moest in de herfst een aantal rassen wegens kwaliteitsverlies vervroegd worden geoogst. Ten aanzien van de productie per hectare wordt een normaal seizoen verwacht. De prijzen liggen tot nog toe (eind november 2011) op een lager niveau dan in 2010.

Het oogstseizoen van de *sluitkool* verloopt tot dusver onder ideale weersomstandigheden. Rekening houdend met de waterschade in Noord-Holland is de productie per hectare gemiddeld genomen normaal en de kwaliteit is goed. De prijs is grotendeels afhankelijk van de vraag uit Oost-Europa en daar is de productie hoog uitgevallen. Momenteel liggen de prijzen van rode en witte kool nog op een acceptabel niveau, maar wel lager dan in het voorgaande seizoen.

Het algemene beeld voor 2011 is, dat het - in tegenstelling tot 2010 - een slecht jaar is voor de opengrondsgroenten. De productie per hectare is weliswaar slechts iets lager dan in 2010, maar de prijzen zijn beduidend lager door een tegenvallende consumptie. Deze achterblijvende vraag wordt onder andere veroorzaakt door de EHEC-crisis en omdat het seizoensgebonden aanbod van de groenten niet goed aansloot bij de weersomstandigheden op dat moment. Alles met al zijn de prijzen van opengrondsgroenten met circa 10% gedaald. Het gemiddelde kostenniveau kwam naar verwachting in 2011 bijna 2% hoger uit. Vooral de kosten van kunstmest zijn relatief sterk gestegen.

Resultaat en inkomen

De slechte prijsvorming maakt dat de opengrondsgroentebedrijven qua bedrijfsresultaten weer zijn teruggevallen naar het niveau van 2009. De rentabiliteit daalt fors naar tussen de 80 en 85% (tabel 6.2). Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje komt net boven de nullijn uit.

Tabel 6.2	Resultaten en inkomens van opengrondsgroentebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011 (r)
Aantal bedrijven	910	880	880
Oppervlakte cultuurgrond	23,7	22,1	22,1
Aantal onbetaalde aje	1,9	1,6	1,6
<i>Opbrengsten</i>	347	369	330
Betaalde kosten en afschrijvingen	324	313	323
Inkomen uit bedrijf	26	57	9
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	14	36	6
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	82	94	82
Bron: Informatienet.			

6.1.2 Fruitbedrijven

Structuur

Het areaal appel is in 2011 met bijna 5% gedaald (tabel 6.3). Het areaal peer, dat verder toenam, is bijna gelijk aan het appelareaal. In 2000 was het areaal peer nog slechts de helft van het areaal appel. Daarnaast is er in Nederland nog 1.500 ha aan klein fruit, hierbinnen vormen blauwe en zwarte bessen de grootste gewassen. Het areaal klein fruit is de laatste jaren telkens wat gegroeid. Het aantal gespecialiseerd fruitbedrijven nam minder sterk af dan het aantal bedrijven met fruit. De gespecialiseerde bedrijven gebruiken 86% van het totale fruitareaal met een gemiddelde omvang van bijna 10 ha.

Opbrengsten en kosten

De productie van appels is in Nederland sterk toegenomen ten opzichte van 2010. De productie liep op tot bijna 50 ton per ha waardoor er 418.000 ton appels geoogst beschikbaar is. De perenproductie was met 310.000 ton hoger dan vorig jaar (9%). Op Europees niveau is er ook een lichte stijging van zowel de appel- als perenproductie. De geproduceerde hoeveelheid appels en peren in ons land is ongeveer gelijk aan de productie van 2009. Een positief punt is dat de voorraden van oogst 2010 allemaal op zijn. De voorraden op 1 november is voor appel ongeveer gelijk aan de voorraad in 2009, de perenvoorraad is een kleine 10% groter dan destijds. Door de hogere productie dan in 2010 zijn de voorraden uiteraard groter dan vorig jaar. Rusland oogstte zelf veel Jonagold en ook Polen heeft een grote appeloogst, die deels bestemd is voor de Russische markt. De vraag vanuit Rusland zal daarom achterblijven op andere jaren. Door

noodweer is in België een flink deel van de oogst verloren gegaan. Vlak voor de oogst liepen vruchten hagelschade op of werden van de boom geblazen. Al met al zijn de vooruitzichten voor de prijzen van appels en peren door de hoge productie in Nederland en Europa voor de Nederlandse teler matig. Door hogere kosten voor het plukken van fruit en prijsstijgingen van onder andere pacht en brandstoffen, nemen de kosten met 6% toe.

Tabel 6.3 Ontwikkeling areaal (ha) en aantal fruitbedrijven					
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)
Bedrijven met fruit	3.430	2.690	2.650	2.570	-2,8
vv. fruitbedrijven	2.340	1.690	1.700	1.680	-0,9
Idem, in % van totaal	68	63	64	65	
Areaal					
Fruit	20.600	19.660	19.480	19.230	-1,3
vv. appel	12.830	9.130	8.680	8.270	-4,8
peer	6.020	7.800	7.990	8.200	2,6
Areaal fruit op gespecialiseerde bedrijven	17.530	16.590	16.690	16.460	-1,4
Idem, in % van totaal	85	84	86	86	

Bron: CBS-Landbouwteiling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Resultaat en inkomen

De verwachtingen voor het lopende verkoopseizoen zijn minder goed dan vorig jaar. Door de ruime oogst, daalt het prijsniveau van zowel appels als peren. De gemiddelde geldelijke opbrengsten per bedrijf worden op ruim 1% lager niveau geraamd dan vorig seizoen (tabel 6.4). Hierdoor zal er naar verwachting een matig inkomen uit bedrijf gerealiseerd kunnen worden. De verwachting is dat het resultaat wel beter zal zijn dan in 2009. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje wordt geraamd op circa 20.000 euro. De berekende kosten nemen naar verwachting licht toe, zodat de rentabiliteit daalt tot 85%.

Tabel 6.4	Resultaten en inkomens van fruitbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011 (r)
Aantal bedrijven	1.310	1.480	1.465
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	15,0	12,9	12,9
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,3	1,3
Opbrengsten	277	272	268
Betaalde kosten en afschrijvingen	263	227	243
Inkomen uit bedrijf	14	43	24
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	10	35	19
Opbrengst per € 100 kosten	80	90	85
Bron: Informatienet.			

6.1.3 Bloembollenbedrijven

Structuur

In 2011 is het aantal bedrijven met bloembollen slechts met 1,5% afgenomen (tabel 6.5). Het aantal gespecialiseerde bloembollenbedrijven is met 5% echter beduidend fors gedaald, na een overigens nog sterkere afname in 2010. Het areaal bloembollen is daarentegen in 2011 met ruim 3% gestegen tot 24.130 ha, mede als gevolg van de goede bedrijfsresultaten in 2010. Na de lichte krimp in het voorgaande jaar is het areaal van het belangrijkste gewas tulp nu weer met 4% uitgebreid. Het tweede gewas lelie laat evenals vorig jaar een grote stijging van het areaal zien met ruim 8%. Anno 2011 is nog steeds ruim twee derde van het areaal bloembollen in handen van gespecialiseerde bedrijven, die nu gemiddeld 23 ha bloembollen telen.

Opbrengsten en kosten

Het groeiseizoen van de voorjaarsbloeiers als tulp, narcis, hyacint en krokus kende door het warme voorjaar een vroege start. April en mei waren echter uitzonderlijk droog en zonnig en het gewas moest veelvuldig worden beregend om opbrengstderving te voorkomen. Tot half juli lag de oogst op schema, maar werd daarna enkele weken vertraagd door de overvloedige neerslag. In het algemeen was de opbrengst normaal, maar naar schatting wel 5-10% minder dan in de twee voorgaande topjaren. In de bewaring waren er nauwelijks problemen met galmijt, zuur of snot. Deze plagen en ziekten lijken door structurele maatregelen in de teelt beter onder controle.

Tabel 6.5		Ontwikkeling areaal (ha) en aantal bloembollenbedrijven				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)	
Bedrijven met bloembollen	2.710	1.800	1.690	1.660	-1,5	
ww. bloembollenbedrijven	1.200	850	760	720	-4,9	
Idem, in % van totaal	44	47	45	43		
Areaal						
Bloembollen	22.510	23.560	23.350	24.130	+3,3	
ww. tulp	9.700	11.730	11.400	11.860	+4,1	
lelie	5.070	4.270	4.680	5.080	+8,5	
Areaal bollen op gespecialiseerde bedrijven	15.850	16.560	15.940	16.400	+2,9	
Idem, in % van totaal	70	70	68	68		

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

De zomerbloeiërs als lelie en gladiool werden onder uitstekende omstandigheden geplant en het daaropvolgende warme weer zorgde voor een snelle opkomst en gewasontwikkeling. Begin mei was er in het noordoosten van het land echter wel enige schade door nachtvorst in de lilies. Bovendien moest in de koude en natte zomer vaker worden gespoten tegen de vuurschimmel. Daarentegen zorgde het mooie en droge weer in het najaar voor een voorspoedige oogst en prima productkwaliteit. De opbrengstverwachting voor de zomerbloeiërs is gemiddeld tot goed. De gladiolen zijn beter gegroeid dan vorig jaar.

Het handelsseizoen 2010-2011 liet een zeer wisselend beeld zien. Bij het belangrijkste product tulp begon de voorverkoop op een matig niveau, maar werden de bollenprijzen in de winter geleidelijk hoger door de goede bloemenprijzen. Na half maart was het echter gedaan, waardoor de middenprijs van de broeitulpen op de veiling bijna 5% lager uitkwam dan in het voorgaande jaar. Ook is de export van tulpenbollen gekrompen, doordat de vraag van de buitenlandse broeiërs door financieringsproblemen ongeveer 10% lager is. Zij ondervinden de concurrentie van goedkope bloemen uit Nederland. Ondanks het kleinere aanbod van tulpenbollen zijn de prijzen gemiddeld ongeveer 5% lager dan vorig jaar en daarmee alles behalve kostendekkend. Een verdere krimp van het areaal lijkt noodzakelijk, met name in het incurante assortiment. Gelukkig is de prijsvorming bij de meeste overige voorjaarsbloeiërs beter. Bij narcis is er een evenwichtige markt met goede prijzen. Hyacinten laten na vijf slechte jaren eindelijk een lichte stijging zien en krokussen zijn gewoon fors aan de prijs.

Het verkoopseizoen van de zomerbloeiërs is nog maar net begonnen. Bij lelie blijven de prijzen ondanks de forse uitbreiding van het areaal naar verwachting vergelijkbaar goed als in 2010. Door de schaarste in het voorgaande seizoen is het prijsniveau van gladiolen, ondanks de uitbreiding van het areaal en de gestegen opbrengst, nu ongeveer 10% hoger.

De algemene tendens is dat de markt voor de droogverkoop nog steeds krimpt. Daardoor wint de combinatie van teelt met broeierij van eigen bollen bij alle bloembolgewassen aan belang.

In 2011 zullen de financiële opbrengsten gemiddeld over alle bloembollenbedrijven naar schatting met ongeveer 6% dalen, voornamelijk als gevolg van de kleinere oogst. Daarentegen zullen de kosten op deze bedrijven met 1,5% stijgen. Vooral meststoffen zijn bovengemiddeld in prijs toegenomen.

Bij de overstap naar de NSO-typering in 2010 is de steekproefpopulatie aangepast, waarbij onder andere de bovengrens aan de bedrijfsomvang van 2.000 ege is komen te vervallen (zie bijlage 5). Hierdoor is op de bloembollenbedrijven het absolute niveau van de totale opbrengsten en kosten met ingang van 2010 naar schatting ongeveer 12% hoger geworden.

Resultaat en inkomen

Na het financieel uitstekende jaar 2010 is er dit jaar een vrij sterke terugval. De rentabiliteit daalt volgens verwachting in 2011 naar gemiddeld ongeveer 95% (tabel 6.6). Het inkomen uit bedrijf wordt geschat op minder dan 20.000 euro per onbetaalde aje. Dit is lager dan het meerjarige gemiddelde inkomen over de periode 2001-2010.

Tabel 6.6	Resultaten en inkomens van bloembollenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011 (r)
Aantal bedrijven	740	650	650
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	26,7	25,8	25,8
Aantal onbetaalde aje	1,6	1,4	1,4
<i>Opbrengsten</i>	592	769	724
Betaalde kosten en afschrijvingen	551	682	700
Inkomen uit bedrijf	41	99	25
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	26	70	18
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	92	102	95
Bron: Informatienet.			

6.1.4 Boomkwekerijbedrijven

Structuur

Het aantal bedrijven in de boomkwekerij laat net als in eerdere jaren een lichte daling zien. Het daalde in 2011 met 3,2% ten opzichte van 2010 (tabel 6.7). Vooral het aantal niet-gespecialiseerde bedrijven daalde. Er zijn 2.660 gespecialiseerde bedrijven in 2011 met een gemiddelde oppervlakte van 5,2 ha. Ten opzichte van het jaar 2010 is het totale areaal van de boomkwekerijbedrijven met circa 1,4% toegenomen. Vanaf 2000 is de stijging met ongeveer 40% erg hoog geweest. Het areaal van de gewasgroepen bos- en haagplantsoen en laan- en parkbomen laat een daling zien ten opzichte van 2010. Onveranderd is het areaal sierconiferen. Er is een stijging van de gewasgroepen vaste planten en vruchtbomen.

Tabel 6.7		Ontwikkeling areaal (ha) en aantal boomkwekerijbedrijven				
	2000	2009	2010	2011	Mutatie (%)	
Bedrijven met boomkwekerij	4.150	3.230	3.120	3.020	-3,2	
ww. boomkwekerijbedrijven	3.310	2.770	2.680	2.660	-0,5	
Idem, in % van totaal	80	86	86	88		
Areaal						
Boomkwekerij	11.430	15.840	15.620	15.840	+1,4	
ww. op gespecialiseerde bedrijven	9.930	14.170	13.670	13.990	+2,4	
Idem, in % van totaal	87	89	88	88		

Bron: CBS-Landbouwteiling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Opbrengsten en kosten

De geraamde opbrengsten over 2011 zijn ten opzichte van 2010 licht toegenomen. De start van het jaar kenmerkte zich door een snel einde van het winterweer met temperaturen iets boven het langjarig gemiddelde. Hierdoor is het verkoopseizoen snel op gang gekomen. Ook zijn door minder vorstschade de gewassen gemiddeld beter uit de winter gekomen dan in 2010. De warme, zonnige tweede helft van het voorjaar had een positief effect op de verkoop, echter het grote aanbod heeft geen goed effect gehad op de prijzen en hiermee op de financiële opbrengsten. Begin van de zomer dreigde er een tekort aan beschikbaar water, maar dit werd net op tijd gekeerd door het regenachtige weer. Het relatief slechte zomerweer in Noordwest-Europa heeft de verkoop in het zomerseizoen doen uitgaan als een nachtkars. De goede start van het jaar en een mogelijk plafond in de markt kunnen hier aan hebben bijgedragen.

De specifieke ontwikkelingen in een aantal gewasgroepen geven het volgende beeld:

- De teelt van bos- en haagplantsoen kreeg, net als de laan- en parkboomteelt, nog meer dan in 2010 te maken met de bezuinigingen bij de afnemers van de institutionele markt. Al vielen de resultaten in het najaar minder tegen dan die van het voorjaar en de zomer.
- De sierteelt (onder andere buxus en conifeer) heeft na een goed voorseizoen in de zomer iets te lijden gehad van het zomerweer (storm en regen) en matige afzet via bouw- en supermarkten. Consumenten zijn terughoudend in hun bestedingen, door negatieve geluiden over de economie.
- In de rozenteelt waren de resultaten van de bedrijven met potproducten beter dan die van de volle grond. Die laatste groep heeft vooral last van buitenlandse concurrentie (Oost Europa).
- Vruchtboombedrijven hebben te lijden gehad van het strenge winterweer aan het eind van 2010. Dit had echter wel een licht prijsopdrijvend effect.
- De sterker geworden positie van munteenheden in landen buiten de Eurozone (Zwitserland, Scandinavische landen, Verenigd Koninkrijk) is een van de redenen dat de handel naar deze landen licht is toegenomen. Ondanks dat de Britse markt een voorkeur voor lokaal product houdt, was er een stijging van de export naar het Verenigd Koninkrijk en Ierland. Dit komt voornamelijk door effecten van de winter op de Britse productie. Deze stijgingen hebben de flinke daling van bijna 10% in de exportrichting Duitsland niet kunnen compenseren. De tegenvallende export naar Duitsland kwam vooral door de teruglopende vraag als gevolg van de economische situatie en vooruitzichten. Tot in september liep de totale export met ruim 1% achter op 2010. De per saldo iets teruggelopen export en de moeizame institutionele markt konden niet volledig worden gecompenseerd door de redelijk goede afzet in de consumentmarkt.

Kosten zijn gemaakt om extra controles uit te voeren op fytosanitair vlak. Er is blijvende aandacht voor de Oost-Aziatische boktor en de *Xanthomonas* bacterie. De sector houdt via de Naktuinbouw extra controles om afnemers gezonde planten te garanderen.

Resultaat en inkomen

Voor het gemiddelde inkomen van ondernemers in de boomkwekerij in 2011 wordt een lichte daling, met ongeveer 1%, geraamd. De gemiddelde opbrengsten op de boomkwekerij zijn in 2011 met bijna 4% gestegen. Omdat, door het goede voorjaarsweer, de productie hoog was, stonden over de hele linie

prijzen wel onder druk. Per saldo heeft het productievolume de lagere prijzen iets kunnen compenseren.

Bedrijven blijven echter te maken hebben met stijgende kosten; de meest ingrijpende kostenstijgingen in 2011 zijn de betaalde rente en (in mindere mate) arbeid. De door financiers berekende rente stijgt door de kritische plan- en financieringsbeoordelingen en de internationale economische vooruitzichten. Arbeidskosten stijgen vooral autonoom en ook als gevolg van krapte op de markt van personeel. De kosten stegen in 2011 met ruim 4,5%.

Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje wordt geraamd op circa 40.000 euro. De opbrengsten per 100 euro-kosten blijven met 95% globaal gelijk (zie tabel 6.8). Kijkend naar de afname van het aantal bedrijven en de toename van het areaal per bedrijf (zie tabel 6.7), betekent dit dat naast het inkomen per bedrijf ook het resultaat per hectare afneemt. Het jaar 2011 gaat voor de boomkwekerij daarmee gemiddeld als matig in de boeken.

Tabel 6.8	Resultaten en inkomens van boomkwekerijbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2009	2010	2011 (r)
Aantal bedrijven	2.470	2.450	2.440
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	6,04	7,74	7,90
Aantal onbetaalde aje	1,58	1,63	1,61
Opbrengsten	446	440	456
Betaalde kosten en afschrijvingen	373	372	389
Inkomen uit bedrijf	73	68	67
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	46	42	41
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	97	95	95

Bron: Informatienet.

In de boomkwekerijsector zijn er bedrijven die in hun continuïteit bedreigd worden, terwijl er ook bedrijven zijn met zeer goede resultaten (zie ook figuur 6.2). Deze trend van grotere onderlinge verschillen is steeds duidelijker. De bedrijven die het heel zwaar hebben, zijn vooral kleine bedrijven met een traditioneel aanbod en bedrijven die recentelijk sterk gegroeid zijn (en hoge financieringslasten dragen). Bedrijven die het goed doen, kenmerken zich door geleidelijke groei en aansluiting bij hun markt. Dit verschijnsel is iets van de gehele boomkwekerijsector; het komt voor bij alle gewasgroepen. De onderlinge verschillen komen onder andere naar voren op het vlak van de investeringen. Over de sector bekeken zijn de bedrijven behoudend door het gebrek aan eigen

middelen en zijn financiers terughoudend. Als er in 2011 geïnvesteerd werd, was dit vooral in de groep van de bedrijven met sterk positieve bedrijfsresultaten.

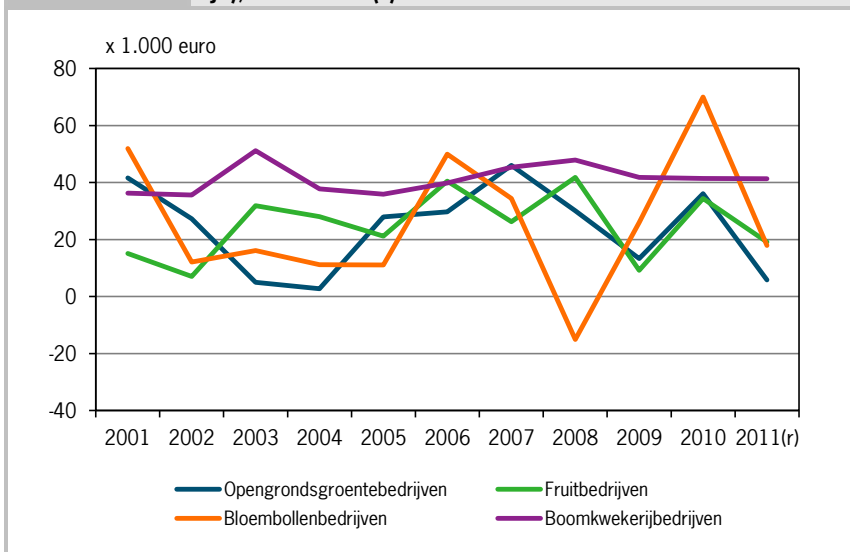
6.1.5 Totaal opengrondstuinbouw

Inkomensontwikkeling

De lange termijnontwikkeling van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje van opengrondstuinbouwbedrijven is weergegeven in figuur 6.1. De inkomensramingen voor 2011 laten voor alle sectoren een daling zien. In de boomkwekerij is de teruggang in inkomen beperkt. Opvallend is het stabiele gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje in deze sector, rond de 40.000 euro. De bloembollenbedrijven zien na het goede jaar 2010 hun inkomen wegzakken tot onder het 10-jarige gemiddelde. Ook de fruittelers zien hun inkomen na een redelijk 2010 dalen tot onder het langjarige gemiddelde. Op de opengrondsgroentebedrijven daalt het inkomen in 2011 richting de nullijn en komt hiermee op het niveau van 2003 en 2004, de slechtste inkomensjaren van deze eeuw.

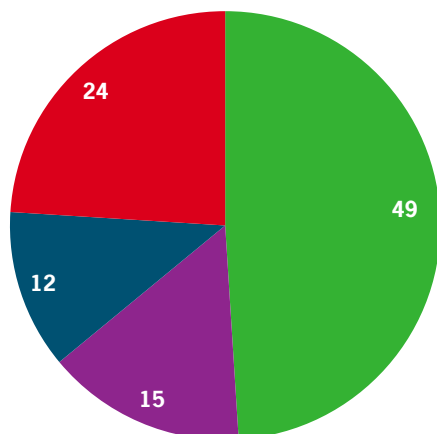
Figuur 6.1

Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van opengrondstuinbouwbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje), 2001-2011(r)

Liquiditeitsproblemen bij 20% bedrijven

Met behulp van het Financieel-Economisch Simulatiemodel (FES) zijn de individuele bedrijven uit het Informatienet van 2010 doorgerekend om te bepalen in hoeverre ze in 2011 te maken zouden hebben met liquiditeitsproblemen (zie voor methoden en uitgangspunten bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in vier categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. In 2010 was bij driekwart van deze bedrijven de brutokasstroom positief: daar was geld beschikbaar om aan aflossingen te besteden. In 2011 is dat bij slechts twee van de drie bedrijven het geval. Voor 2011 wordt voorzien dat zonder aanpassingen aan het uitgavenpatroon bij de helft van de bedrijven de ontvangsten voldoende zullen zijn om alle aflossingsverplichtingen na te komen: de nettokasstroom is dan positief (figuur 6.2). De aflossingsverplichtingen zijn voor deze bedrijven gesteld op 8% van de waarde van de langlopende leningen. Bij de overige bedrijven zal een tekort ontstaan, dat op één of andere manier opgevangen moet worden. Bij een deel (15%) van die bedrijven zal dat redelijk eenvoudig kunnen door te besparen op de uitgaven, het inzetten van eigen liquide middelen (zoals spaargeld) of de aflossingen tot minimaal de helft te beperken. Voor 12% van de bedrijven zal dat niet toereikend zijn en moet meer dan de helft van die aflossingen worden uitgesteld of extra kredieten worden aangetrokken. Het resterende kwart van de bedrijven zal grotere aanpassingen moeten doen. Die bedrijven hebben een nettokasstroom van ruim 100.000 euro negatief en een rentabiliteit van 73%. De bedrijven zijn iets kleiner dan gemiddeld en zijn iets zwaarder gefinancierd dan gemiddeld. Ze hebben vooral te maken met teleurstellende opbrengsten. Gemiddeld zouden de opbrengsten van deze bedrijven 30% hoger moeten zijn om een positieve nettokasstroom te behalen. Vooral de bloembollen- en boomkwekerijbedrijven zijn wat zwaarder in deze groep vertegenwoordigd dan fruit- en groentebedrijven. Toch zijn er ook wel bedrijven in die typen die wel goed scoren.

Figuur 6.2**Verdeling van opengrondstuinbouwbedrijven (%) naar liquiditeitspositie in 2011**

- positieve nettokasstroom
- negatieve nettokasstroom, op te vangen uit liquiditeiten of halvering aflossingen
- negatieve nettokasstroom, uitstel van meer dan de helft van de aflossingen
- negatieve nettokasstroom, grotere aanpassingen nodig

Bron: Informatienet; bewerking LEI (FES-model).

6.2 Analyse resultaten 2010

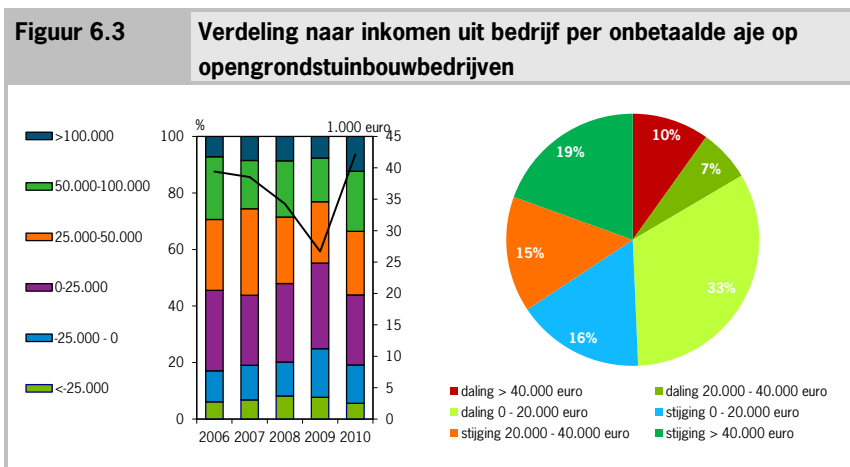
Inkomensverschillen tussen bedrijven

De opengrondstuinbouw kent een aantal subsectoren en type bedrijven (zie paragraaf 6.1). De kostenstructuur en de omvang en samenstelling van de opbrengsten wijken hierdoor sterk van elkaar af. Dit heeft ook invloed op het inkomen dat met het bedrijf behaald wordt. De spreiding in het inkomen van deze diverse groep opengrondstuinbouwbedrijven is weergegeven in figuur 6.3.

Het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje van het totaal van opengrondstuinbouwbedrijven kwam in 2010 uit op 42.000 euro, het hoogste niveau van de afgelopen tien jaar. Het forse inkomensherstel ten opzichte van 2009 kwam door een sterke inkomensverbetering op de bloembollen-, opengrondsgruente- en fruitbedrijven en een gelijk blijvend inkomen op de boomteeltbedrijven (zie paragraaf 6.1). Het aantal bedrijven met een negatief inkomen

per onbetaalde aje daalde tot 20% en komt overeen met het meerjarige gemiddelde in de sector. Dat de spreiding groot is blijkt onder meer uit het percentage bedrijven dat in 2010 een inkomen per onbetaalde aje van meer dan 100.000 euro wist te behalen, 12%. De bloembollenteelt is de subsector met jaarlijks de grootste spreiding in inkomens uit bedrijf. Deze sector is voor de opbrengsten sterk afhankelijk van de wereldhandel. Bij de export speelt hierbij ook de wisselkoersverhouding tussen de euro en de dollar een belangrijke rol.

Uit figuur 6.3B blijkt dat op bedrijfsniveau de veranderingen in inkomensituatie in 2010 ten opzichte van een jaar eerder groot zijn. Op de helft van de bedrijven daalde het inkomen uit bedrijf ten opzichte van 2009, ondanks de gemiddelde sterke stijging van het inkomen. Bedrijven die het inkomen met meer dan 20.000 euro zagen dalen zijn vooral de boomteelt- en fruitteeltbedrijven. Bijna 20% van de bedrijven zag het inkomen ten opzichte van 2009 met meer dan 40.000 euro stijgen. Deze groep bestaat niet alleen uit bloembollenbedrijven, de sector met de grootste inkomensstijging. Ook bedrijven uit sectoren waar de inkomens minder sterk stegen, zoals de fruitteelt en opengrondsgroenteteelt, en zelfs de boomkwekerij maken onderdeel uit van deze groep.

Balans

De bezittingen op de balans van (alle) opengrondstuinbouwbedrijven zijn voor het merendeel gefinancierd met eigen vermogen. De gemiddelde solvabiliteit in 2010 ligt met 76% het hoogst in de fruitteelt en met 53% het laagst op de bloembollenbedrijven (tabel 6.9). In het perspectief van de laatste vijf jaar ge-

plaatst geldt voor alle vier de sectoren dat de gemiddelde solvabiliteit redelijk constant is gebleven. Binnen alle sectoren is de spreiding groot. In zowel de opengrondsgroente- als fruitteelt is ongeveer 20% van de bedrijven nauwelijks gefinancierd met vreemd vermogen. Dit komt ook tot uiting in het lagere bedrag aan langlopende leningen per hectare in beide sectoren. Hiermee onderscheidt de 'voedingstuinbouw' zich van de 'sierteeltuinbouw'. De financieringsintensiteit is met ruim 50.000 euro per ha het hoogst op de bloembollenbedrijven. Per hectare zijn de grondprijzen voor de 'sierteeltuinbouw' ook hoger. De gemiddelde moderniteit van de gebouwen onderscheidt zich niet van elkaar tussen de sectoren, met uitzondering van de fruitteelt met een lagere moderniteit. De spreiding in gemiddelde moderniteit van werktuigen en installaties tussen de sectoren is groter. De boomkwekerij beschikt met een moderniteit van 38% over gemiddeld het modernste productie arsenaal. In deze sector is de laatste jaren ook flink geïnvesteerd in arbeidsbesparende technieken.

Tabel 6.9		Uitkomst van enkele kengetallen in de opengrondstuinbouw, 2010			
	Opengronds- groenten	Fruit	Bloem- bollen	Boom- kwekerij	
Solvabiliteit	63	76	53	56	
Moderniteit gebouwen	41	34	41	41	
Moderniteit werktuigen en installaties	31	25	24	38	
Langlopende leningen (€ 1.000 per ha)	11,1	25,0	53,1	44,4	
Bron: Informatienet.					

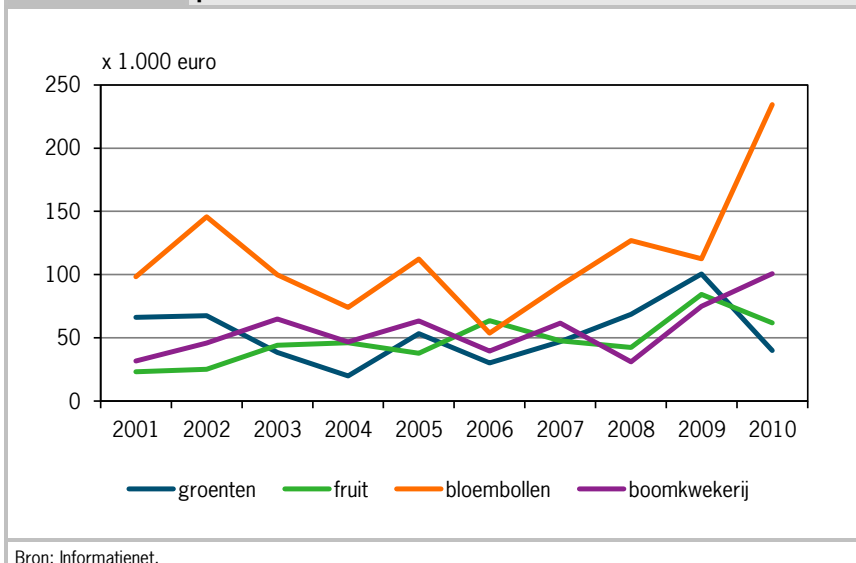
Investerings

De gemiddelde investeringen in 2010 in de opengrondstuinbouw bedragen ruim 95.000 euro per bedrijf, het hoogste niveau van het afgelopen decennia. De spreiding tussen de vier sectoren en bedrijven binnen een sector is groot. Dit wordt mede veroorzaakt doordat er sectoren zijn met een beperkter aantal steekproefbedrijven, zodat een aantal bedrijven dat fors investeert het gemiddelde snel beïnvloedt. Er zijn ook bedrijven die niet of slechts de noodzakelijke vervangingsinvesteringen uitvoeren. De toename komt hoofdzakelijk voor rekening van de bloembollenbedrijven waar enkele bedrijven fors investeerden in grond. Hierdoor zijn de gemiddelde investeringen ten opzichte van 2009 verdubbeld tot 230.000 euro per bedrijf (figuur 6.4). Deze sterke toename heeft ook te maken met het weglaten van de bovengrens in de steekproef (zie bijlage 5). Binnen de opengrondstuinbouw is de bloembollensector de sector met

jaarlijks het hoogste investeringsniveau. De gemiddelde bedrijfsomvang (zowel in SO als in ha) in deze sector is het grootst, waarbij er veel waarde vast ligt in grond, gebouwen, machines en werktuigen. Ook de boomkwekerijsector laat een toename zien van het gemiddelde investeringsbedrag tot 100.000 euro per bedrijf. Investerings in grond zorgen voor deze toename, die resulteert in schaalvergroting. Een verklaring hiervoor ligt mede in het weglaten van de bovengrens in de steekproef. Het investeringsniveau in de fruitteelt en opengrondsgroente is in 2010 gedaald. Het investeringsniveau in de fruitteelt ligt met gemiddeld 60.000 euro ongeveer 10.000 euro boven het meerjarige gemiddelde 2001-2009. Voor de opengrondsgroente geldt het tegenovergestelde, met gemiddeld 40.000 euro ligt het investeringsniveau ongeveer 10.000 euro onder met meerjarige gemiddelde 2001-2009.

Ruim 40% van de investeringen in 2010 in de opengrondstuinbouw valt in de categorie grond. Machines, tot 2010 jarenlang de belangrijkste investeringscategorie in de opengrondstuinbouw, maken ruim een kwart van de investeringen uit.

Figuur 6.4 Hoogte van investeringen van bedrijven in de opengrondstuinbouw, gemiddeld per bedrijf (x 1.000 euro), periode 2001-2010

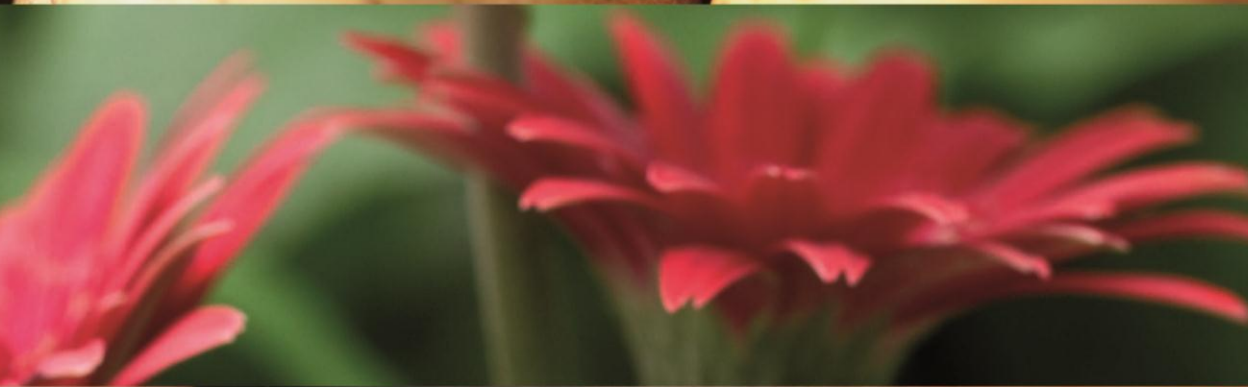

De positieve stemming onder bloembollentelers in 2010 volgt ook uit de jaarlijkse Bloembollenscanner van AgriDirect. Hierin geeft 17% van de bloembollentelers aan van plan te zijn het bedrijf uit te breiden of op te laten volgen. Dat is bijna 5% meer dan in 2009. Op grotere bloembollenbedrijven (vanaf 15 ha) is het percentage telers met groeiplannen in 2010 zelfs met ruim 7% gestegen ten opzichte van 2009. Het percentage 'stoppers' of ondernemers die denken aan afbouwen van het bedrijf nam in 2010 voor de totale groep bloembollentelers met 0,6% licht toe naar 7,3% (www.agridirect.nl).

De afname in investeringsbereidheid in de opengrondsgroenteteelt volgt ook uit inventarisatie van AgriDirect. Hieruit blijkt dat het percentage opengrondsgroentetelers met uitbreidingsplannen in 2010-2011 is gedaald tot 16, bijna 4 procentpunt lager dan in de periode 2009-2010.

In de fruitteelt zijn investeringen in plantopstand al jarenlang het belangrijkste investeringsdoel. Uit de jaarlijkse Fruitteeltscanner van AgriDirect blijkt dat in 2011 voor het eerst in drie jaar het percentage fruittelers met uitbreidingsplannen is gestegen. In 2011 geeft ruim 10% aan het bedrijf op korte termijn te willen uitbreiden of laten opvolgen, een lichte toename van 1% ten opzichte van 2010. Tegelijkertijd is echter het percentage 'stoppers' of ondernemers die bedrijf op korte termijn willen afbouwen, gestegen van 9% tot 11% en lopen de investeringsplannen in nieuwe tractoren, koeltechniek en bewaarplaats terug (www.agridirect.nl).

De uitkomsten van de jaarlijkse Boomkwekerijscanner van AgriDirect geeft aan dat het percentage boomkwekers met uitbreidings- of opvolgingsplannen in 2011 daalt naar 8%. Het percentage bedrijven dat aangeeft in 2011 te willen stoppen of op korte termijn te willen afbouwen stijgt met 2% tot 12%. Dezelfde trends zijn waarneembaar bij de grotere boomkwekerijbedrijven. Wel liggen hier de percentages betreffende de uitbreidingsplannen duidelijk hoger en de percentages betreffende de beëindigingsplannen flink lager dan gemiddeld in de sector (www.agridirect.nl).

7 Agrarische sector

Kernpunten

- Lagere prijzen gewassen, hogere voor veel dierlijke producten
- Sterke stijging van belangrijke kostenposten
- Verslechtering ruilvoet leidt tot lager inkomen
- Inkomens in mkb verbeteren wel iets
- Inkomensdaling agrarisch Nederland bij stijging in veel andere lidstaten

7.1 Productiewaarde en -kosten

In 2011 neemt het volume van de productie in de akkerbouwsector na een daling in 2010 toe met bijna 3% (tabel 7.1). De graanopbrengsten in 2011 lagen onder het hoge niveau van 2010, vooral van tarwe (zie ook hoofdstuk 4). De productie van gerst daarentegen nam in 2011 toe door een groter areaal zomergerst en hogere opbrengsten. De totale oppervlakte aardappelen was ongeveer gelijk aan die in 2010, maar de gemiddelde opbrengsten zijn hoger.

In de sectorrekening wordt gekeken naar de afzet in het kalenderjaar. Hierdoor blijft de mutatie van de productie enigszins beperkt, omdat de oogst 2010 wordt verdeeld over de jaren 2010 en 2011. Ook de oppervlakte suikerbieten is gestegen, maar de toename van de productie wordt vooral gerealiseerd door een recordopbrengst bieten per hectare van meer dan 80 ton. Het suikergehalte is ongeveer gelijk met vorig jaar. De snijmaisproductie neemt licht toe, maar kan de daling van de andere voedergewassen niet voldoende compenseren.

De prijzen voor de akkerbouwsector zijn in 2011 wisselend voor de verschillende gewassen. Gemiddeld nemen de prijzen met meer dan 6% af. Door de hogere graanprijzen in de tweede helft van 2010 stijgen de gemiddelde prijzen van 2011 verder. De prijzen van aardappelen en uien dalen dit jaar sterk. Maar omdat deze producten binnen de landbouwrekening worden gewaardeerd op kalenderjaarbasis blijft de daling nog enigszins beperkt. De prijs van suikerbieten ligt iets boven het niveau van 2010.

Met een iets dalend volume en 3% lagere prijzen daalt de waarde van de tuinbouwproductie in 2011 gemiddeld met 3,5%. Alleen de bloembollensector en de fruitteelt laten een volumegroei zien. De productie van appels en peren wordt afgevlakt door de al eerder genoemde waardering op kalenderjaarbasis. In de sierteeltsector, maar ook bij de groenteteelt is een daling van het volume

van 2-3 %. De prijzen voor groenten laten een grote daling zien. De uitbraak van de EHEC-bacterie in Duitsland is hier debet aan. Deze heeft geleid tot een forse vermindering van de vraag naar tomaten en komkommers en daarmee gepaard gaande lagere prijzen. Ook de prijzen van fruit en producten uit de sierteeltsector moesten inleveren in vergelijking met 2010.

Uiteindelijk daalt de productiewaarde van de plantaardige sector (akker- en tuinbouw) met bijna 4%. Het volume daalt licht, terwijl de prijzen ruim 3% boven het prijspeil van 2010 liggen.

In tegenstelling tot de plantaardige sector neemt de waarde van de dierlijke productie toe, met ruim 10%. Deze toename wordt vooral gerealiseerd door hogere prijzen over vrijwel de gehele linie. De melkprijs draagt hier voor het grootste deel aan bij. Het volume in de rundveehouderij daalde licht, door een iets kleinere melkproductie en een bescheiden groei van de rundvleesproductie. De prijzen van slachtrunderen stijgen in 2011 met bijna 10%. De melkprijs neemt met 13% toe, nadat er in 2010 al een forsere prijsstijging was.

In de intensieve veehouderij stijgen de prijzen ook, maar in iets mindere mate. De 7% prijsstijging komt voor een belangrijk deel op rekening van de varkenshouderij. Het volume in de intensieve sector neemt licht toe. De productie van kalveren blijft vrijwel op hetzelfde niveau, wat ook geldt voor de productie in de varkenssector. Het verwachte aantal slachtingen van varkens neemt met ruim 2% toe, maar door een dalende export van zowel biggen als levende vleesvarkens blijft het volume vrijwel ongewijzigd. De prijzen in de varkenshouderij nemen met 12% toe. In de pluimveehouderij neemt zowel de productie van pluimveevlees als van eieren toe. Ondanks de verplichte omschakeling in de legsector neemt de productie ook de laatste maanden nog enigszins toe. De prijzen van eieren staan sterk onder druk en dalen in 2011 met 15%. Daar staat een toename van de prijzen in de slachtsector met 6% tegenover.

Tabel 7.1 Brutoproductiewaarde agrarische sector a)						
Productgroep	Waarde in mln. euro			Index 2011 in % van 2010 (r)		
	2009	2010 (v)	2011 (r)	hoeveelheid	prijs	waarde
Akkerbouwproducten, totaal	2.324	2.899	2.773	102,5	93,5	96,0
wo. granen	204	266	249	91,0	103,0	93,5
aardappelen	1.018	1.277	1.168	104,5	87,5	91,5
suikerbieten	274	243	274	111,5	101,0	112,5
uien	89	315	198	111,5	56,0	62,5
voedergewas b)	484	542	620	99,5	115,0	114,5
Tuinbouw, totaal	8.533	9.340	8.993	99,0	97,0	96,5
wo. verse groenten c)	1.607	1.992	1.705	98,5	86,5	85,5
vers fruit	546	595	590	106,0	93,5	99,0
bloemen	1.915	2.142	2.076	97,5	99,5	97,0
bloembollen	447	454	494	103,0	106,0	109,0
planten en boomkwekerij	2.594	2.704	2.639	97,5	100,5	98,0
Rundveehouderij, totaal d)	4.173	4.827	5.399	99,5	113,0	112,0
wo. rundvee (exclusief kalveren)	632	512	560	100,5	109,0	109,5
melk	3.269	3.992	4.508	99,5	113,5	113,0
Intensieve veehouderij, totaal	4.541	4.492	4.866	101,0	107,0	108,5
wo. kalveren	873	905	956	99,5	106,0	105,5
varkens	2.433	2.392	2.679	100,0	112,0	112,0
pluimvee	725	749	842	106,0	106,0	112,5
eieren	490	419	361	101,5	85,0	86,0
Overige landbouw	3.229	3.284	3.302	99,0	101,5	100,5
Totaal generaal	22.799	24.842	25.349	99,5	102,5	102,0

a) Voor aardappelen, appelen en peren wordt niet met volume en prijzen van de productie gerekend, maar met de afzet gedurende het kalenderjaar. Dit heeft invloed op de totale volumemutaties bij de diverse groepen;
b) Inclusief snijmais; c) Inclusief champignons; d) Inclusief schapen- en geitenhouderij, enzovoort.
Bron: 2009 en 2010, CBS; 2011, raming LEI.

De productiewaarde in de overige landbouw, vooral agrarische dienstverlening, neemt in beperkte mate toe door iets hogere prijzen. Uiteindelijk leidt de ontwikkeling in de verschillende sectoren tot een lichte daling van het volume en

ruim 2% hogere prijzen. De waarde van de totale landbouwproductie neemt met 2% toe tot ruim 25,3 mld. euro. Uit deze productiewaarde moeten alle kosten betaald worden en moet ook de agrarische ondernemer zijn inkomen halen. De waarde van alle aangekochte goederen en diensten neemt met ruim 6% toe (tabel 7.2).

Tabel 7.2 Raming toegevoegde waarde agrarische sector						
Productgroep	Waarde in mln. euro			Index 2011 in % van 2010 (r)		
	2009	2010 (v)	2011 (r)	hoeveelheid	prijs	waarde
Totale bruto productie	22.799	24.842	25.349	99,5	102,5	102,0
Aangekochte goederen en diensten	15.438	16.069	17.127	98,5	108,0	106,5
wo. zaaizaad en pootgoed	1.300	1.344	1.392	100,5	103,0	103,5
veevoeder	4.115	4.399	5.273	99,0	121,0	120,0
Energie	2.187	2.363	2.386	93,5	108,0	101,0
kunstmest	410	361	456	99,5	127,0	126,5
goederen en diensten	5.466	5.588	5.659	100,0	101,5	101,5
Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen	7.362	8.773	8.222	102,0	92,0	93,5
Af: afschrijvingen	3.181	3.220	3.219	99,0	101,0	100,0
Af: niet-productgebonden heffingen	524	488	489			100,5
Bij: niet-productgebonden subsidies	820	761	801			105,5
Netto toegevoegde waarde	4.476	5.826	5.314			91,0

Bron: 2009 en 2010, CBS; 2011, raming LEI.

De verslechtering van de ruilvoet houdt in dat de prijsstijging van de aangekochte goederen en diensten meer toeneemt dan die van de agrarische producten. Door de hoge graanprijzen van vorig jaar stijgen de prijzen van veevoerders voor het tweede achtereenvolgende jaar sterk (+21%). De prijzen voor kunstmest stegen zelfs nog sterker (+27%). Ook de prijzen voor energie nemen sterker toe dan gemiddeld. Een derde van de gemaakte kosten in de landbouw zijn andere, niet verder in de tabel 7.2 gespecificeerde, aangekochte goederen

en diensten. De prijzen van deze kosten lopen grotendeels gelijk op met de inflatie en door de stijging van deze relatief grote kostenpost met 1,5% blijft de totale prijsstijging aan de kostenkant nog beperkt tot 8%. Uitgaande van een kleine daling van het volume aan ingezette goederen en diensten, nemen de kosten uiteindelijk toe met 6,5%.

7.2 Toegevoegde waarde en inkomen

Omdat de kosten met ruim 6% toenemen en de bruto productiewaarde met slechts 2%, daalt de bruto toegevoegde waarde in 2011 met ruim 6% tot 8,2 mld. euro. Het bedrag aan niet-productgebonden subsidies stijgt met ruim 5% door de overheveling van de slachtpremies van de productgebonden naar de niet-productgebonden subsidies; de ontkoppelde premies zijn opgenomen in de bedrijfstoelagen. Het bedrag aan heffingen blijft vrijwel op hetzelfde niveau. Dit zijn de algemene heffingen die betaald worden aan onder andere de waterschappen, productschappen en (semi-)overheidsinstanties. Na verrekening van deze subsidies en heffingen blijft de netto toegevoegde waarde van de sector over. Deze daalt in 2011 vergeleken met 2010 met 9% (tabel 7.2).

Uit de toegevoegde waarde moeten nog de lonen van werknemers, rente voor geleend vermogen en de pacht worden betaald. De gemiddelde uurlonen in de land- en tuinbouw nemen volgens de cao-afspraken in 2011 met 1% toe. Het totale arbeidsvolume in de land- en tuinbouw is in 2011 2% kleiner. Het grootste deel van de daling zit in de teruggang van het aantal betaalde arbeidskrachten. Het totale loonbedrag daalt daarmee in 2011 met ruim 2%.

Van het totale rentebedrag dat door de land- en tuinbouw wordt betaald, is ongeveer 15% vanwege kortlopende leningen. Van de langlopende leningen wordt jaarlijks ongeveer een vijfde deel vervangen. Het totale bedrag aan betaalde rente zal met 8% stijgen tot ruim 1 mld. euro. Daar staat wel tegenover dat de banken verschillende opslagen in rekening brengen ter compensatie van de risico's; deze opslagen zijn met 80 mln. euro afgenomen. Deze kosten worden echter aan de overige kosten van de land- en tuinbouw toegerekend.

Tabel 7.3	Ontwikkeling netto toegevoegde waarde en resterend inkomen (in mln. euro)							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 (v)	2011 (r)
Netto toegevoegde waarde	5.206	5.289	6.463	6.388	5.473	4.476	5.826	5.314
Betaalde loonkosten	2.263	2.274	2.323	2.434	2.519	2.583	2.668	2.625
Betaalde rente en (netto)pacht	878	1.214	1.309	1.509	1.121	899	972	1.052
Resterend inkomen	2.066	1.801	2.831	2.445	1.833	994	2.186	1.637
<i>Indexcijfers a)</i>								
Netto toegevoegde waarde, reëel	78	80	91	86	71	58	76	68
Idem, per arbeidskracht	80	81	93	88	72	60	79	71
Totaal resterend inkomen, reëel	59	51	79	67	49	27	58	43
Idem, per bedrijf	66	58	92	81	61	34	74	56
a) 2001=100. Bron: 2004-2010, CBS; 2011, raming LEI.								

Deze ontwikkelingen zorgen voor een resterend inkomen in 2011 dat bijna een kwart kleiner is dan in 2010. Met ruim 1,6 mld. euro is het resterend inkomen in 2011 het op een na laagste sinds 2000. Door de daling van het aantal bedrijven is de daling reëel gezien iets minder fors (tabel 7.3).

7.3 Agrarische sector versus het midden- en kleinbedrijf (mkb)

In deze paragraaf wordt net als in voorgaande jaren een beknopte vergelijking gemaakt met het midden- en kleinbedrijf (mkb). Vergeleken wordt de ontwikkeling en het niveau van het gemiddelde inkomen van een zelfstandige in het mkb en het inkomen per ondernemer in de land- en tuinbouw. Waar de inkomens in de agrarische sector door een verslechterde ruilvoet dalen, herstellen de inkomens in het mkb zich in 2011 iets verder. Het inkomen blijft echter nog steeds

achter bij dat van voor de economische crisis. De fluctuatie in de inkomens in de land- en tuinbouw is in de loop van de jaren ook groter dan die in het mkb (figuur 7.1). In het mkb zijn de volumeontwikkelingen meestal leidend voor de ontwikkeling van de inkomens. De prijsschommelingen zijn veel minder extreem dan in de agrarische sector. Hierdoor is er in het mkb maar zelden een sterke verbetering of verslechtering van de ruilvoet. Dit in tegenstelling tot de landbouw, waar de zelfstandige agrariër geen tot weinig invloed heeft op de prijsfluctuaties die de ruilvoet bepalen.

De groei van de afzet in het mkb komt in 2011 gemiddeld uit op 2,25%. De groei is vooral gerealiseerd in het eerste half jaar. Het jaarcijfer is overigens nog erg onzeker, wat ook geldt voor de komende periode. De gevolgen van de eurocrisis zijn door ondernemers en consument moeilijk in te schatten. Ondernemers zullen zich beperken in investeringen, zoals de consumenten ook terughoudend zullen blijven. De onzekerheid is daarmee een zelfstandige factor geworden, die er toe leidt dat de groei in het mkb zal afzakken (EIM, 2011). De groei komt voornamelijk voor rekening van de buitenlandse afzet, die in de eerste maanden van 2011 relatief fors was. Dankzij de groei van de wereldhandel komt de buitenlandse afzet van het mkb in 2011 nog uit op 4,75%. De groei van de binnenlandse afzet is in 2011 wel positief, maar vrij bescheiden. Het mkb is sterk afhankelijk van de binnenlandse bestedingen. De groei blijft wel achter bij die van het grootbedrijf dat sterker op de export is georiënteerd.

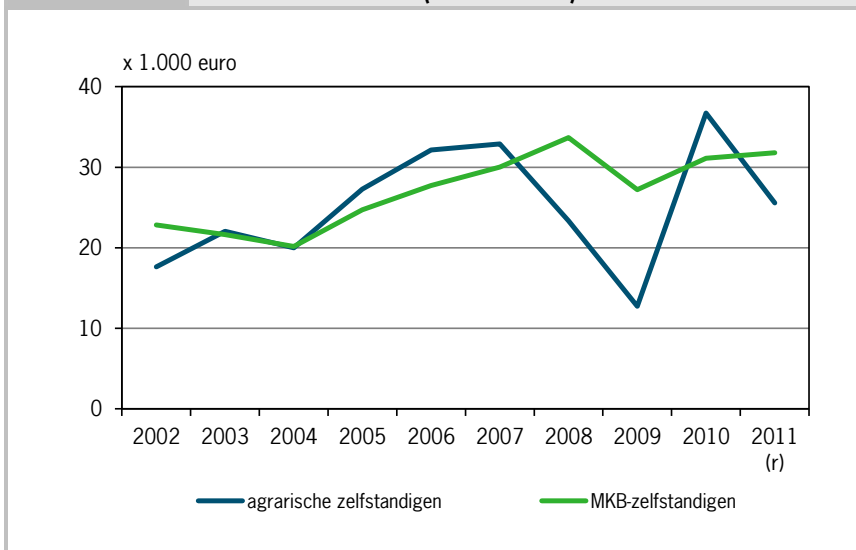
Veel bedrijven waren in 2009 en 2010 genoodzaakt de kosten te reduceren. Deze kostenreductie die vaak gepaard ging met het afvloeien van werknemers, leidde in 2010 tot stijging van de winst in een aantal sectoren. Deze ontwikkeling zette zich in 2011 door, waar de winstgroei het sterkste was in de industrie, de autosector, de horeca, de bouw en de transport- en communicatiesector.

Gemiddeld neemt de winst in het mkb in de marktsector met 5,25% toe. De werkgelegenheid in het mkb is ondanks de sterke afzetterugval relatief beperkt gebleven met dalingen van respectievelijk 2 en 1,5% in 2009 en 2010. In 2011 is weer een licht herstel. Dat zal gelden voor vrijwel alle sectoren, uitgezonderd de industrie, de bouw en de detailhandel. De industrie ondervindt sterke internationale concurrentie en de bouwproductie staat nog altijd sterk onder druk. De zakelijke diensten laten een positieve ontwikkeling zien. Er is een grote vraag naar flexibele arbeidsrelaties. De vraag naar uitzendkrachten neemt flink toe.

Het aantal zelfstandigen neemt in 2011 weer licht toe. Als gevolg van de economische crisis daalde dat nog in 2009 toen veel zelfstandigen besloten de activiteiten te staken. Momenteel is het lastig vinden van een vaste baan vaak bepalend voor de keuze voor zelfstandig ondernemerschap. Ook mensen die geconfronteerd worden met ontslag of een reorganisatie zoeken naar andere

mogelijkheden om aan het werk te blijven, bijvoorbeeld als zelfstandig ondernemer. In 2010 nam het aantal zelfstandigen ook al toe. De groei wordt veroorzaakt door de groep zelfstandigen zonder personeel (zzp), die primair zijn arbeid aanbiedt en werkt met weinig kapitaal. Het overheidsbeleid met onder andere belangrijke fiscale voordelen bevordert de groei van het aantal zzp'ers. Het risico van het starten wordt door veel beginnende ondernemers beperkt door in deeltijd te starten of door een partner met een stabiel inkomen. In een aantal sectoren neemt het aantal zelfstandigen af. Dit geldt vooral voor de detailhandel, de autosector, de industrie en de horeca. Dit zijn sectoren die worden gekenmerkt door verzadigde markten. Kostenbeheersing en schaalvergroting staan in deze sectoren centraal, waardoor er voor kleinere bedrijven en voor zelfstandigen minder plaats is. Zo is er in de detailhandel steeds minder plaats voor de speciaalzaak. De huidige conjunctuur versterkt deze trend naar schaalvergroting, waarbij de zelfstandigen en kleine bedrijven in een versneld tempo de markt verlaten.

Figuur 7.1 Inkomensontwikkeling per ondernemer in de land- en tuinbouw en het mkb (x 1.000 euro)

7.4 Landbouw in de EU

Op basis van de eerste ramingen van Eurostat wordt in deze paragraaf zicht gegeven op de ontwikkeling van het agrarisch inkomen in de EU-lidstaten in 2011. Eurostat gaat hierbij uit van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht. Hierbij heeft het arbeidsvolume betrekking op alle arbeid, zowel gezinsarbeid als betaald personeel. De in paragraaf 7.2 genoemde daling van het resterend inkomen gaat uit van een andere definitie.

In de Europese Unie neemt de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht in 2011 naar verwachting met bijna 7% toe (figuur 7.2). In acht lidstaten, waaronder Nederland, is er een daling van deze indicator. Nederland heeft bij een aantal specifieke punten meer last van bepaalde ontwikkelingen dan andere landen. Zo is het effect van EHEC op de glastuinbouw voor Nederland van grote invloed. De glastuinbouw is in Nederland een relatief grote tak. Hetzelfde geldt voor de lage aardappelprijzen waardoor Nederland sterker geraakt wordt dan landen met een kleiner aandeel aardappelen in de totale landbouw. Andersom hebben de hoge graanprijzen voor Nederland vrij weinig invloed op de totale productiewaarde. De hoge prijzen voor veevoeders, die mede een gevolg zijn van de hoge graanprijzen, treffen Nederland daarentegen juist aan de kostenkant wel zwaarder door het grote belang van de veehouderij voor Nederland. Ook het effect van hogere energieprijzen is voor Nederland relatief groot door de omvang van de glastuinbouw.

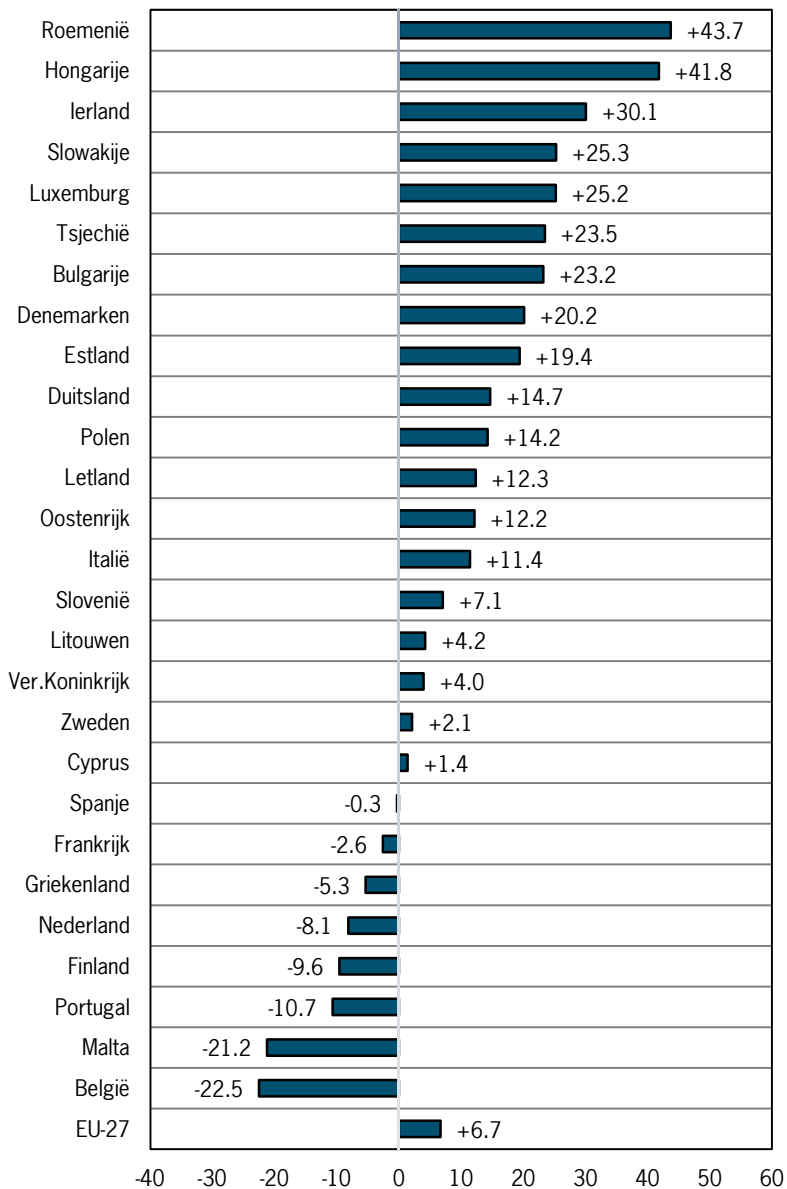
In de EU-27 neemt het volume van de totale agrarische productie toe met anderhalf procent. De plantaardige productie neemt daarbij sterker toe dan die in de veehouderij. De groei van de productie in de akker- en tuinbouw wordt vooral gerealiseerd door de nieuwe lidstaten, die een productiegroei van ruim 4% hebben. In de veehouderij is de ontwikkeling tegengesteld. Daar blijft de productie in de nieuwe lidstaten iets achter bij die van 2010, terwijl die in de voormalige EU-15 juist licht toe neemt. De prijsstijging van ruim 2% in de Nederlandse land- en tuinbouw steekt schril af bij die in de EU-27 als geheel. Daar nemen de prijzen met ruim 7% toe, vooral door hogere prijzen voor akkerbouwproducten. De hoeveelheid aangekochte goederen en diensten blijft in 2011 vrijwel op hetzelfde niveau. Tegenover een daling in het verbruik van energie, veevoeders en veterinaire kosten staat een forse stijging van het verbruik van kunstmeststoffen. De prijzen voor alle kostenfactoren nemen met bijna 11% toe, zodat ook in de EU als geheel sprake is van een ruilvoetverslechtering. Door de gunstige verhouding in de ontwikkeling van het volume stijgt de toegevoegde waarde wel. Uiteindelijk resulteert dit in de EU-27 in de al eerder genoemde stijging van bijna 7% van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht.

Opvallend is het verschil tussen ontwikkeling van deze indicator in Nederland en bijvoorbeeld Denemarken en Duitsland. In beide laatste landen komt de positieve ontwikkeling grotendeels voor rekening van de toename van de waarde in de plantaardige sector. Waar in Nederland de prijzen in deze sector dalen, stijgen de prijzen in Duitsland en Denemarken nominaal met 15 en 18%. Zelfs de prijzen voor groente nemen in beide lidstaten toe, dit in tegenstelling tot de ontwikkeling in Nederland, maar ook die in de EU-27 waar de groenteprijzen gemiddeld met 9% dalen.

De werkgelegenheid in de landbouw neemt in 2011 in de gehele EU-27 af met ruim twee procent. In tegenstelling tot voorgaande jaren is er nu vrijwel nergens meer sprake van een groei van de werkgelegenheid. Slechts in Slowakije (7%), Spanje (0,7%) en het Verenigd Koninkrijk (0,4%) steeg de inzet van arbeid in de landbouw. De inflatie binnen de EU-27 loopt sterk uiteen. Die varieert van -0,7% in Ierland en Letland tot bijna 6% in Bulgarije.

Figuur 7.2

Ontwikkeling van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht, 2011

8 Slotbeschouwing

Dit rapport geeft aan het eind van 2011 actuele informatie over de bedrijfsresultaten en de inkomens in de Nederlandse land- en tuinbouw. Zowel de ontwikkeling in de gehele sector als het reilen en zeilen van de verschillende bedrijfstypen is onderbouwd met cijfers. De gepresenteerde ramingen van bedrijfsuitkomsten en sectorresultaten zijn een zo goed mogelijke inschatting van de situatie in 2011. Daarnaast geeft het rapport inzicht in onder meer de bedrijfsresultaten, de financiële positie van bedrijven en investeringen in vooral het voorgaande jaar 2010.

Deze slotbeschouwing gaat in op de economische situatie in de land- en tuinbouw als geheel en in de verschillende sectoren ervan. Aan het einde van de slotbeschouwing komt de ontwikkeling van het agrarisch inkomen nader aan de orde, ook in vergelijking met in andere landen van de EU en met het inkomen van zelfstandigen in het mkb.

Algemeen beeld

De land- en tuinbouw als geheel heeft in 2011 te maken met een terugval van de resultaten. Deze terugval volgt op een sterk herstel in 2010, na een ongekend dieptepunt in 2009. De afgelopen jaren heeft de agrarische sector te maken met grote inkomensfluctuaties. De markten en prijzen van veel producten schommelen sterk. Voor een deel wordt de volatiliteit van de prijzen voor de Nederlandse agrariërs veroorzaakt door de aanbod-vraagverhoudingen wereldwijd, maar voor veel producten is juist de marktsituatie in de EU sterk bepalend voor het prijsverloop.

Een deel van de land- en tuinbouwbedrijven zal 2011 ervaren als een in economisch opzicht tegenvallend jaar. Dit geldt vooral voor glasgroenten- en legpluimveebedrijven. Deze hadden dit jaar te maken met aanzienlijk lagere prijzen voor hun producten. De EHEC-problematiek leidde incidenteel tot een vergaande daling van de prijzen van belangrijke glasgroenten.

Voor de gehele land- en tuinbouw speelt een grote rol dat productiekosten sterk zijn gestegen, met bijna 7%, vooral door aanzienlijk hogere prijzen van veevoer, energie en kunstmest. De prijzen van land- en tuinbouwproducten zijn gemiddeld, met een stijging van ruim 2%, duidelijk achtergebleven bij deze kostenstijging.

De economische conjunctuur, met zeker in de tweede helft van 2011 onzekerheden in verband met de euro en dergelijke, is voor sommige producten, zoals bloemen, mede een reden voor de tegenvallende ontwikkeling van de afzet en prijzen. De belangrijkste reden voor de prijsstijgingen en -dalingen is echter veeleer de ontwikkeling van de internationale marktsituatie per product. Voor vrij veel, vooral plantaardige producten is het aanbod, mede door de gunstige groeiomstandigheden, dit jaar ruim, waardoor de prijzen onder druk staan. De ontwikkeling van de inkomens heeft gevolgen voor de omvang van de investeringen. Deze staan vooral in de glastuinbouw onder druk. De investeringsmogelijkheden worden mede beperkt door de meer terughoudende opstelling van financiers. Ook in de varkenshouderij is in 2010 minder geïnvesteerd onder invloed van de matige inkomens. In de akkerbouw is in 2010 minder geïnvesteerd na de forse investeringen in vooral grond in voorgaand jaar. In de pluimveehouderij is in 2010 echter wel meer geïnvesteerd, mede met het oog op wettelijke eisen, vooral wat betreft de huisvesting van dieren.

Voor de liquiditeitspositie van veel bedrijven is de inkomensontwikkeling in 2011 ongunstig in vooral de glasgroenteteelt, de opengrondstuinbouw en de akkerbouw. In de melkveehouderij is het beeld redelijk gunstig en voor de varkensbedrijven blijft de liquiditeitspositie onder druk staan.

De afgelopen jaren is het vreemd vermogen in de land- en tuinbouw, ook per productie-eenheid toegenomen. De solvabiliteit (het aandeel van het eigen vermogen in het bedrijfsvermogen) is vooral in de glastuinbouw gedaald.

Situatie per bedrijfstype

Binnen de land- en tuinbouw zijn er tussen de sectoren grote verschillen in de inkomensontwikkeling (tabel 8.1). Wat betreft de belangrijke typen bedrijven stijgen de inkomens in 2011 alleen voor de melkveebedrijven duidelijk. Voor de varkensbedrijven is de gemiddelde inkomensverbetering bescheiden. De bedrijven in de glastuinbouw en de akkerbouw ondergaan daarentegen een inkomensdaling. De ontwikkelingen worden hierna nader belicht.

Tabel 8.1

Gemiddelde rentabiliteit en inkomen (x 1.000 euro) op agrarische bedrijven

	Opbrengst per 100 euro kosten		Inkomen uit bedrijf, per onbetaalde aje		Totaal inkomen per bedrijf		Mutatie a)
	2010	2011 (r)	2010	2011 (r)	2010	2011 (r)	
Totaal land- en tuinbouw	95	90	41	20	79	49	--
Melkveebedrijven	88	94	32	38	66	75	+
Vleeskalverenbedrijven	93	95	46	46	62	62	0/+
Varkensbedrijven	91	93	12	14	37	37	0/+
- fokvarkensbedrijven	89	86	6	-23	29	-12	--
- vleesvarkensbedrijven	92	100	21	50	43	68	++
- gesloten varkensbedrijven	92	95	9	14	34	40	+
Leghennenbedrijven	99	74	46	-113	80	-146	---
Vleeskuikenbedrijven	97	98	31	28	52	49	-/0
Akkerbouwbedrijven	111	87	94	29	124	56	---
- zetmeelaardappelbedrijven	99	100	52	53	83	86	0/+
Glastuinbouwbedrijven,	101	89	58	-66	109	-108	---
- glasgroentebedrijven	106	81	112	-204	199	-343	---
- snijbloemenbedrijven	94	92	10	-8	29	-5	--
- pot- en perkplantenbedr.	101	98	67	22	116	41	---
Opengrondsgroentebedrijven	94	82	36	6	.	.	--
Fruitbedrijven	90	85	35	19	.	.	-
Bloembollenbedrijven	102	95	70	18	.	.	---
Boomkwekerijbedrijven	95	95	42	41	.	.	-/0

a) Mutatie totaal inkomen (voor de vleeskalveren en de laatste 5 groepen: mutatie inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje); -/0/+ = + of - maximaal 5.000 euro; - of + = 5.000-25.000 euro; -- of ++ = 25.000-50.000 euro; --- of +++ = >50.000 euro.

Bron: Informatienet.

De afgelopen jaren daalde het aantal land- en tuinbouwbedrijven gemiddeld met bijna 3% per jaar. Dat is ook in 2011 het geval, volgens voorlopige uitkomsten van de CBS-landbouwtelling (tabel 8.2). De daling van het aantal bedrijven in de intensieve veehouderij en de glastuinbouw is duidelijk hoger dan het gemiddelde. In de melkveehouderij is de daling dit jaar ongeveer 1,5% en in de akkerbouw stabiliseert het aantal bedrijven. Het proces van schaalvergroting verloopt in de grondgebonden sectoren minder snel dan in de intensieve sec-

toren (Van der Meulen et al., 2011). De relatief goede inkomens van de laatste jaren in de melkveehouderij en de akkerbouw kunnen mede het lagere tempo van afname van het aantal van deze bedrijven verklaren.

Tabel 8.2		Ontwikkeling aantal bedrijven per bedrijfstype, volgens NSO-typering				
	2000	2005	2010	2011	Mutatie 2010/2011 (%)	
Totaal land- en tuinbouw	96.580	80.670	72.320	70.390	-2,7	
Melkveebedrijven	23.280	19.710	17.520	17.240	-1,6	
Vleeskalverenbedrijven	1.610	1.480	1.430	1.340	-6,5	
Varkensbedrijven	7.670	5.580	4.510	4.250	-5,8	
- fokvarkensbedrijven	2.390	1.690	1.290	1.190	-8,0	
- vleesvarkensbedrijven	3.560	2.640	2.270	2.160	-4,8	
- gesloten varkensbedrijven	1.720	1.260	960	900	-5,5	
Leghennenbedrijven	930	790	770	720	-6,5	
Vleeskuikenbedrijven	790	570	470	440	-6,6	
Akkerbouwbedrijven	14.550	12.790	11.960	11.950	0	
Glastuinbouwbedrijven	7.470	5.630	3.750	3.550	-5,5	
- glasgroentebedrijven	2.510	1.800	1.260	1.210	-4,1	
- snijbloemenbedrijven	3.280	2.430	1.500	1.450	-3,1	
- pot- en perkplantenbedrijven	1.680	1.410	990	890	-10,7	
Opengrondsgroentebedrijven	1.690	1.270	1.030	1.030	+0,1	
Bloembollenbedrijven	1.200	960	760	720	-4,9	
Fruitbedrijven	2.340	1.860	1.700	1.680	-0,9	
Boomkwekerijbedrijven	3.310	2.970	2.680	2.660	-0,5	

Bron: CBS-Landbouwtelling; bewerking LEI, gegevens 2011 zijn voorlopig.

Rundveehouderij

Nadat het inkomen van melkveebedrijven in 2009 voor het eerst gemiddeld negatief werd door een ongekend grote daling van de melkprijs, levert een oplopende melkprijs in zowel 2010 als 2011 een duidelijk inkomensherstel op. De melkprijsstijging is ruimschoots voldoende om de toename van de kosten van onder meer veevoer te compenseren. Het inkomen in 2011 biedt gemiddeld meer ruimte voor besparingen. De opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit) van melkveebedrijven loopt sterk op, van 70% in 2009 naar 88% in 2010 en 94% in 2011. Voor biologische melkveebedrijven is het gemiddelde inkomen uit

bedrijf in 2010 en 2011 ook sterk gestegen, maar het blijft gemiddeld iets lager dan van de gangbare melkveebedrijven. Door de inkomensverbetering in de melkveehouderij is het percentage bedrijven met liquiditeitsproblemen in 2011 vrij beperkt.

Voor vleeskalverenhouders (producenten van blank vlees) levert 2011 een gelijkblijvend inkomen op doordat de contractvergoedingen op peil zijn gebleven. Voor de producenten van rosévlees stijgt het saldo door een vrij sterke stijging (15%) van de opbrengstprijzen. Schapenhouders zien in 2011 het saldo per ooi verder stijgen, nadat het ook in 2010 al hoger was geworden. De melkgeitensector had vooral in 2009 en 2010 te maken met Q-koorts-besmettingen. In 2011 is de melkprijs hersteld, maar de inkomens staan onder druk vooral door een sterke stijging van de voerkosten.

Intensieve veehouderij

Voor de intensieve veehouderij zijn de kosten in 2011 sterk toegenomen, vooral door de stijging van de voerprijzen met gemiddeld meer dan 20%. Per diersoort lopen de bedrijfsresultaten ook in 2011 sterk uiteen, afhankelijk van het verloop van de opbrengstprijzen.

De varkenshouderij heeft in 2011 gemiddeld te maken met enigszins hogere resultaten. Mede door de lagere prijzen van biggen daalt het saldo per zeug echter sterk. Het saldo per vleesvarken is, ondanks de hogere voerkosten, wel hoger door de gestegen opbrengstprijs en de lagere aankoopkosten van biggen. Per type varkensbedrijf loopt de ontwikkeling van het inkomen in 2011 ten opzichte van 2010 hierdoor sterk uiteen: een duidelijke verslechtering voor de zeugenbedrijven, een verbetering voor de vleesvarkensbedrijven en een kleine verbetering voor de gesloten bedrijven. Het inkomen uit bedrijf stijgt in 2011 gemiddeld voor alle varkensbedrijven tot 14.000 euro positief per onbetaalde aje. Door dit lage inkomensniveau is het voor veel varkensbedrijven ook in 2011 nodig om, evenals in de voorgaande jaren het eigen vermogen aan te spreken. De liquiditeitspositie van een belangrijk deel van de varkensbedrijven is door deze ontwikkeling zwak en het aantal varkensbedrijven dat is beëindigd is ook in 2011 relatief hoog.

Leghennenhouders hebben in 2011 voor het tweede opeenvolgende jaar te maken met een zeer grote inkomensdaling en komen nu op een fors negatief inkomen. De eierprijzen zijn gemiddeld duidelijk lager dan in 2010 bij veel hogere voerprijzen. Het inkomen van bedrijven die scharreleieren produceren daalt in 2011 sterker dan van de kooi-eierenbedrijven.

Vleeskuikenhouders behalen in 2011 bijna een gelijk resultaat als in 2010. De opbrengstprijzen zijn in 2011 weliswaar gestegen, maar veel minder sterk dan van de voerprijzen. Het inkomen van de vleeskuikenhouders is, evenals in 2010, gemiddeld juist onvoldoende om het vermogen te versterken.

Akkerbouw

Voor het gemiddelde akkerbouwbedrijf is het inkomen in 2011 aanzienlijk lager dan in 2010. De belangrijkste oorzaak hiervan is de geraamde, zeer sterke daling van de prijzen van consumptieaardappelen en van uien en in mindere mate ook van pootaardappelen. De prijzen van graan, suikerbieten en zetmeelaardappelen veranderen veel minder. De rentabiliteit van de akkerbouw wordt voor 2011 geraamd op 87%, nadat deze in 2011 zeer hoog was, namelijk circa 110%. Op de bedrijven met veel zetmeelaardappelen, waarvan de prijs in 2011 op peil blijft, verandert het inkomen nauwelijks. De voor 2011 gemiddeld geraamde inkomens voor de akkerbouwers bieden nauwelijks of geen ruimte voor besparingen. Door de over de afgelopen jaren redelijke tot goede inkomens in de akkerbouw zijn er weinig bedrijven met liquiditeitsproblemen.

Glastuinbouw

In de glastuinbouw als geheel zijn de resultaten in 2011 duidelijk verslechterd. Vooral de glasgroentebedrijven kenden een economisch moeilijk jaar. Door de EHEC-crisis liep de sector veel averij op. De vraag naar producten, zoals tomaten, paprika en komkommer, nam in een belangrijke periode van het afzetseizoen sterk af en de prijzen gingen onderuit. Door het slechte zomerweer en de toegenomen concurrentie stonden de prijzen extra onder druk. Voor de sier- teeltbedrijven in de glastuinbouw (snijbloemen en planten) staat het inkomen overigens ook onder druk, mede door de stijging van de kosten van energie. De pot- en perkplantenbedrijven behalen in 2011 een hoger inkomen dan de andere glastuinbouwbedrijven; als enige van de drie subsectoren hebben zij een positief inkomen. Binnen de glastuinbouw zijn de verschillen in inkomen groot onder meer door uiteenlopende resultaten per gewas, verschillen in schaalgrootte en door het al dan niet leveren van elektriciteit. De rentabiliteit van elk onderdeel van de glastuinbouw daalt in 2011, maar het geraamde niveau ervan verschilt sterk. Deze is met 81% veruit het laagst voor de groentebedrijven tegen 92% voor de snijbloemenbedrijven en 98% voor de pot- en perkplantenbedrijven. Het aantal bedrijven dat kampt met ernstige liquiditeitsproblemen is door de verslechtering van de resultaten in 2011 vooral hoog in de glasgroenteteelt.

Tuinbouw open grond

Voor de groenteteelt in de open grond wordt voor 2011 een duidelijk slechter resultaat verwacht dan in voorgaand jaar. De inkomensdaling is vooral het gevolg van lagere prijzen van de gewassen. Ook de bloembollenteelers boeken in 2011 een aanzienlijk minder resultaat dan het hoge niveau van 2010. De fruitteelers zien het inkomen in 2011 eveneens duidelijk dalen. De prijzen van appels en peren zijn lager doordat het aanbod groter is dan vorig jaar. In de boomteelt dalen de inkomens in 2011 mogelijk licht door een wat tegenvallende afzet. Het voor de boomteelt voor 2011 geraamde resultaat is vrij matig vergeleken met voorgaande jaren.

Beeld voor de gehele sector

Voor de gehele agrarische sector is 2011 een in economisch opzicht tegenvallend jaar, nadat 2010 een jaar van herstel was na het ongekend lage inkomen in 2009. De omvang van de productie van de gehele sector is in 2011 vrijwel gelijk aan die in 2010. De prijzen van alle land- en tuinbouwproducten stegen gemiddeld licht, met ruim 2%. Hierdoor nam de productiewaarde van de gehele sector in 2011 toe met ongeveer 2%. Terwijl voor de veehouderij de productiewaarde in 2011 steeg door gemiddeld ongeveer 10% hogere prijzen, daalde echter voor de akkerbouw en de tuinbouw de waarde van de productie door de daling van de prijzen met gemiddeld bijna 4%. De totale productiewaarde van de tuinbouw (bijna 9 mld. euro) is dit jaar lager dan van de totale veehouderij (ruim 10 mld. euro), terwijl die van de akkerbouw, inclusief voedergewassen, bijna 3 mld. euro bedraagt.

De stijging van de productiekosten in de land- en tuinbouw is in 2011 met bijna 7% veel hoger dan van de opbrengstwaarde. De belangrijkste kostenstijging is die van veevoer door hogere prijzen. Daarnaast stijgen ook de prijzen van energie, waaronder aardgas voor de glastuinbouw en kunstmest sterk. Per saldo daalt de netto toegevoegde waarde van de sector met bijna 10%. Het inkomen dat voor de agrarische ondernemersgezinnen resteert na de betaalde rente, lonen en pacht in rekening te hebben gebracht, neemt nog veel sterker af, met ongeveer een kwart. Nadat dit inkomen in 2009 op een dieptepunt was beland en in 2010 sterk was hersteld, valt het in 2011 weer duidelijk terug. De koopkracht van het inkomen uit het agrarische bedrijf daalt hierdoor per gezin in 2011 sterk. Voor de land- en tuinbouw als geheel is 2011 met 2008 en 2009 qua inkomen een van de slechtere jaren in de 21e eeuw.

Een vergelijking met het inkomen van zelfstandigen in het midden- en kleinbedrijf (mkb) leert dat het inkomen in de land(- en tuin)bouw sterker fluctueert. In 2008 en vooral in 2009 bleef het agrarisch inkomen gemiddeld duidelijk achter bij het inkomen in het mkb. Het mkb werd minder hard geraakt door de kredietcrisis dan de land- en tuinbouw. In 2010 liep de landbouw een groot deel van de opgelopen achterstand in inkomen in, maar in 2011 moet het agrarisch inkomen weer vrij veel terrein prijs geven.

In Europees verband is de daling van het agrarisch inkomen in Nederland in 2011 opmerkelijk bij de inkomensverbetering gemiddeld in de EU. In Nederland spelen kostenstijgingen van veevoer en energie een grotere rol dan in de meeste andere EU-landen. Nederland heeft meer last van de prijsdalingen van met name glasgroenten en aardappelen en profiteert bovendien minder van de prijsstijging van graan.

Literatuur en websites

ABAB, Bedrijfsvergelijking melkgeiten 2010. 2011.

Berkhout, P. en C. van Bruchem (red.), *Landbouw-Economisch Bericht 2011*. Rapport 2011-017. LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag, 2011.

Berkhout, P. et al., *In Perspectief; Over de toekomst van de Nederlandse agrosector*. Rapport 2011-051. LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag, 2011.

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen, A. van der Knijff en H.B. van der Meulen. *Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw in 2010*. Rapport 2010-105. LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag, 2010.

Bont, K. de en W. van Everdingen, 'Bedrijfsomvang en -type: overstap van NGE naar SO.' In: *Agri-Monitor*, november 2010. LEI, onderdeel van Wageningen UR, 2010.

EIM, Algemeen beeld van het MKB in de marktsector. Zoetermeer. September 2011.

Eurostat, *Statistics in focus*. Diverse edities. Eurostat, Luxemburg, 2011.

Gezondheidsdienst voor Dieren/Gespecialiseerde Pluimveepraktijken Nederland/ Veterinaire Monitoring Nederland, *Antibioticagebruik vleeskuikenhouderij (samenvatting)*. April 2011.

Kerngroep Afzet, Visie afzetglasgroenten; de consument centraal. November 2010.

LTO Glaskracht Nederland, Enquête onder glastuinders. Den Haag, 2011.

Meulen, H.A.B. van der, C.J.A.M. de Bont, H.J. Agricola, P.L.M. van Horne, R. Hoste, A. van der Knijff, F.R. Leenstra. R.W. van der Meer en A. de Smet, *Schaalvergroting in de land- en tuinbouw; effecten bij veehouderij en glastuinbouw*. Rapport 2010-094. LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag, 2011.

Ministerie van EL&I, Brief EL&I aan tweede kamer, Glastuinbouw situatie na EHEC crisis. Den Haag, 6 oktober 2011.

Poppe, K.J. (red.), *Het Bedrijven-Informatienet A tot Z*. Rapport 1.03.06. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2003.

Productschap Tuinbouw/ KCB, *Exportcijfers*. Zoetermeer, 2011.

Rabobank, Posities agrarische sector, 2005-2010. Utrecht, 2011.

Vrolijk, H.C.J., H.B. van der Veen en J.P.M. van Dijk, *Sample of Dutch FADN 2008; Design principles and quality of the sample of agricultural and horticultural holdings*. Report 2010-096. LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag, 2011.

Websites

- www.aardappelinfo.nl
- www.agridirect.nl
- www.agriholland.nl
- www.agrarischdagblad.nl
- www.agridirect.nl
- www.avag.nl
- www.avebe.nl
- www.cbs.nl
- www.energiek2020.nl
- www.floraholland.com
- www.gfactueel.nl
- www.groened.nl
- www.hbag.nl
- www.irs.nl

- www.knmi.nl
- www.lto.nl
- www.nao.nl
- www.prodzuivel.nl
- www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/landbouw-en-tuinbouw/EHEC-bacterie-gevolgen-export
- www.pve.nl
- www.tuinbouw.nl
- www.vakbladvoordebloemisterij.nl

Bijlage 1

Het Bedrijveninformatienet van het LEI

Bedrijfstypering en waarnemingsveld

Het waarnemingsveld van het Informatienet, de steekproefpopulatie, wordt regelmatig aangepast aan de structuurontwikkelingen in de landbouw. Na de overstap naar de NSO-typering geldt vanaf 2010 een ondergrens van 25.000 euro Standaardopbrengst (SO) en is er geen bovengrens meer. In de voorliggende jaren (vanaf 2001) was de ondergrens circa 14 nge. De bovengrens is enkele malen aangepast. Tot en met 2005 lag die grens bij ongeveer 1.050 nge (Vrolijk et al., 2009). In 2006 is die bovengrens voor glasgroentebedrijven verhoogd naar 1.690 nge. In 2007 is dat gaan gelden voor alle bedrijfstypen. In 2011 worden de resultaten van in totaal ongeveer 50.600 land- en tuinbouwbedrijven gerepresenteerd.

In het rapport zijn gegevens gebruikt uit de CBS-Landbouwtelling, waarbij de gegevens van 2011 voorlopig zijn. In de Landbouwtelling is een ondergrens van 3.000 euro Standaardopbrengst gehanteerd en geen bovengrens. De CBS-Landbouwtelling omvat dan ook meer bedrijven, in 2011 namelijk in totaal ongeveer 70.390, dan er worden gerepresenteerd door het Informatienet. Vooral de akkerbouw kent relatief veel bedrijven tussen de genoemde ondergrenzen van 3.000 en 25.000 euro SO.

De bedrijven zijn ingedeeld in groepen naar bedrijfstype op basis van de NSO-typering en daarvan afgeleide subgroepen. De NSO-typering is afgeleid van de SO-typering die vanaf 2010 in de EU in gebruik is en is gebaseerd op het aandeel van de Standaardopbrengsten (SO) per sector. In de meeste gevallen is een grens van twee derde in gebruik: komt bijvoorbeeld meer dan twee derde van de SO uit de sector akkerbouw, dan is sprake van een akkerbouwbedrijf.

De SO per hectare gewas en per dier, die voor de bedrijfstypering en voor de bepaling van de bedrijfsomvang worden gehanteerd, worden door het LEI vastgesteld en zijn terug te vinden op www.lei.wur.nl.

Berekenen van resultaten van groepen bedrijven

De samenstelling van het Informatienet wordt behalve door het streven naar representativiteit van de Nederlandse land- en tuinbouw, ook bepaald door de doelstelling zo betrouwbaar mogelijke gemiddelde uitkomsten te verkrijgen van

groepen bedrijven, die zijn gevormd op basis van bedrijfsomvang en -type. Daarom wordt gewerkt met een gestratificeerde steekproef.

De resultaten naar bedrijfstype worden berekend door de resultaten van de achterliggende bedrijven te middelen, rekening houdend met een wegingsfactor per bedrijf. Die wegingsfactor per bedrijf is gebaseerd op de trekkingskans van het bedrijf.

Verwerking van resultaten

De gegevensverzameling op de bedrijven die opgenomen zijn in het Informatienet, vindt plaats in een dynamisch systeem. Elk bedrijf wordt daarin afzonderlijk vrijgegeven voor gebruik in onderzoek zodra het jaar is afgesloten en alle gegevens correct en volledig zijn verwerkt. Nadat het bedrijf is vrijgegeven kan echter nog nieuwe informatie beschikbaar komen, bijvoorbeeld facturen die later binnenkomen of schadevergoedingen die pas achteraf zijn toegekend. Die nieuwe informatie wordt alsnog verwerkt in het resultaat van het betreffende jaar. Dat betekent dus dat ook na het afronden van een boekjaar en publicatie van gegevens nog wijzigingen op kunnen treden in de resultaten van groepen bedrijven, ook in de 'definitieve jaren'. In BINternet op de LEI-internetsite zijn de meest actuele gegevens opgenomen.

Verschillen in beschikbaarheid van gegevens

Bij een deel van de bedrijven (20%) gaat de gegevensverzameling van het LEI niet verder dan de kengetallen die aan de EU moeten worden geleverd. Dit zijn met name de resultatenrekening, de balans en de bedrijfsopzet. Die gegevens worden betrokken van accountantskantoren. Echter, voor de meeste bedrijven (80%) vindt een zeer uitgebreide gegevensverzameling plaats door medewerkers van het LEI. De definities van de kengetallen van de twee genoemde varianten van gegevensverzameling kunnen enigszins van elkaar afwijken. De resultaten van de bedrijven in de hoofdstukken 2 tot en met 5 zijn gebaseerd op alleen de bedrijven met de uitgebreide vastlegging. In die van hoofdstuk 6 zijn daarnaast ook de bedrijven met een beperkte vastlegging meegenomen.

Bedrijf en privé

In de presentatie van gegevens wordt onderscheid gemaakt in bedrijfs- en privégegevens. De opbrengsten en kosten hebben in principe alleen betrekking op bedrijfsgegevens. Privéontvangsten en -uitgaven, zoals inkomsten uit arbeid buitenshuis en kinderbijslag, worden verwerkt in de inkomsten buiten bedrijf en de privébestedingen. In geval van elektriciteit- en watergebruik worden de kosten indien nodig verdeeld over bedrijf en privé.

Niet alle bedrijven zijn bereid om hun privégegevens beschikbaar te stellen. Daarom zijn de kengetallen waar die gegevens voor nodig zijn, gebaseerd op slechts een deel van de totale groep. In de berekening van het totaal inkomen van groepen bedrijven wordt het inkomen uit bedrijf van de totale groep vermeerderd met de inkomsten van buiten bedrijf van de groep bedrijven waarvan dat gegeven betrouwbaar beschikbaar is. Diezelfde methode wordt toegepast bij het vaststellen van de besparingen.

Btw

De opbrengsten en kosten zijn voor alle groepen op basis van de werkelijke btw-situatie van de achterliggende bedrijven weergegeven. Het is dus veelal een mix van inclusief en exclusief btw en landbouwforfait. In afwijkende gevallen, zoals bij prijzen, die meestal inclusief btw worden gepresenteerd, wordt dat nadrukkelijk vermeld.

Bijlage 2

Toelichting op indicatoren

Deze bijlage geeft een kort overzicht van de in dit rapport gehanteerde indicatoren en kengetallen. Hierbij gaat het om

1. de indicatoren voor het weergeven van de resultaten van de bedrijven, per bedrijfstype;
2. om de indicatoren aangaande de resultaten van de gehele land- en tuinbouw, de sectorrekening.

De indicatoren voor de resultaten per bedrijf zijn vanaf 2001 aangepast bij de introductie van de gewijzigde methoden en begrippen in het Bedrijveninformatienet van het LEI (het Informatienet). Een uitgebreide toelichting is opgenomen in Poppe, 2003. Het LEI heeft in 2009 een tweetal wijzigingen doorgevoerd in de uitgangspunten, betreffende de waardeverandering van de duurzame biologische activa en de afschrijving op melkquota.

1. Indicatoren per bedrijf

Bedrijfsomvang (SO en nge)

De bedrijfsomvang wordt vanaf 2010 vastgesteld in Standaardopbrengst (SO). De SO komt in de plaats van de Nederlandse grootte-eenheid (nge) als maatstaf voor de economische omvang van agrarische bedrijven (Agri-Monitor, november 2010). De SO-norm is een gestandaardiseerde opbrengst (in euro) per ha of per dier die met het gewas of de diercategorie gemiddeld op jaarbasis wordt behaald. Bedrijfstoeslagen en subsidies zijn niet in de SO-normen opgenomen. De SO zal in de komende jaren regelmatig worden herzien. Vanaf 2010 gelden de SO-normen van prijsniveau 2007, voor eerdere jaren die van prijsniveau 2004. Meer informatie over de SO en de nge is opgenomen op de LEI-internetsite.

Onbetaalde arbeidsjaareenheden (aje)

Een belangrijk deel van de arbeid op agrarische bedrijven wordt geleverd door de ondernemers en gezinsleden. Veelal ontvangen zij geen salaris. De hoeveelheid arbeid van de onbetaalde krachten wordt uitgedrukt in arbeidsjaareenheden. Een arbeidskracht die 2.000 uur of meer werkt, wordt gezien als 1 aje.

De arbeidskrachten, die minder dan 2.000 uur werken, krijgen naar rato minder aje. De onbetaalde aje wordt gebruikt als deelfactor voor het inkomen uit bedrijf.

Opbrengsten

De opbrengsten betreffen voornamelijk de verkoop en voorraadverandering van gewassen, producten en dieren. Daarnaast zijn ook andere inkomsten, zoals de bedrijfstoelagen, de vergoedingen voor natuurbeheer, werk voor derden en andere opbrengsten uit verbreding en energieproductie en -handel meegeerekend. Ook de aanwas van plantopstanden en mutatie van de veldinventaris worden tot de opbrengsten gerekend. Intern verkeer, zoals pootgoed voor eigen gebruik of aan kalveren vervoederde melk, wordt niet in de opbrengsten (en ook niet in de kosten) meegenomen. De privé-opbrengsten (zoals arbeid buitenshuis of kinderbijslag) worden niet in de opbrengsten meegenomen, maar komen terug als inkomsten buiten bedrijf.

Aanwas van biologische activa

In de internationale accountancyregels die het LEI vanaf 2001 volgt, wordt de prijswijziging van alle biologische activa in het resultaat opgenomen. De gebruikers van de gegevens hebben echter aangegeven de waardeverandering van de duurzame biologische activa (onder andere melkkoe, fokzeug, fruitboom) niet in het resultaat terug te willen zien. Het systeem is namelijk lastig uit te leggen en door de fluctuerende prijzen van gebruiksvet ontstonden (sterke) inkomensschommelingen die niet in de portemonnee werden gevoeld. De definities zijn daarom, na overleg met LTO en het toenmalige ministerie van LNV, per eind november 2009 aangepast, zodanig dat de waardeverandering van de duurzame biologische activa niet meer in het resultaat wordt opgenomen. Deze wijziging is toen met terugwerkende kracht doorgevoerd in de uitkomsten vanaf 2001 die op de website van het LEI worden gepubliceerd.

Omzet en aanwas

De opbrengsten van de dieren worden weergegeven als omzet en aanwas. De definitie hiervan is per december 2009 aangepast aan de eerder genoemde rekenregels. De omzet en aanwas wordt berekend als een saldo van verkopen en aankopen en van waardeverandering tussen de balansdata (eind- minus beginbalans). Die waardeverandering bestaat uit meerdere componenten: verandering in aantal dieren, leeftijd of gewicht en voor vlottende biologische activa (zoals vleeskuikens en vleesvarkens) de verandering in prijsniveau. Voor duurzame biologische activa (zoals melkkoeien en fokzeugen) blijft de prijsverandering buiten het resultaat.

Betaalde kosten en afschrijvingen

Onder betaalde kosten worden naast de kosten voor de in de productie gebruikte goederen, bijvoorbeeld brandstof en veevoer, en diensten, bijvoorbeeld diergezondheid, ook betaalde lonen, rente en pacht meegenomen.

Voorts worden afschrijvingen in rekening gebracht. Er wordt degressief afgeschreven van de nieuwwaarde, zodanig dat op de helft van de verwachte economische levensduur tweederde is afgeschreven. Op melkquota werd tot 2008 niet afgeschreven, maar vanaf 2009 wel (zie hieronder).

Afschrijving melkquota

Het LEI bracht in de bedrijfseconomische resultatenrekening tot eind 2008 geen afschrijving op melkquota in rekening. Het belangrijkste argument daarbij was dat de melkquota hun waarde bleven behouden. Daarnaast was het uitvoerigste technisch haast onmogelijk om bij nieuw in administratie te nemen bedrijven de gehele quotumhistorie boven water te halen. De besluitvorming over het afschaffen van de quotering in 2015 leidde er echter toe dat het quotum zijn waarde niet blijft behouden en dat afschrijven dus noodzakelijk is.

In overleg met LTO en toenmalige het ministerie van LNV, is besloten om vanaf het boekjaar 2009 een post '*afschrijving melkquotum*' in rekening te brengen. Deze afschrijving bestaat uit twee onderdelen: afschrijving op quota die per 1 januari 2009 op een bedrijf aanwezig waren en afschrijving op quota die na 1 januari 2009 zijn aangekocht. Van het per 1 januari 2009 aanwezige quotum wordt bij elk individueel bedrijf 25% van de waarde lineair in 75 maanden afgeschreven. De 25% is berekend als 50% (aangekocht deel) van 50% (de waardedaling van het quotum die niet zal worden gecompenseerd door een waardestijging van andere activa). Van het na 1 januari 2009 aangekochte quotum wordt 50% van de waarde afgeschreven over de nog resterende periode tot 31 maart 2015.

Ook is besloten om voor een periode van minimaal twee jaar voor melkveebedrijven twee inkomenskengetallen te presenteren, één met en één zonder afschrijving melkquotum, zodat het effect van de afschrijving duidelijk zichtbaar is.

Bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering

De bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering (ook wel inkomen uit normale bedrijfsvoering genoemd) wordt berekend door de opbrengsten te verminderen met de betaalde kosten en afschrijvingen. Het geeft een beeld van het inkomen dat vanuit de gewone bedrijfsvoering in het betreffende jaar behaald is.

Buitengewone baten en lasten

Dit betreft onder meer de boekverschillen die gerealiseerd worden bij verkoop van activa, incidentele schade-uitkeringen en verrekening van terugontvangen of te betalen btw. Deze post heeft per bedrijf per jaar een vrij incidenteel karakter en wordt daarom buiten het inkomen uit normale bedrijfsvoering gehouden.

Inkomen uit bedrijf

Het inkomen uit bedrijf resulteert uit de bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering en de buitengewone baten en lasten. Het geeft weer welk bedrag op jaarbasis als vergoeding voor de onbetaalde arbeid en kapitaal resteert vanuit de bedrijfsactiviteiten.

Berekende kosten arbeid en vermogen

Voor de ingezette arbeid van de ondernemer(s) en andere onbetaalde arbeidskrachten worden kosten op basis van cao-uurlonen Dierhouderij (inclusief werkgeverlasten) in rekening gebracht. Dat uurloon verschilt tussen leeftijdsklassen en functies. Voor 2011 ligt het bedrag voor ondernemers tussen 22 en 65 jaar op 24,14 euro per uur.

Voor het vermogen wordt per bedrijf een vermogenskostenvoet (rentepercentage) berekend. Dit is gebaseerd op de werkelijk betaalde rente over het vreemde vermogen en het rendement van staatsobligaties vermeerderd met een risico-opslag over het eigen vermogen. Deze vermogenskostenvoet wordt rechtstreeks toegepast op de gemiddelde balanswaarde van de niet-duurzame biologische activa en de monetaire activa. Voor de andere activa (behalve grond) wordt deze vermogenskostenvoet gecorrigeerd met de inflatie. Voor grond wordt bovendien 2 procentpunten extra in mindering gebracht. Dit komt overeen met het langjarige verschil tussen inflatie en grondprijsontwikkeling. Als minimumrentepercentage voor een individueel bedrijf is 0,5% aangehouden.

Totale kosten

De totale kosten van het bedrijf bestaan uit de betaalde kosten (exclusief betaalde rente), afschrijvingen en de berekende kosten voor arbeid en (totaal) vermogen. Voor bedrijfsleiding zijn geen kosten opgenomen.

Opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit)

Het totaal van de opbrengsten die per 100 euro kosten wordt gerealiseerd. De kosten zijn inclusief berekende kosten voor de inzet van onbetaalde arbeid en eigen vermogen. Wanneer de totale kosten niet volledig door de opbrengsten

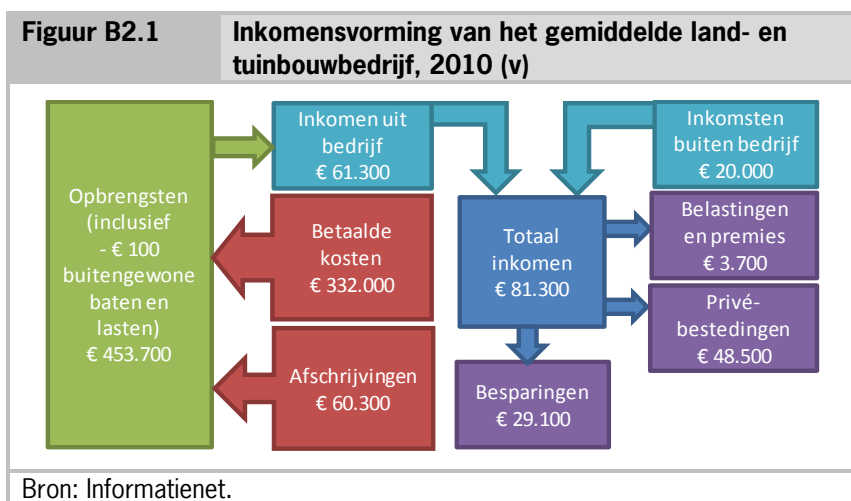
worden goed gemaakt resulteert een cijfer beneden 100. Zijn de opbrengsten hoger dan de kosten dan is de rentabiliteit meer dan 100.

Nettobedrijfsresultaat

Het verschil tussen de opbrengsten en de totale kosten van het bedrijf. De kosten zijn inclusief berekende kosten voor arbeid, grond en vermogen van de ondernemer(s). Het nettobedrijfsresultaat is veelal negatief. De berekende kosten zijn dan niet marktconform vergoed.

Totaal inkomen

Het totaal inkomen is een optelling van het inkomen uit bedrijf en de inkomsten van buiten het bedrijf van de ondernemer(s) en hun partner(s) (figuur B2.1). Tot de inkomsten buiten bedrijf behoren vergoedingen voor arbeid buiten het bedrijf, uitkeringen sociale verzekeringen en opbrengsten van vermogen buiten het bedrijf. De inkomsten van thuiswonende kinderen zijn niet meegenomen, tenzij zij ook als ondernemer in het bedrijf participeren.

Besparingen

Het deel van het inkomen dat niet aan de fiscus is afgedragen en niet in het huishouden is besteed. Dit bedrag wordt aan het eigen vermogen toegevoegd. Een negatieve besparing betekent onttrekking aan het eigen vermogen voor privébestedingen en/of het dekken van tekorten in de bedrijfsexploitatie.

Balanstotaal

De totale waarde op basis van vervangingswaarde van de bezittingen van de ondernemer(sgezinnen). Ook privébezittingen zijn opgenomen. Productierechten worden volledig tegen marktwaarde gewaardeerd. Gepachte grond is niet op de balans opgenomen.

Voorzieningen/belastinglatentie

Bij toekomstige verkoop van productierechten moet worden afgerekend met de fiscus. Omdat alle productierechten tegen marktwaarde zijn gewaardeerd, wordt een belastinglatentie in mindering gebracht op het eigen vermogen. Dat bedrag is normatief vastgesteld op 30% van de waarde van de productierechten.

Eigen vermogen

Het vermogen dat door de ondernemer(sgezinnen) beschikbaar is gesteld. Het wordt berekend door het balanstotaal te verminderen met het vreemd vermogen, inclusief de belastinglatentie.

Solvabiliteit

Het aandeel dat het eigen vermogen uitmaakt van het balanstotaal, gecorrigeerd voor belastinglatentie. Het wordt berekend als $\text{eigen vermogen} / (\text{balanstotaal} - \text{belastinglatentie}) * 100\%$.

Moderniteit

De boekwaarde van duurzame productiemiddelen (dpm) in procenten van de nieuwwaarde. Dit kengetal geeft aan in welke mate de dpm oud of nieuw zijn.

Liquiditeitspositie/nettokasstroom

In enkele hoofdstukken komt de liquiditeitspositie van bedrijven aan de orde. Die positie is berekend met het Financieel-Economisch Simulatiemodel. De resultaten van boekjaar 2010 van de bedrijven uit het Informatienet worden daarin met indices per opbrengsten- en kostenpost gesimuleerd naar 2011. Bedrijven worden vervolgens onder andere ingedeeld naar de hoogte van hun kasstroom in 2011. Deze kasstroom (ontvangsten minus uitgaven) is berekend vanuit de operationele sfeer. Investerings, desinvesteringen, nieuwe leningen en erfenissen en schenkingen zijn daarin dus niet meegenomen. Aflossingen, privé-uitgaven en -ontvangsten zijn per bedrijf genormaliseerd.

Kritieke melkprijs

De kritieke melkprijs geeft aan hoe hoog de melkprijs dient te zijn voor een bedrijf om aan alle betalingsverplichtingen te kunnen voldoen. De kritieke melkprijs per 100 kg melk wordt als volgt berekend: (Betaalde kosten, exclusief afschrijvingen + aflossingen + privébestedingen + vervangingsinvesteringen - opbrengsten anders dan melk)/melkproductie. De aflossingen en privébestedingen zijn normatief vastgesteld. De aflossingen bedragen 6,5% van de uitstaande langlopende leningen op de eindbalans. De privébestedingen (na 2006) bedragen voor bedrijven met minder dan 500.000 kg melk 40.000 euro en voor bedrijven met meer dan 1 mln. kg melk 60.000 euro. De privébestedingen voor de tussengelegde bedrijven worden naar rato vastgesteld. Voor de jaren voor 2006 gelden lagere bestedingsniveaus waarbij rekening wordt gehouden met de ontwikkeling van de melkproductie en privébestedingen. Privébestedingen en aflossingen worden volledig aan het bedrijf toegerekend. Inkomsten van buiten het bedrijf zijn niet in de berekeningen meegenomen, omdat de focus in dit onderzoek ligt op het bedrijf. Bedrijven kunnen echter wel met die neveninkomsten een deel van de betalingsverplichtingen opvangen. Gemiddeld zijn de neveninkomsten 2,50 euro per 100 kg melk op de gangbare bedrijven. Op de biologische bedrijven liggen deze door de lager melkproductie op 4 euro per 100 kg melk.

2. Indicatoren sectorrekening (hoofdstuk 7)

Brutoproductiewaarde

De opbrengstwaarde van de producten, inclusief bijproducten en de aan het product verbonden subsidies, zoals de gekoppelde EU-premies per dier of product. De ontkoppelde bedrijfstoelagen vallen hier niet onder.

Non-factorkosten

Kosten van grondstoffen en diensten betrokken van andere sectoren, die in het productieproces zijn aangewend (inclusief afschrijvingen).

Netto toegevoegde waarde (sectorinkomen)

De opbrengstwaarde van de productie minus de non-factorkosten, de afschrijvingen en het saldo van niet productgebonden heffingen en toeslagen.

Resterend inkomen

Inkomen uit de land- en tuinbouw voor de niet-betalde arbeidskrachten (waaronder de ondernemers), dat bestaat uit de netto toegevoegde waarde minus de betaalde lonen, rente en pacht.

Bijlage 3

Invloed van prijswijziging op resultaten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven

	Tabel B3.1 Prijzen (indices) van producten en productiemiddelen in 2011 en de invloed van 1% prijswijziging op inkomen uit bedrijf op melkvee en akkerbouwbedrijven				
	Aangehouden prijs (euro)/index	Eenheid	Invloed van 1% prijswijziging naar bedrijfstype		
			melk-vee	akkerbouw	zetmeelaardappelbedrijven
Inkomen uit bedrijf		euro	56.500	32.400	59.800
Melk	41,00	100 kg	2.658	9	0
Nuchtere kalveren	152	stuk	65	0	0
Slachtkoeien	2,40	kg	124	0	0
Tarwe	17,30	100 kg	3	291	88
Pootaardappelen	27,00	100 kg	2	434	5
Consumptieaardappelen	7,00	100 kg	2	190	13
Zetmeelaardappelen	5,20	100 kg	4	115	760
Suikerbieten	45,60	100 kg	9	331	442
Zaaiuien	3,00	100 kg	0	43	0
Arbeid (betaald)	24,10	euro/uur	49	81	16
Materiële activa (exclusief rente)	102,1	index	816	973	833
Betaalde rente	104,0	index	339	212	258
Elektriciteit	103,0	index	58	42	22
Krachtvoer rundvee	25,90	100 kg	444	2	2
Krachtvoer overige vee			17	0	0
Zaaizaad en pootgoed	104,5	index	27	167	136
Meststoffen	136,4	index	83	145	98
Gewasbeschermingsmiddelen	102	index	23	229	323

Tabel B3.2

Prijzen (indices) van producten en productiemiddelen in 2011 en de invloed van 1% prijswijziging op inkomen uit bedrijf op varkens- en pluimveebedrijven

	Aangehouden prijs (euro) of index	Eenheid	Invloed van 1% prijswijziging naar bedrijfstype					
			varkensbedrijven totaal	fokvarkens-bedrijven	vleesvarkens-bedrijven	gesloten varkens-bedrijven	legghennen-bedrijven	vleeskuiken-bedrijven
Inkomen uit bedrijf		euro	15.500	-32.000	44.000	19.500	-160.100	36.100
<i>Producten</i>								
Biggen	39,10	stuk	1.499	4.681	1.476	976		
Vleesvarkens	1,50	kg	4.468	709	5.401	7.405		
Eieren	5,40	100 stuks					7.116	
Vleeskuikens	0,94	kg						14.963
<i>Productiemiddelen</i>								
Arbeid (betaald)	24,10	euro/uur	161	320	38	232	167	358
Materiële activa (exclusief rente)	101,5	index	701	791	468	1.141	964	1.154
Betaalde rente	104	index	296	327	197	483	300	383
Elektriciteit	103	index	117	136	73	192	163	166
Varkensvoer	a)	100 kg	3.733	3.762	2.901	5.890		
Pluimveevoer	a)	100 kg					5.331	10.414

a) Zie hoofdstuk 3 voor de specifieke prijzen per diersoort.

Bijlage 4

Betrouwbaarheid van de steekproefresultaten

Het Informatienet van het LEI is een steekproef. Dit betekent dat de kans aanwezig is dat de steekproefresultaten afwijken van de werkelijkheid. Hoe groot de kans op afwijkingen is, hangt af van de spreiding in de resultaten tussen de bedrijven en van het aantal waarnemingen in de steekproef. Tabel B4.1 geeft inzicht in de betrouwbaarheid (precisie) voor één van de centrale inkomenskengetallen in deze publicatie, namelijk het inkomen uit bedrijf.

De tabel kan aan de hand van bijvoorbeeld de melkveebedrijven als volgt worden geïnterpreteerd: het inkomen uit bedrijf voor de groep melkveebedrijven wordt voor 2010 berekend op 48.100 euro per bedrijf, met een standaardfout van 3.300 euro. Dit betekent dat het gemiddelde inkomen uit bedrijf voor de melkveebedrijven in de populatie naar schatting met 95% betrouwbaarheid zal liggen tussen plus of min 2 keer de standaardfout, dus tussen 41.500 en 54.700 euro. De standaardfout is het grootst bij de leghennen- en glasgroentebedrijven. Maar ook bij andere glastuinbouwbedrijven en de bloembollen- en boomkwekerijbedrijven is de standaardfout met 20-25.000 euro relatief groot. De gepresenteerde inkomens zijn in die groepen dus het meest onzeker.

Tabel B4.1   **Betrouwbaarheid (standaardfout) van het inkomen uit bedrijf naar bedrijfstype, 2010 (v)**

Bedrijfstype	Aantal bedrijven		Inkomen uit bedrijf (x 1.000 euro)	Standaard- fout inkomen (x 1.000 euro)
	steekproef- populatie	steek- proef		
Melkveebedrijven	17.410	283	48,1	3,3
Varkensbedrijven	4.470	119	14,0	5,6
ww. fokvarkensbedrijven	1.280	38	7,9	12,5
vleesvarkensbedrijven	2.230	43	18,2	7,0
gesloten varkensbedrijven	960	38	12,6	11,9
Leghennenbedrijven	680	27	65,7	32,9
Vleeskuikenbedrijven	470	31	39,1	13,3
Akkerbouwbedrijven	6.980	181	104,2	5,8
Glastuinbouwbedrijven	3.690	262	101,0	16,0
ww. glasgroentebedrijven	1.240	118	192,4	34,6
snijbloemenbedrijven	1.470	85	17,9	20,1
pot- en perkplantenbedrijven	980	59	109,4	26,9
Opengrondsgroentebedrijven	880	37	56,7	9,0
Fruitbedrijven	1.480	33	42,7	9,3
Bloembollenbedrijven	650	24	98,9	22,4
Boomkwekerijbedrijven	2.450	41	67,7	19,5

Bron: Informatienet.

Bijlage 5

Invloed van vervallen bovengrens steekproefpopulatie

Met de overstap naar de NSO-typering is ook de steekproefpopulatie aangepast. Een belangrijke verandering is dat de bovengrens is komen te vervallen. In 2009 stond die grens op 2.000 ege (circa 1.690 nge). Wanneer in 2010 de bovengrens nog zou hebben bestaan, zou het Informatienet representatief zijn geweest voor 52.140 bedrijven. In de nieuwe situatie worden 235 bedrijven (0,5%) meer gerepresenteerd (tabel B5).

Tabel B5.1		Invloed van de vervallen bovengrens van de steekproefpopulatie op bedrijven en standaardopbrengst (SO) per bedrijf, 2010		
Bedrijfstype	Met bovengrens		Bedrijven boven de bovengrens	Toename SO/bedrijf door vervallen bovengrens (%)
	aantal bedrijven	standaardopbrengst (x 1.000 euro)		
Totaal land- en tuinbouw	52.140	340	235	+ 9%
Melkveebedrijven	17.420	259	1	+ 0%
Varkensbedrijven	4.460	505	3	+ 1%
Leghennenbedrijven	760	625	0	+ 0%
Vleeskuikenbedrijven	470	941	0	+ 0%
Akkerbouwbedrijven	7.040	172	1	+ 0%
Glastuinbouwbedrijven	3.570	999	151	+ 26%
ww. glasgroentebedrijven	1.160	1.011	79	+ 39%
snijbloemenbedrijven	1.470	933	19	+ 8%
pot- en perkplantenbedr.	930	1.087	53	+ 33%
Opengrondsgroentebedrijven	900	315	1	+ 3%
Fruitbedrijven	1.500	242	0	+ 0%
Bloembollenbedrijven	680	543	13	+ 12%
Boomkwekerijbedrijven	2.410	320	31	+ 19%

Bron: CBS-Ladnbouwteiling, bewerking LEI

De meeste bedrijven die er nieuw bij zijn gekomen, zijn terug te vinden bij de glastuinbouwbedrijven, bloembollenbedrijven en boomkwekerij. Het aantal 'nieuwe' bedrijven is beperkt, maar door de relatief zeer grote omvang van deze

bedrijven beïnvloeden zij de gemiddelde omvang wel sterk. Zo is de invloed bij de glasgroentebedrijven op de SO, maar liefst 39%. In de (oude) situatie met bovengrens zou het gemiddelde glasgroentebedrijf een SO hebben van ruim 1 mln., maar in de (nieuwe) situatie zonder bovengrens is dat ruim 1,4 mln. euro. Het loslaten van de bovengrens werkt ook direct door in andere kengedaten van het gemiddelde bedrijf, zoals de oppervlakte en totale opbrengsten en kosten. De invloed op de uiteindelijke resultaten van het bedrijf, zoals inkomen per onbetaalde aje, rentabiliteit en opbrengsten per m² is minder eenduidig.

Bij de bedrijfskeuze voor 2010 is al geen rekening meer gehouden met een bovengrens. Echter omdat de samenstelling van de steekproef geleidelijk wordt aangepast, zullen de grotere bedrijven pas na enkele jaren volledig in de steekproef zijn verwerkt. Dat betekent dat de gemiddelde uitkomsten van de groepen bedrijven, met name in de tuinbouw, iets meer kunnen fluctueren dan voorheen.

Bijlage 6

Specificatie opbrengsten en kosten melkveebedrijven

Tabel B6.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010	2011 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	17.730	17.410	17.150	-1
Oppervlakte per bedrijf (ha)	48,2	48,9	49,6	1
Bedrijfsomvang (so)	246,4	269,7	292,0	8
Aantal onbetaalde aje	1,5	1,5	1,5	0
Aantal melkkoeien	78,6	81,9	83,1	2
Melkproductie (ton)	635,9	669,2	682,6	2
<i>Opbrengsten</i>	245,0	313,9	345,9	10
wv. Melk	176,1	233,7	265,8	14
omzet en aanwas rundvee	17,9	19,3	23,3	20
wv. omzet	15,2	16,5	18,6	12
omzet en aanwas varkens	1,5	1,4	1,9	0
toeslagen en subsidies	29,8	31,1	31,1	0
Overig	19,7	28,4	23,8	-16
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	248,1	265,5	289,0	9
wv. toegerekende kosten	85,8	90,1	105,3	17
wo. veevoer	47,7	51,7	63,0	22
kosten immateriële activa a)	19,8	22,4	23,3	4
kosten materiële activa b)	71,9	78,9	81,6	4
energiekosten	6,4	6,4	6,7	4
financieringskosten	30,8	32,3	34,9	8
betaalde arbeid	4,1	4,6	4,9	6
werk door derden	15,1	15,5	16,6	7
algemene kosten	14,2	15,2	15,8	4
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	-3,1	48,5	56,9	17
Buitengewone baten en lasten	0,1	-0,3	-0,3	0
Inkomen uit bedrijf	-3,0	48,2	56,6	17
Idem per onbetaalde aje	-2,0	32,1	37,7	17

a) Met name afschrijving melkquotum b) inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 7

Specificatie opbrengsten en kosten fokvarkensbedrijven

Tabel B7.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op fokvarkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	1.330	1.280	1.180	-8
Bedrijfsomvang (so)	498	600	642	+7
Aantal onbetaalde aje	1,3	1,4	1,4	0
Aantal zeugen	424	485	520	+7
Aantal vleesvarkens	260	160	170	+6
<i>Opbrengsten</i>	589	573	643	+12
wv. omzet en aanwas varkens	569	555	625	+13
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	531	567	676	+19
wv. toegerekende kosten	374	402	506	+26
wo. veevoer	262	283	378	+33
gezondheidszorg	30	35	39	+9
betaalde mestkosten	28	29	31	+7
kosten materiële activa a)	69	76	79	+4
energiekosten	27	27	29	+9
financieringskosten	35	33	34	+4
betaalde arbeid	28	32	32	+1
werk door derden	4	2	2	+1
overige kosten	22	22	22	+1
Saldo	216	171	137	-20
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	59	6	-33	
Buitengewone baten en lasten	0	2	1	
Inkomen uit bedrijf	58	8	-32	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	47	6	-23	
Inkomsten buiten bedrijf	16	21	20	
<i>Totaal inkomen</i>	74	29	-12	
Besparingen	25	-29	-70	
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	97	89	86	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 8

Specificatie opbrengsten en kosten vleesvarkensbedrijven

Tabel B8.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op vleesvarkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	2.320	2.230	2.120	-5
Bedrijfsomvang (so)	319	361	377	+5
Aantal onbetaalde aje	0,9	0,9	0,9	0
Aantal zeugen	17	14	14	0
Aantal vleesvarkens	1.380	1.530	1.600	+5
<i>Opbrengsten</i>	314	366	466	+27
ww. omzet en aanwas varkens	278	330	429	+30
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	339	347	422	+22
ww. toegerekende kosten	253	261	335	+28
wo. veevoer	207	220	291	+32
gezondheidszorg	6	5	5	+7
betaalde mestkosten	20	19	20	+5
kosten materiële activa a)	46	45	47	+3
energiekosten	11	9	10	+7
financieringskosten	19	20	20	+4
betaalde arbeid	2	4	4	+1
werk door derden	3	2	2	+1
overige kosten	16	15	15	-1
Saldo	61	105	132	+26
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	-25	19	44	
Buitengewone baten en lasten	2	-1	0	
Inkomen uit bedrijf	-23	18	44	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-27	21	50	
Inkomsten buiten bedrijf	22	25	24	
<i>Totaal inkomen</i>	-2	43	68	
Besparingen	-38	1	22	
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	79	92	100	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 9

Specificatie opbrengsten en kosten gesloten varkensbedrijven

Tabel B9.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op gesloten varkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	1.020	960	900	-6
Bedrijfsomvang (so)	643	772	807	+5
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,4	1,4	0
Aantal zeugen	290	306	320	+5
Aantal vleesvarkens	1.570	1.780	1.870	+5
<i>Opbrengsten</i>	734	804	965	+20
wv. omzet en aanwas varkens	669	755	916	+21
Totaal betaalde kosten en afschrijving	749	793	948	+19
wv. toegerekende kosten	540	572	720	+26
wo. veevoer	406	450	591	+31
gezondheidszorg	24	25	27	+7
betaalde mestkosten	43	34	36	+5
kosten materiële activa a)	104	111	114	+3
energiekosten	28	29	32	+8
financieringskosten	50	50	52	+4
betaalde arbeid	23	23	23	+1
werk door derden	7	7	7	+2
overige kosten	25	31	32	+1
Saldo	194	232	245	+6
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	-15	11	18	
Buitengewone baten en lasten	2	2	2	
Inkomen uit bedrijf	-13	13	20	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-9	9	14	
Inkomsten buiten bedrijf	27	21	21	
<i>Totaal inkomen</i>	14	34	41	
Besparingen	-43	-24	-18	
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	88	92	95	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 10

Specificatie opbrengsten en kosten leghennenbedrijven

Tabel B10.1		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op leghennen- bedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	730	760	710	-7	
Bedrijfsomvang (so)	589	584	575	-2	
Aantal onbetaalde aje	1,3	1,4	1,4	0	
Aantal leghennen	45.800	43.700	43.000	-2	
<i>Opbrengsten</i>	902	760	641	-16	
ww. eieren	980	822	712	-13	
omzet en aanwas	-123	-129	-139	+8	
overig	45	68	69	+2	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	651	680	787	+16	
ww. toegerekende kosten	479	506	610	+21	
wo. veevoer	421	432	534	+24	
betaalde mestkosten	14	14	14	-4	
kosten materiële activa a)	85	95	96	+1	
energiekosten	20	17	18	+3	
financieringskosten	33	31	32	+4	
betaalde arbeid	26	16	17	+1	
werk door derden	2	2	2	+2	
overige kosten	25	28	29	+1	
Saldo	423	254	31	-88	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	251	80	-145		
Buitengewone baten en lasten	-1	-15	-15		
Inkomen uit bedrijf	250	66	-160		
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	191	46	-113		
Inkomsten buiten bedrijf	17	14	14		
<i>Totaal inkomen</i>	267	80	-146		
Besparingen	207	17	-200		
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	122	99	74		

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 11

Specificatie opbrengsten en kosten vleeskuikenbedrijven

Tabel B11.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op vleeskuikenbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	480	470	440	-6
Bedrijfsomvang (so)	936	989	1.028	+4
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,3	1,3	0
Aantal vleeskuikens	81.300	86.400	90.000	+4
<i>Opbrengsten</i>	1.127	1.208	1.441	+19
ww.omzet en aanwas	1.021	1.119	1.354	+21
overig	106	89	87	-2
Totaal betaalde kosten en afschrijving	1.047	1.168	1.405	+20
ww. toegerekende kosten	843	948	1.179	+24
wo. veevoer	730	822	1.045	+27
gezondheidszorg	28	32	34	+7
betaalde mestkosten	11	15	15	+1
kosten materiële activa a)	102	112	115	+3
energiekosten	38	45	49	+9
financieringskosten	32	38	40	+4
betaalde arbeid	34	35	36	+1
werk door derden	8	5	5	+2
overige kosten	28	30	30	+0
Saldo	284	260	262	+1
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	80	40	36	
Buitengewone baten en lasten	2	-1	0	
Inkomen uit bedrijf	82	39	36	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	66	31	28	
Inkomsten buiten bedrijf	12	13	13	
<i>Totaal inkomen</i>	93	52	49	
Besparingen	30	-3	-6	
<i>Opbrengst per € 100 kosten</i>	99	97	98	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 12

Specificatie opbrengsten en kosten akkerbouwbedrijven

Tabel B12.1		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op akkerbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven	6.793	6.984	6.984	0	
Bedrijfsomvang (so)	165	184	184	0	
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1	0	
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	64	65	66	2	
Opbrengsten	257	319	257	-19	
wv. granen	27	45	35	-22	
consumptieaardappelen	30	47	19	-60	
pootaardappelen	41	59	43	-27	
zetmeelaardappelen	9	11	12	4	
suikerbieten	31	29	33	14	
subsidies en toeslagen	27	29	29	0	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	208	220	229	4	
wv. toegerekende kosten	65	60	65	10	
wv. meststoffen	14	11	15	38	
gewasbeschermingsmiddelen	23	22	23	3	
zaaizaad en pootgoed	17	16	17	5	
kosten materiële activa a)	84	94	97	3	
wo. betaalde pacht	15	18	19	5	
financieringskosten	21	23	22	-1	
betaalde arbeid	8	8	8	2	
werk door derden	13	14	14	2	
Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering	49	99	27	-72	
Buitengewone baten en lasten	2	5	5	0	
Inkomen uit bedrijf	51	104	32	-69	
Idem per onbetaalde aje	46	94	29	-69	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 13

Specificatie opbrengsten en kosten zetmeelaardappelbedrijven

Tabel B13.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op zetmeelaardappelbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
Aantal bedrijven	849	861	861	0
Bedrijfsomvang (so)	141	145	145	0
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,0	1,0	0
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	77	74	77	4
Opbrengsten	204	218	228	4
wv. granen	19	24	23	-6
consumptieaardappelen	0	1	0	-60
pootaardappelen	0	0	0	-12
zetmeelaardappelen	61	70	71	1
suikerbieten	43	41	47	14
subsidies en toeslagen	51	51	51	0
Totaal betaalde kosten en afschrijving	168	166	175	6
wv. toegerekende kosten	54	50	55	11
wv. meststoffen	11	8	11	40
gewasbeschermingsmiddelen	26	26	27	5
zaaizaad en pootgoed	11	11	12	8
kosten materiële activa a)	66	68	71	5
wo. betaalde pacht	9	10	11	9
financieringskosten	24	21	21	-1
betaalde arbeid	2	2	2	2
werk door derden	10	12	13	3
Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering	35	52	53	1
Buitengewone baten en lasten	6	1	1	0
Inkomen uit bedrijf	41	54	54	1
Idem per onbetaalde aje	39	52	52	1

a) inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 14

Specificatie van opbrengsten en kosten glastuinbouw- bedrijven

	Tabel B14.1 Opbrengsten en kosten in euro per m² glasoppervlakte van glastuinbouwbedrijven, naar bedrijfstype								
	Glasgroente- bedrijven			Snijbloemen- bedrijven			Pot- en perk- plantenbedrijven		
	2009	2010	2011 (r)	2009	2010	2011 (r)	2009	2010	2011 (r)
<i>Glasoppervlakte (ha)</i>	<i>2,53</i>	<i>3,53</i>	<i>3,65</i>	<i>1,60</i>	<i>1,64</i>	<i>1,69</i>	<i>1,25</i>	<i>1,93</i>	<i>2,12</i>
Totale opbrengsten	42,8	58,0	45,6	53,3	63,0	61,8	71,3	90,5	88,4
Totale kosten	52,8	54,6	56,5	64,6	67,2	67,3	74,9	89,5	90,5
ww. energie	15,4	15,9	17,6	14,8	14,6	14,3	10,2	10,6	11,7
arbeid	12,0	12,3	12,3	16,4	17,1	17,2	18,5	21,3	21,2
rente (totaal vermogen)	2,8	2,4	1,8	3,1	2,5	1,9	3,8	3,5	2,6
afschrijving	8,7	9,9	10,1	9,3	9,4	9,5	10,8	12,1	12,3
overig	13,9	14,1	14,6	21,1	23,8	24,4	35,4	45,6	45,3
Nettobedrijfs- resultaat	-10,0	3,4	-10,9	-11,4	-4,2	-5,5	-3,6	1,0	-2,0
Rentabiliteit	81	106	81	82	94	92	95	101	98
Bron: Informatienet.									

Bijlage 15

Specificatie opbrengsten en kosten glasgroentebedrijven

Tabel B15.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op glasgroentebedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
Aantal bedrijven	1.290	1.240	1.200	-3
Standaard opbrengst (SO)	1.011	1.401	1.408	+1
Aantal onbetaalde aje	1,67	1,72	1,72	0
Areaal (Ha)	2,53	3,53	3,65	+4
Totaal opbrengsten	1.084	2.045	1.665	-19
ww. uit de teelt	725	1.437	1.092	-24
energie	287	481	440	-9
Totaal betaalde kosten en afschrijvingen	1.248	1.852	2.013	+9
ww. arbeidskosten	211	335	347	+4
energie	390	561	644	+15
financieringskosten	79	113	122	+8
kosten materiële activa	265	429	453	+6
toegerekende kosten	216	284	312	+10
overig	87	131	135	+4
Inkomen uit normale bedrijfsvoering	-164	193	-348	
Buitengewone baten en lasten	-6	-1	-2	
Inkomen uit bedrijf	-170	192	-350	
Idem per onbetaalde aje	-102	112	-204	

Bron: Informatienet.

Bijlage 16

Specificatie opbrengsten en kosten snijbloemenbedrijven

Tabel B16.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op snijbloemen- bedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
Aantal bedrijven	1.730	1.500	1.450	-3
Standaard opbrengst (SO)	816	980	1.114	+14
Aantal onbetaalde aje	1,75	1,83	1,83	0
Areaal (ha)	1,60	1,64	1,69	+3
Totaal opbrengsten	852	1.036	1.044	+1
ww. uit de teelt	807	976	990	+1
energie	29	31	23	-25
Totaal betaalde kosten en afschrijvingen	932	1.011	1.050	+4
ww. arbeidskosten	163	177	184	+4
energie	237	239	242	+1
financieringskosten	48	51	55	+7
kosten materiële activa	174	195	204	+5
toegerekende kosten	257	290	306	+6
overig	53	58	60	+3
Inkomen uit normale bedrijfsvoering	-81	25	-7	
Buitengewone baten en lasten	-3	-7	-8	
Inkomen uit bedrijf	-84	18	-14	
Idem per onbetaalde aje	-48	10	-8	
Bron: Informatienet.				

Bijlage 17

Specificatie opbrengsten en kosten pot- en perkplantenbedrijven

Tabel B17.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op pot- en perkplantenbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2009	2010 (v)	2011 (r)	Mutatie (%)
Aantal bedrijven	1.120	990	890	-10
Standaard opbrengst (SO)	920	1.411	1.510	+7
Aantal onbetaalde aje	1,48	1,63	1,63	0
Areaal (ha)	1,25	1,93	2,12	+10
Totaal opbrengsten	893	1.747	1.878	+8
wv. uit de teelt	812	1.624	1.755	+8
energie	57	59	58	-1
Totaal betaalde kosten en afschrijvingen	850	1.633	1.841	+13
wv. arbeidskosten	148	317	350	+10
energie	128	204	248	+21
financieringskosten	45	68	78	+14
kosten materiële activa	149	263	295	+12
toegerekende kosten	333	709	796	+12
overig	47	72	74	+4
Inkomen uit normale bedrijfsvoering	43	113	37	
Buitengewone baten en lasten	-1	-4	-2	
Inkomen uit bedrijf	42	109	35	
Idem per onbetaalde aje	29	67	22	

Bron: Informatienet.

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

